

**УНАПРЕЂЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА ПРАВА
БУГАРСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У ОПШТИНИ
БОСИЛЕГРАД**

**МАЊИНСКА ПРАВА И МЕЂУЕТНИЧКА
ТОЛЕРАНЦИЈА У ОПШТИНИ БОСИЛЕГРАД**

Балкански Развојни Центар Краљево

Децембра

2018.

“Ова публикација је израђена из средстава Заједничког програма Европске уније и Савета Европе. Ставови изражени у публикацији не одражавају званично мишљење Европске уније и Савета Европе.”

Садржај

1. Уводна разматрања	5
2. Правни оквир из области заштите људских права.....	8
2.1. Међународни и регионални правни оквир из области заштите људских права.....	8
2.2. Национални правни оквир из области заштите људских права	11
3. Правни оквир из области права националних мањина.....	12
3.1. Међународни и регионални правни оквир из области права националних мањина	13
3.2. Упоредноправана анализа права националних мањина	17
3.3. Међуетничка толеранција	20
3.4. Национални правни оквир из области права националних мањина	22
4. Анализа стања заштите људских права и права националних мањина у Републици Србији.....	28
5. Етничка структура Републике Србије и анализа стања права националних мањина у Републици Србији.....	29
6. Улога и значај Канцеларије за људска и мањинска права Владе Републике Србије у сфери остваривања мањинске самоуправе у Републици Србији	40
7. Општински Савети за међунационалне односе	40
7.1. Процедура формирања и заступљеност заједница у општинским Саветима за међунационалне односе	42
7.2. Избор чланова и надлежност општинских Савета за међунационалне односе.....	43
7.3. Досадашња искуства у раду општинских Савета за међунационалне односе.....	44
8. Национални савети националних мањина	46
8.1. Анализа законодавства о Националним саветима националних мањина	47
8.2. Надлежности Националних савета националних мањина	47
8.3. Транспарентност у раду Националних савета националних мањина	49
8.4. Препоруке за рад Националних савета националне мањине	51
8.5. Унапређење сарадње државних органа и Националних савета националних мањи.....	52
9. Заштитник грађана Републике Србије - улога и функција у правном систему.....	54
9.1. Извештаји и коментари Заштитника грађана Републике Србије	57
9.2. Препоруке и мишљења Заштитника грађана Републике Србије о правима националних мањина у Републици Србији	58
10. Бугарска национална мањина у Републици Србији.....	60

10.1. Бугари у Републици Србији	60
10.2. Српско-бугарски односи	62
10.3. Положај и права бугарске националне мањине у Републици Србији..	66
11. Општина Босилеград	70
11.1. Општи подаци о општини и о нивоу остваривања права припадника националних мањина у општини Босилеград	70
11.2. Историја општине Босилеград.....	71
11.3. Насељена места општине Босилеград.....	72
11.4. Становништво – национална структура општине Босилеград	73
11.5. Економија, јавна предузећа и установе, образовање, здравство и спорт општине Босилеград	75
12. Положај српске мањине у општини Босилеград.....	82
13. Анализа нормативно-правног оквира општине Босилеград	83
13.1. Статут општине Босилеград.....	83
13.2. Стратегија развоја општине Босилеград 2013 - 2018	85
13.3. Одлука о Општинској управи општине Босилеград и Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Општинској управи општине Босилеград	86
13.4. Реализовани пројекти и пројекти у току у општини Босилеград.....	87
14. Анализа резултата истраживања ставова грађана општине Босилеград о употреби језика мањина	88
14.1. Основне информације о пројекту	88
14.2. Коришћена методологија	89
14.3. Циљ и очекивани резултати	90
14.4. Обрађени подаци и резултати испитивања	900
14.4.1. Демографски подаци	91
14.4.2. Процена познавања људских и мањинских права	93
14.5. Ставови према људским и мањинским правима и ставови појединаца према поштовању права на свим нивоима у општини Босилеград.....	99
14.6. Ставови о могућностима коришћења службеног језика у локалним и државним институцијама у општини Босилеград	103
15. Закључци и препоруке из спроведене анкете за унапређење остваривања права националних мањина у Босилеграду	122
16. Литература и коришћени извори информација:.....	128

„Страст за истином је најбољи израз животне снаге у човеку и нарочит облик његовог поштовања самог себе.“

(Иво Андрић)

“Мањине се не сматрају неприродним мрљама на националној територији, него пуноправним грађанима, чијим се интересима мора поклонити дужна пажња”.

(Will Kymlicka)

“Човек, појединац, је што и целокупно човечанство и докле год су угрожена права и слободе и једног јединог човека на планети, комплетно човечанство је у опасности, стога је једина истина коју треба да следи свако од нас та да су људска права урођена, универзална и неотуђива и да је наша обавеза да их штитимо, поштујемо и испуњавамо.”

(Сузана Пауновић, директорка Канцеларије за људска и мањинска права)

МАЊИНСКА ПРАВА И МЕЂУЕТНИЧКА ТОЛЕРАНЦИЈА У ОПШТИНИ БОСИЛЕГРАД

1. Уводна разматрања

Када говоримо о *људским правима*, онда имамо на уму да су то универзалне правне гаранције које штите појединце и групе од чињења и нечињења, а која се односе на основне људске слободе, права и људско достојанство уопште. За људска права можемо рећи да су она својствена свим људским бићима и да су заснована на поштовању достојанства и вредности сваке особе. Људска права спадају у најважније људске вредности и заједничка су свим цивилизацијама и културама.

После Другог светског рата, велики број држава ратификовао је низ међународних уговора о људским правима, на који начин је кодификована ова област, иако се основним документом у овој области и даље сматра *Универзална декларација о људским правима*. Универзална декларација о људским правима усвојена је и проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године (48 држава је гласало за, ниједна против, док је 8 било уздржано, међу њима и Југославија).

Осим тога, постоје и регионални инструменти за заштиту људских права, а већина држава усвојила је уставе и друге законе који званично штите основна људска права и слободе својих грађана. На тај начин, међународни уговори и обичајно право, заједно са праксом тумачења уговорних тела, чине основу међународног права људских права. Постоје и други, правно необавезујући инструменти, као што су декларације, смернице и принципи усвојени на међународном нивоу, који такође доприносе његовом бољем разумевању, примени и развоју на глобалном нивоу.

Људска права су универзална, неотуђива, међусобно повезана, међузависна и недељива.

Она су универзална, без обзира на политички, економски или културни систем. Људска права припадају свим особама и не могу бити отуђена од појединца или групе, осим у одговарајућем поступку и у посебним ситуацијама. Ова права су међусобно повезана, јер напредак у остваривању било ког људског права зависи од остваривања других људских права. Она су међузависна, јер степен уживања било ког права зависи од степена остваривања других права. Сва грађанска, културна, економска, политичка и социјална права су једнако важна, па су из тих разлога људска права недељива. То у суштини значи да унапређење

уживања било ког права не може бити на штету остваривања било ког другог права.

Посматрана заједно, она обезбеђују то да сва људска права буду остварива, било да је реч о грађанским и политичким правима, економским, социјалним и културним правима или колективним правима, за све људе и у сваком тренутку, осим у посебним ситуацијама ограничавања и у складу са одговарајућим поступком.

Ниво уживања једног права зависи од остваривања других права. Тако на пример, право гласа или право на учешће у јавном животу не морају имати велику важност за некога ко је гладан. Поред тога, смислено уживање тих права зависи, на пример, од остваривања права на образовање. Слично томе, напредак остварен у домену уживања било ког људског права не може бити на штету уживања било ког другог права. Према томе, остваривање грађанских права битно је у истој мери као и остваривање економских права.

Идентификовање носилаца, односно субјеката права, који могу да траже одређена права самим тим што су људска бића је основна одлика људских права, баш као што је то и идентификовање носилаца, односно субјеката обавеза, који имају законску обавезу да поштују, штите и испуњавају овлашћења која се односе на те захтеве.

Приликом позивања на права важно је идентификовати не само елементе који се сматрају правима, већ и тачно одредити субјекте чија је дужност да предузимају кораке у циљу уживања тих права. С тим у вези, постоје права појединаца и права група, а с њима у вези постоје и обавезе. Обавезе произилазе пре свега за државе – како индивидуално тако и колективно. Право људских права обавезује државу и друге носиоце дужности да не крше и не доводе у опасност основне слободе и права људи, као и да предузму мере у циљу њиховог остваривања.

На глобалном нивоу, у међународном праву људских права постоји разлика између *непосредних обавеза државе* и оних које се могу испуњавати *постепено*, уколико недостају ресурси. Тако, примера ради, обавеза недискриминације различитих група становништва у остваривању људских права представља непосредну обавезу државе. Слично томе, примера ради, правне обавезе државе да поштује слободу изражавања без употребе непотребне или несразмерне силе против демонстраната и да штити право на рад, суштински се посматрају као непосредне. С тим у вези, у највећем броју случајева, грађанска, културна, економска, политичка и социјална права подразумевају непосредне обавезе, као и аспекте постепеног остваривања.

Усвајање законодавства, судских и управних мера које су пресудне за остваривање грађанских, културних, економских, политичких и социјалних права су по карактеру позитивне обавезе које државе морају испунити. То се, примера ради, односи на обавезе испуњавања људских права, што укључује обавезу њиховог унапређења и обезбеђивања.

У правној теорији сматра се да су такве обавезе теже оствариве у судском поступку. Међутим, новији примери поступања показују да и оне могу бити предмет судске оцене. Осим тога, обавеза унапређења односи се на економска, социјална и културна, као и на грађанска и политичка права. Државе имају непосредну обавезу да задовоље тек основни минимум тих права и да предузму промишљене, конкретне и циљане кораке ка њиховом потпуном остваривању.

Када је у питању обим обавеза држава у области људских права, то у области поштовања значи да држава мора да се уздржи од неоснованог мешања у уживање људских права. У области заштите, држава мора спречити појединце или трећа лица у кршењу људских права, док у области испуњавања људских права, то значи да држава мора предузети позитивне мере, укључујући усвајање одговарајућег законодавства, политика и програма, како би осигурала остваривање људских права.

Међународни нормативни оквир људских права, укључујући међународне уговоре о људским правима и опште коментаре и препоруке које усвајају тела која прате њихово спровођење, обухвата општеприхваћене норме и принципе људских права, као што су недискриминација и равноправност, учешће, приступ правним средствима, приступ информацијама, одговорност, владавина права и добро управљање. Када је реч о имплементацији људских права, овакве норме треба да имају водећу улогу државама и другим носиоцима обавеза.

Са појмом приступа правним средствима заштите, који представља суштински елемент у оквиру људских права, блиско су повезани одговорност и владавина права. У случају кршења или негирања права, приступ заснован на људским правима истиче потребу за обезбеђивањем доступних одговарајућих средстава којима се тражи и остварује обештећење. То укључује и позивање на право на правна средства заштите и одговарајући поступак, као и право на информисаност.

Срж целокупног рада у области људских права представља у ствари недискриминација. Недискриминација је општеприхваћена норма људских права на коју се позивају сви међународни уговори и међународне конвенције о људским правима, попут Конвенције о укидању свих облика дискриминације жена или Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Овај принцип се

односи на свакога и у вези је са свим људским правима и слободама. Он забрањује дискриминацију на основу дуге листе основа, као што су раса, боја коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовно стање, рођење или други статус.

Важно је истаћи и то да се принцип недискриминације допуњује принципом равноправности. Принцип равноправности, као што се наводи у члану 1. Универзалне декларације о људским правима, прописује да се сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и у правима.

2. Правни оквир из области заштите људских права

2.1. Међународни и регионални правни оквир из области заштите људских права

Може се рећи да се међународни нормативни оквир људских права развија управо од тренутка када је 10. децембра 1948. године Генерална скупштина Уједињених нација усвојила Универзалну декларацију о људским правима.

Универзална декларација о људским правима дефинисана је као заједнички стандард који треба да достигну сви народи и нације. Она је одредила основна грађанска, политичка, економска, социјална и културна права која треба да уживају сва људска бића. Универзална декларација садржи фундаменталне норме људских права, који треба да се поштују, штите и остварују и као таква прихваћена је од стране великог броја држава.

Универзална декларација, заједно са Међународним пактом о грађанским и политичким правима и Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима суштински чини *међународни закон људских права*.

Од других конвенција које су Уједињене нације усвојиле у циљу решавања питања унапређења и заштите људских права, ваља издвојити:

- Међународну конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације;
- Конвенцију о укидању свих облика дискриминације жена;
- Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни или поступака;
- Конвенцију о правима детета;
- Међународну конвенцију о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица;

- Конвенцију о правима особа са инвалидитетом;
- Међународну конвенцију за заштиту свих лица од присилних нестанака.

Управо ових девет конвенција, као и њихови факултативни протоколи, представљају главне инструменте Уједињених нација за људска права, а одредбе које су у њима садржане чине суштину нормативног оквира Уједињених нација за људска права.

Нормативном уобличавању стандарда људских права допринели су такође и други механизми за људска права, као што су специјалне процедуре Савета за људска права.

За оне државе које их ратификују или им приступе, међународни пактови, статuti, протоколи и конвенције правно су обавезујућа документа. Осим тога, постоје и многи други универзални инструменти за људска права, који имају различит правни статус. Постоје и декларације, принципи, смернице, стандардна правила и препоруке које немају правно обавезујући ефекат, али и као такве ипак имају непобитну моралну снагу и државама дају практичне смернице у вези са њиховим понашањем.

С обзиром на чињеницу да су стандарди људских права кодификовани у међународним, као и у регионалним и националним правним системима, они представљају скуп мерила учинка на онову којих се државе, због занемаривања или њиховог неспровођења могу позвати на одговорност.

Република Србија је држава уговорница осам од девет основних међународних уговора о људским правима.

Основни уговори УН о људским правима које је Република Србија ратификовала су:

- 1) Међународни пакт о грађанским и политичким правима (са првим и другим додатним протоколом);
- 2) Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима;
- 3) Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена и факултативни протокол;
- 4) Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни или поступака и факултативни протокол;
- 5) Међународна конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације;

- 6) Конвенција о правима детета, са два факултативна протокола;
- 7) Конвенција о правима особа са инвалидитетом и факултативни протокол;
- 8) Међународна конвенција о заштити свих лица од присилних нестанака.

У складу са тим, Република Србија је у обавези да подноси извештаје уговорним телима Уједињених нација и Савету људских права УН у процесу универзалног периодичног прегледа (UPR). Када је у питању ова обавеза, 2013. године Република Србија је прошла други циклус универзалног периодичног прегледа пред Саветом за људска права УН. Том приликом, од укупно 144 препоруке добијене у том процесу, Република Србија је прихватила 137. Посебно треба истаћи да је једна од прихваћених препорука - 131.4, тј. она која гласи да Република Србија треба да размотри успостављање тела за праћење имплементације препорука механизма за људска права, која је прихваћена, па је Влада Републике Србије својом одлуком од 19. децембра 2014. године образовала Савет за праћење примене препорука механизма УН за људска права.

Списак најважнијих важећих међународних конвенција и међународних пактова из области људских права (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/19983>):

- Конвенција о остваривању алиментационих захтева у иностранству (Њујорк, 20.06.1956. године);
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW) ("Службени лист СФРЈ" - Међународни уговори, број 11/81);
- Опциони протокол уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СРЈ - Међународни уговори", број 13/02);
- Конвенција против тортуре УН;
- Конвенција о заштити свих лица од присилних нестанака;
- Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације („Службени лист СФРЈ", број 31/67);
- Конвенција Уједињених нација о правима детета ("Службени лист СФРЈ - Међународни уговори", број 15/90 и "Службени лист СРЈ - Међународни уговори", број 4/96 и 2/97);

- Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ - Међународни уговори", број 7/02);
- Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима, уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ - Међународни уговори", број 7/02);
- Конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања Савета Европе („Службени лист СЦГ – Међународни уговори", број 9/03);
- Конвенција УН о правима особа са инвалидитетом ("Службени гласник РС - Међународни уговори", број 42/09);
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима („Службени лист СФРЈ", број 7/71);
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима („Службени лист СФРЈ", број 7/71);
- UPR - Универзални периодични преглед.

2.2. Национални правни оквир из области заштите људских права

Списак најважнијих важећих стратегијских докумената и закона којима је уређена област заштите људских права у Републици Србији (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/22041>):

- Стратегија превенције и заштите од дискриминације (трећи и четврти извештај о праћењу АП; Нацрт петог извештаја о праћењу АП);
- Стратегија Савета Европе о правима детета за период 2016-2021. године;
- Стратегија превенције и заштите од дискриминације (Извештај и други Извештај о праћењу АП);
- Закон о забрани дискриминације ("Службени гласник РС", број 22/09);
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом ("Службени гласник РС", број 33/06 и 13/16);
- Закон о равноправности полова ("Службени гласник РС", број 104/09);
- Закон о Заштитнику грађана ("Службени гласник РС", број 79/05 и 54/07).

Списак савета основаних за област заштите људских права у Републици Србији (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/19958>):

- Савет за праћење реализације Акционог плана за Стратегију превенције и заштите од дискриминације;
- Савет за праћење примене препорука механизма Уједињених нација за људска права.

3. Правни оквир из области права националних мањина

Устав Републике Србије ("Службени гласник РС", број 98/06) утврђује да су општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део националног правног поретка и да се могу непосредно примењивати. То значи да на хијерархијској лествици ратификоване међународне уговоре Устав Републике Србије поставља изнад закона, али испод Устава Републике Србије (члан 16. став 2. и члан 194. ставови 4. и 5).

Мултилатерални уговори Савета Европе - Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, чине основу европских стандарда заштите права припадника националних мањина.

Европска повеља о регионалним или мањинским језицима припремљена је 1992. године, а на снагу је ступила 1998. године. Државна заједница Србија и Црна Гора је Европску повељу о регионалним или мањинским језицима ратификовала 2005. године, а након распада државне заједнице, Република Србија је, као правни сукцесор државне заједнице, преузела обавезе настале након ратификације тог документа.

За *Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина* може се рећи да је први мултилатерални међународни уговор који се искључиво односи на права припадника националних мањина. Оквирна конвенција за заштиту националних мањина садржи оквирно дефинисане циљеве и принципе које државе потписнице треба да примене у националним политикама и прописима. Она не установљава систем правне заштите попут оног који прати Европску конвенцију за заштиту људских права и слобода, већ садржи каталог права који би државе требало да уграде у националне политике и правне поретке и да на тај начин створе услове за очување посебности националних мањина. Ова конвенција се у највећој мери односи на културу, образовање, употребу језика, информисање, али и на друга права, попут права на учешће припадника

националних мањина у јавним пословима, или на одржавање контаката са сународницима, што је веома важно.

3.1. Међународни и регионални правни оквир из области права националних мањина

Низом међународних правних аката уређен је положај националних мањина. Међународни нормативно-правни оквир у овој области чине, између осталих: Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода; Оквирна европска конвенција о прекограничној сарадњи; Декларација УН о правима припадника националних, етничких, верских и језичких мањина.

Нема сумње да су два најзначајнија документа Савета Европе који се односе на положај националних мањина - Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и Оквирна конвенција за заштиту националних мањина. Оба међународна документа ступила су на снагу 1998. године, а Република Србија спада у групу земаља која их је ратификовала. Ваља напоменути да постоје и државе у Европи које их нису ратификовале, попут Француске, Грчке или Турске, из разлога што не прихватају појам националне мањине.

Поред ових аката, треба истаћи и да је Европски савет, који је највише политичко тело ЕУ, током 1993. године усвојио "Копенхашке критеријуме". Они садрже услове које морају да задовоље државе које приступају ЕУ, са посебним акцентом на институционалну стабилност и владавину права, као и поштовање људских и мањинских права.

Свакако да је основни правни акт којим се гарантују права националних мањина у националним законодавствима устав, у складу са чланом 27. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, којим се индивидуална права припадника етничких, верских и језичких мањина преводе у колективна права етничких, верских и језичких група којима они припадају. И наша земља је ратификовала овај документ, као и додатне протоколе који иду уз овај документ.

Ратификацијом Европске повеље о регионалним или мањинским језицима Република Србија се обавезала да охрабри видове изражавања и иницијативе специфичне за регионалне или мањинске језике и омогући различите начине приступа уметничким делима произведеним на тим језицима; да подстиче различита средства путем којих би дела сачињена на регионалним или мањинским језицима постала доступна, помагањем и развитком превођења, надсинхронизације и титлованих превода; да унапређује приступ регионалних или мањинских језика радовима насталим на другим језицима, такође развојем превода, надсинхронизације и титлованих превода; да стимулише непосредно

учешће представника оних који користе одговарајуће регионалне или мањинске језике у обезбеђивању услова за културне делатности, те у њиховом планирању;

Ратификацијом Оквирне конвенције за заштиту националних мањина Република Србија се обавезала да ствара потребне услове како би припадници националних мањина очували и развијали своју културу и сачували неопходне елементе свог идентитета - религију, језик, традиције и културно наслеђе.

У оквиру универзалне заштите права националних мањина успостављено је право припадника националних мањина на *образовање*, и то у међународним документима УН, ОЕБС-а и Савета Европе. За државе оваква документа постају правно обавезујућа, уколико их оне ратификацијом прихвате.

Поред Декларације УН о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина и Конвенције УНЕСКО о борби против дискриминације у области просвете, у корпус најважнијих међународних извора у овој области спадају документа регионалног или европског карактера, каква су: Повеља о регионалним или мањинским језицима, Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, Савет Европе и Хашке препоруке о праву националних мањина на образовање, ОЕБС.

Република Србија је, као држава, у области *културе*, потписница бројних међународних докумената који је упућују на поштовање људских права у домену остваривања културне разноликости, као што је УНЕСКО Универзална декларација о културној разноликости из 2001. године. Исто тако, Република Србија је потписница и УНЕСКО Конвенције о заштити и промоцији разноврсности културних израза из 2005. године, који је упућује на прожимање различитих актера, субјеката у култури кроз различите облике изражавања уметничког и креативног културног стваралаштва.

Осим ове две, конвенција која је од изузетног значаја за Републику Србију је и Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво. Међународни нормативно-правни оквир у области културе допуњују и Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, као и Европска повеља о регионалним или мањинским језицима.

Потписивање ових међународних докумената важан је стратешки циљ, имајући у виду да је Република Србија простор на којем се сусрећу бројни културни идентитети.

У групу најважнијих међународних докумената који обавезују Републику Србију у области *информисања* националних мањина, спадају: Оквирна

конвенција за заштиту националних мањина (потврђена у Републици Србији законом 1998. године), којом се државе обавезују да поштују слободу информисања на језицима националних мањина; Европска повеља о регионалним или мањинским језицима (потврђена у Републици Србији законом 2005. године); Декларација о слободи изражавања и информисања, из 1982. године; Европска конвенција о прекограничној телевизији (ЕЦТТ), која је ступила на снагу 1993. године, а допуњена 2002. године; Препорука о медијском плурализму и разноврсности медијског садржаја, из 2007. године; Декларација о улози медија цивилног друштва у промовисању друштвене кохезије и међукултурног дијалога, из 2009. године; Директива о аудиовизуелним медијима и услугама (Директива АВМС) из 2007. године; Универзална декларација о културним различитостима, УНЕСКО, из 2001. године

Језик ужива посебну заштиту у оквиру очувања посебности националних мањина и једно је од основних обележја националног идентитета. Право на употребу сопственог језика је једно од централних права које уживају припадници националних мањина и гарантовано је како међународним, тако и домаћим инструментима мањинске заштите. При том, ово право односи се на приватну, јавну и службену употребу језика.

Када се говори о службеној употреби језика националне мањине, онда се под тим подразумева: употреба личног имена (имена и презимена) и његов упис у јавне исправе и званична документа на језику и писму националне мањине; издавање јавних исправа и вођење службених евиденција и збирки личних података на језику и писму националне мањине и прихватање тих исправа на том језику као пуноважних; вођење управних и судских поступака на језику и писму националне мањине; употребу језика и писма националне мањине кад се поступак води на српском језику; употребу језика и писма националне мањине у комуникацији органа са јавним овлашћењима са грађанима; употребу језика и писма националне мањине на гласачким листићима и бирачком материјалу; употребу језика и писма националне мањине у раду представничких тела; објављивање закона и других прописа и на језицима националних мањина; исписивање назива места и других географских назива, назива улица и тргова, назива органа и организација, саобраћајних знакова, обавештења и упозорења за јавност и других јавних натписа и на језицима националних мањина; исписивање фирме предузећа, установе и другог правног лица и на језику националне мањине и др.

Када је у питању заштита права на службену употребу језика националних мањина, уочавају се две групе релевантних међународних уговора које

обавезују Републику Србију - мултилатерални споразуми усвојени од Савета Европе који непосредно уређују заштиту националних мањина и билатерални уговори између Републике Србије и суседних држава којима су уређени поједини аспекти узајамне заштите права националних мањина.

Међу најважнијим правним актима у области права на службену употребу језика националне мањине спадају: Оквирна конвенција за заштиту националних мањина; Европска повеља о регионалним или мањинским језицима; Билатерални споразуми са Хрватском, Мађарском, Македонијом и Румунијом; Препоруке из Осла о праву националних мањина на употребу сопственог језика, које су 1998. године усвојене у оквиру ОЕБС-а.

Списак најважнијих важећих међународних повеља и међународних конвенција из области права националних мањина (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/129>):

- Европска повеља о регионалним или мањинским језицима („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, број 18/05) (Четврти периодични извештај о примени Европске повеље о регионалним или мањинским језицима у РС);
- Оквирна конвенција за заштиту националних мањина („Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 6/98) (Четврти периодични извештај о примени Оквирне конвенције за заштиту националних мањина у РС).

Списак најважнијих важећих билатералних споразума из области права националних мањина (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/19978>):

- Споразум између Србије и Црне Горе и Републике Хрватске о заштити права српске и црногорске мањине у Републици Хрватској и хрватске мањине у Србији и Црној Гори („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, број 3/05);
- Споразум између Србије и Црне Горе и Републике Мађарске о заштити права мађарске националне мањине која живи у Србији и Црној Гори и српске националне мањине која живи у Републици Мађарској („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, број 14/04);
- Споразум између Савезне владе Савезне Републике Југославије и Владе Румуније о сарадњи у области заштите националних мањине („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, број 14/04);

- Споразум између Србије и Црне Горе и Републике Македоније о заштити српске и црногорске националне мањине у Републици Македонији и македонске националне мањине у Србији и Црној Гори („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, број 6/05).

3.2. Упоредноправана анализа права националних мањина

Заштита и равноправност националних мањина зајемчена је уставима низа европских земаља, а велики је и број европских земаља које су је донеле и посебне законе из ове области, попут Аустрије, Белорусије, БиХ, Естоније, Литваније, Мађарске, Руске Федерације, Србије, Словеније, Украјине, Црна Горе, Хрватске, Чешке и др.

У *Босни и Херцеговини*, Закон о заштити права припадника националних мањина заснован је на ратификованим међународним правним актима, пре свега на одредбама Оквирне конвенције за заштиту националних мањина Савета Европе. Националним мањинама се гарантују права употребе матерњег језика, информисања на мањинском језику, те у кантонима и местима где чине трећину или петину становништва право на образовање на језику мањине, а ове образовне активности се финансирају из буџетских средстава. Законом је прецизирано учешће националних мањина у органима власти, сразмерно проценту њиховог учешћа у становништву према последњем попису у БиХ. Парламентарна скупштина БиХ је основала Веће националних мањина као посебно саветодавно тело.

У *Бугарској*, Устав Републике Бугарске (текст документа на енглеском језику: <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en>) одређује Републику Бугарску као унитарну државу са уређеном локалном самоуправом и не дозвољава формирање аутономних покрајина. Устав потврђује правну једнакост свих људи и забрањује привилегије или ограничења на основу имовинског стања, образовања, социјалне, политичке, расне, полне, верске, националне припадности, као и право свих на развој своје културе у складу са етничком припадношћу. Поред начела забране дискриминације, Устав Бугарске садржи и одредбу којом се свим грађанима гарантује право на развој сопствене културе, у складу са етничким самоопредељењем.

У складу са оваквим уставним опредељењима, у Бугарској не постоји посебан законодавни оквир који регулише права припадника националних мањина.

Уставом Бугарске је забрањено формирање политичких странака на етничкој, расној или верској основи. Рестриктивна примена процедура за регистрацију удружења и политичких партија као и правила која регулишу право на мирно окупљање према Саветодавном мишљењу Саветодавног комитета о Бугарској

значајно ограничавају могућности за учешће националних мањина у представничким телима у својству представника националних мањина, већ у складу са општим принципом једнаког третмана свих бугарских држављана националне мањине учествују једино као кандидати већинских листа. Одредба бугарског Закона о изборима којом се прописује да се кампања може водити искључиво на бугарском језику такође се негативно одражава на могућност мањинске партиципације.

Национална припадност у Републици Бугарској према попису 2011. године

Бугарска	5.664.624
Турска	588.318
Ромска	325.343
Јерменска	6.552
Јеврејска	1.162
Влашка	3.684
Каракачанска	2.556
Руска	9.978
Грчка	1.379
Македонска	1.654
Румунска	891
Украјинска	1.789
Други	19.659
Турска	588.318

У циљу обезбеђивања учешћа мањина кроз консултације и координацију формиран је Национални савет за сарадњу о етничким питањима и интеграцији, којим председавају потпредседник Владе и министар правде.

Главне активности Савета усмерене су на осигурање једнаких могућности и једнаког третмана, превенцију расизма, ксенофобије и дискриминације на основу етничке припадности, побољшање приступа социјалним правима са фокусом ка најугроженијим грађанима у друштвено-економском смислу, очување и развој културних, верских и језичких идентитета мањинских заједница. Овакви савети створени су и на регионалном нивоу (у 28 региона Бугарске). У Савету своје учешће имају организације цивилног друштва које заступају интересе Јерменске, Јеврејске, Каракачанске, Ромске, Турске и Влашке мањине, док постоје проблеми око пријема у чланство и других националних мањина.

Уставом *Републике Мађарске* прописано је да националне и етничке мањине које живе у Мађарској представљају конститутивни део државе и учествују у остваривању суверене власти народа. На тај начин, Мађарска брине о заштити националних и етничких мањина и обезбеђује њихово колективно учешће у јавном животу, подстиче развој мањинских култура и употребу мањинских језика.

Уставом је зајемчено право националних мањина да образују национална већа мањина. Влада Мађарске је дужна да консултује већа националних мањина у вези са предлозима закона који утичу на њихов положај, уз право ограниченог вета. Примера ради, у Мађарској је 2006. године изабрано 2.045 националних већа мањина, која се углавном баве питањима културне аутономије (извор података: невладина организација *Minority Rights Group International*; <https://minorityrights.org/>).

Осим тога, Уставом Мађарске је установљен и институт Омбудсмана за права националних и етничких мањина, кога на основу препоруке Председника Републике бира Парламент.

Закони Републике Мађарске гарантују заступљеност националних и етничких мањина које живе у земљи, оне имају право на образовање локалних и националних самоуправа у циљу представљања својих интереса, а Законом о правима националних и етничких мањина установљено је право националних и етничких мањина да образују организације у циљу развоја културних и образовних активности.

Одредбама Устава *Републике Хрватске* гарантује се равноправност националних мањина, слобода изражавања националне припадности, служење мањинским језиком и културна аутономија, док је остваривање посебних права и слобода националних мањина ближе уређено Уставним законом о правима националних мањина. Овим актом наведена су права националних мањина које штити Републике Хрватска, а између осталог и право самоорганизовања и удруживања ради остваривања заједничких интереса, право на заступљеност у представничким телима на локалном и државном нивоу, као и у правосудним и управним органима, право учешћа припадника националних мањина у јавном животу и управљање локалним пословима путем већа и представника националних мањина. Такође, њиме је уређена пропорционална заступљеност националних мањина у Хрватском сабору, гарантована заступљеност националних мањина у органима локалне самоуправе, поступак оснивања и регистрације већа националне мањине, а уређен је и рад Савета за националне

мањине, чије чланове именује Влада Републике Хрватске, а међу њима су и посланици Хрватског сабора који заступају националне мањине.

Уставом *Црне Горе* одређена су посебна мањинска права и јемчи право на аутентичну заступљеност у Скупштини Црне Горе и скупштинама јединица локалне самоуправе у којима нека национална мањина чине значајан део становништва, као и право на сразмерну заступљеност у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе.

Црна Гора је донела посебан Закон о мањинским правима и слободама којим је прецизиран положај етничких мањина, мањинских народа и националних мањина у Црној Гори, а њиме се уређује и право мањина да слободно изражавају своју посебност, истичу своје ознаке, користе свој језик, оснивају медијске куће и сл.

Свака мањина у Црној Гори има право на оснивање свог савета мањина чији се рад финансира из државног буџета. Осим тога, и Скупштина Црне Горе, у циљу подстицања очувања мањинских посебности, оснива Фонд за мањине који се финансира из државног буџета и других извора.

Међутим, упркос томе што Оквирна конвенција за заштиту националних мањина обавезује земље уговорнице да обезбеде услове потребне за делотворно учешће припадника националних мањина у културном, друштвеном и економском животу и посебно у јавним односима који се на њих односе, поједине европске земље имају још увек различите приступе у погледу положаја својих држављана који припадају националним мањинама. Тако, аустријско законодавство се определило за термин етничка група, сматрајући да термин национална мањина носи привук дискриминације, док у законодавствима Белгије, Велике Британије, Грчке и Француске термин национална мањина нема правно значење, те се ни не употребљава, при чему су антидискриминациони закони општеважећи и подједнако штите права свих својих држављана.

3.3. Међуетничка толеранција

У савременом свету међунационални, међуетнички и међурелигијски односи и конфликти представљају свакако значајан друштвени проблем. При том, они имају више нивоа и аспеката - државна национална политика, међунационални односи, слобода, солидарност и развој, васпитни рад школе, породице и других фактора. Свакодневно смо сведоци узнемирујућих појава међунационалне, етничке и верске нетрпеливости, шовинизма, расизма, мржње, антисемитизма и ксенофобије.

Честа је појава несклада између званичне политике и законодавства где се признају и уважавају међунационалне норме и стандарди и свакодневне стварности, а узроци међунационалних проблема су сложени, бројни и разноврсни. Међу најважније узроке спадају економски, социо-културни, историјски, политички, религијски антагонизми и други узроци.

У ситуацијама недовољног присуства реалног и објективног тумачења историјских догађаја и савремених односа између појединих држава, народа, религија и култура, поприлично лако се пласирају идеје и схватања која продубљују неразумевање, страх, мржњу и непријатељство, уз кључну улогу појединих политичких партија, које неретко успешно манипулишу националним, етничким и религијским осећањима својих присталица и потенцијалних гласача. Све то узрокује неразумевање, предрасуде, неповерење и непријатељство према онима који не припадају истом националном, етничком или религијском ентитету, а знатно отежавају поверење, сарадњу, уважавање, толеранцију, пријатељство и уопште прихватање различитости.

Имајући то у виду, у бројним документима УН, УНЕСКО, Европског савета, декларацијама о међународном миру, сарадњи, солидарности, разумевању, развоју и толеранцији, изражавају се тежње и идеали савременог света.

Упркос томе, чињеница је да се на глобалном нивоу и даље не налазе довољно ефикасна практична решења за јачање међунационалног и међурелигијског поверења, разумевања, толеранције и сарадње, односно за превазилажење међунационалног и међурелигијског неповерења, антагонизама и конфликта. С тим у вези, етнички и религијски стереотипи веома често су испуњени предрасудама, упрошћеним, нетачним, тешко променљивим, широко распрострањеним и у великој мери негативним представама и схватањима према другим народима и религијама.

Из ових разлога, културу међунационалне сарадње треба схватити као општу узајамну повезаност људи и њихову сарадња која подразумева уважавање човековог достојанства, толеранцију, великодушност и осећање мере у општењу са другим људима, правилан однос према језику, култури, традицији и обичајима других, као и утврђивање моралних норми својим примером. При том, нарочито је тешко изградити поверење у срединама које су оптерећене сећањем на догађаје у којима су се етничке групе у прошлости сукобљавале и чији су припадници међусобно били супротстављени.

Везано за међуетничку толеранцију у домаћем законодавству, веома важна је одредба члана 81. Устава Републике Србије којом се Република Србија у области образовања, културе и информисања обавезала да подстиче дух толеранције и

међукултурног дијалога и предузима ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет.

Иако су процеси који доносе стабилност једној заједници и њен просперитет неретко спори и мукотрпни, чињеница је да је њихова успешност могућа само ако су такви процеси засновани на искреној вољи припадника етничких заједница да се суоче, како са гресима које су починили њихови преци или они сами, тако и са неправдама које су им нанете.

3.4. Национални правни оквир из области права националних мањина

Положај националних мањина у Републици Србији уређен је низом законских прописа, чиме она улази у ред држава са развијеним посебним системом заштите права националних мањина.

Права националних мањина у Републици Србији *уређена су низом прописа*: Уставом Републике Србије ("Службени гласник РС", број 98/06); Законом о заштити права и слобода националних мањина ("Службени лист СРЈ", број [11/02](#) и "Службени гласник РС", број [72/09](#) - други закон, [97/13](#) - Одлука УС РС и [47/18](#)); Законом о избору народних посланика ("Службени гласник РС", број [35/00](#), [57/03](#) - Одлука УС РС, [72/03](#) - други закон, [18/04](#), [85/05](#) - други закон, [101/05](#) - други закон, [104/09](#) - други закон, [28/11](#) - Одлука УС РС, [36/11](#)); Законом о локалним изборима ("Службени гласник РС", број [129/07](#), [34/10](#) - Одлука УС РС и [54/11](#)); Статутом АП Војводина; Покрајинском скупштинском одлуком о избору посланика у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине; Законом о локалној самоуправи ("Службени гласник РС", број [129/07](#), [83/14](#) - други закон, [101/16](#) - други закон и [47/18](#)) и Законом о националним саветима националних мањина ("Службени гласник РС", број [72/09](#), [20/14](#) - Одлука УС РС, [55/14](#) и [47/18](#)).

Закони и подзаконска акта који су такође од велике важности за област права националних мањина и којима се *на посредан начин* уређује ова област у Републици Србији су: Закон о службеној употреби језика и писама ("Службени гласник РС", број [45/91](#), [53/93](#) - други закон, [67/93](#) - други закон, [48/94](#) - други закон, [30/10](#), [101/05](#) - други закон, [47/18](#) и [48/18](#)-исправка); Закон о матичним књигама ("Службени гласник РС", број [20/09](#), [145/14](#) и [47/18](#)); Породични закон ("Службени гласник РС", број [18/05](#), [72/11](#) - други закон и [6/15](#)); Закон о личној карти ("Службени гласник РС", број [62/06](#) и [36/11](#)); Закон о основном образовању и васпитању ("Службени гласник РС", број [55/13](#), [101/17](#) и [27/18](#)); Закон о средњем образовању и васпитању ("Службени гласник РС", број [55/13](#),

[101/17](#) и [27/18](#)); Закон о високом образовању ("Службени гласник РС", број [88/17](#), [27/18](#) - други закон и [73/18](#)); Закон о општем управном поступку ("Службени гласник РС", број [18/16](#)); Закон о парничном поступку ("Службени гласник РС", број [72/11](#), [49/13](#) - Одлука УС РС, [74/13](#) - Одлука УС РС, [55/14](#) и [87/18](#)); Законик о кривичном поступку ("Службени гласник РС", број [72/11](#), [101/11](#), [121/12](#), [32/13](#), [45/13](#) и [55/14](#)); Закон о прекршајима ("Службени гласник РС", број [65/13](#), [13/16](#) и [98/16](#) - Одлука УС РС); Закон о уређењу судова ("Службени гласник РС", број [116/08](#), [104/09](#), [101/10](#), [31/11](#) - други закон, [78/11](#) - други закон, [101/11](#), [101/13](#), [40/15](#) - други закон, [106/15](#), [13/16](#), [108/16](#), [113/17](#), [65/18](#) - Одлука УС РС, [87/18](#) и [88/18](#) - Одлука УС РС); Правилник о личној карти ("Службени гласник РС", број [11/07](#), [9/07](#), [85/14](#) и [112/17](#) - Одлука УС РС) и Правилник о обрасцима аката у управном поступку („Службени лист СРЈ", број 8/99 и 9/99).

Чланом 1. *Устава Републике Србије* ("Службени гласник РС", број 98/06), Република Србија се дефинише као држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима, а члан 14. Устава наводи да Република Србија штити права националних мањина и да држава јемчи посебну заштиту националним мањинама ради остваривања потпуне равноправности и очувања њиховог идентитета. Запажа се да Устав Републике Србије у целом тексту користи термин људска и мањинска права и део II Устава у целости је посвећен људским и мањинским правима.

Од нарочите важности је члан 20. Устава, којим је изричито предвиђено да се „достигнути ниво људских и мањинских права не може смањивати“, односно да људска и мањинска права зајамчена Уставом „могу законом бити ограничена ако ограничење допушта Устав, у сврхе ради којих га Устав допушта, у обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину за јемченог права“, а „при ограничавању људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни су да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права“. У суштини, то би требало да значи да се права која су постигнута не могу умањивати, односно да припадници националних мањина „заувек“ баштине не само права већ и ниво њихове развијености у тренутку доношења закона или других аката којима се уређује нека друштвена или друга област.

Осим тога, чланом 75. Устава Републике Србије се гарантују припадницима националних мањина и додатна индивидуална или колективна права, при чему се индивидуална права остварују појединачно, а колективна у заједници са другима. Колективна права припадницима националних мањина омогућавају да непосредно или преко својих изабраних представника учествују у одлучивању или да сами одлучују о појединим питањима везаним за своју културу, образовање, обавештавање и службену употребу језика и писма. У том смислу, ради остварења права на самоуправу у култури, образовању, обавештавању и службеној употреби језика и писма, припадници националних мањина могу изабрати своје *националне савете*.

Уставом се забрањује свака дискриминација националних мањина и гарантује пуна равноправност пред законом. Устав наводи да се неће сматрати дискриминацијом посебни прописи и привремене мере које се уводе ради постизања пуне равноправности између припадника националне мањине и грађана који припадају већини, ако су усмерене на уклањање изразито неповољних услова живота који их посебно погађају.

Устав обавезује да се при запошљавању у државним органима, јавним службама, органима аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе нарочито води рачуна о националном саставу становништва и одговарајућој заступљености припадника националних мањина.

Уставним одредбама забрањује се насилну асимилацију припадника националних мањина, а забрањено је и предузимање мера које би проузроковале вештачко мењање националног састава становништва на подручјима где припадници националних мањина живе традиционално и у значајном броју.

И у Народној скупштини Републике Србије обезбеђују се равноправност и заступљеност представника националних мањина, а Народна скупштина већином гласова свих народних посланика одлучује о законима којима се уређују, између осталог, и уживање индивидуалних и колективних права припадника националних мањина.

Важно је истаћи да Устав Републике Србије садржи одредбе које представљају правни надзор уређења мултикултуралног друштва. У том смислу, поред одредби о развијању духа толеранције, признавању права националним мањинама на очување посебности и установљавања основе за развијање њихове институционалне заштите, овим актом се одређује и квалитативно нов приступ уређењу друштвених односа у мултиетничким општинама. У прилог томе, чланом 180. Устава обавезана је аутономна покрајина и општина у којима живи

становништво национално мешовитог састава да омогући сразмерну заступљеност националних мањина у представничким телима.

Закон о заштити права и слобода националних мањина ("Службени лист СРЈ", број [11/02](#) и "Службени гласник РС", број [72/09](#) - други закон, [97/13](#) - Одлука УС РС и [47/18](#)), донела је тадашња Савезна скупштина с идејом да обухвати основне принципе мањинске заштите, по угледу на европске стандарде заштите националних мањина.

Овај Закон је дефинисао појам националне мањине, утврдио основна права на очување посебности националне мањине и увео институт националних савета националних мањина у правни поредак Републике Србије.

Закон садржи одредбе о праву на очување посебности: право на избор и употребу личног имена, право на употребу матерњег језика, право на неговање културе и традиције, право на школовање на матерњем језику, право на употребу националних симбола и право на јавно обавештавање на језику националне мањине. Ради се о важном закону који је промовисао нове институте - културну аутономију националних мањина у области образовања, информисања, језика и културе и мањинску самоуправу кроз увођење националних савета националних мањина.

Када су у питању *Закон о избору народних посланика* ("Службени гласник РС", број [35/00](#), [57/03](#) - Одлука УС РС, [72/03](#) - други закон, [18/04](#), [85/05](#) - други закон, [101/05](#) - други закон, [104/09](#) - други закон, [28/11](#) - Одлука УС РС, [36/11](#)) и *Закон о локалним изборима* ("Службени гласник РС", број [129/07](#), [34/10](#) - Одлука УС РС и [54/11](#)), они нуде пропорционални изборни систем у Републици Србији који подразумева јединствену изборну јединицу за целу територију државе, изборни праг од 5% и Д'онтову формулу расподеле мандата. И за локалне и покрајинске изборе примењују се иста правила оваквог изборног система.

Закон о избору народних посланика предвиђа да политичке странке националних мањина и коалиције политичких странака националних мањина учествују у расподели мандата и кад су добиле мање од 5% гласова од укупног броја бирача који су гласали, при чему укидање општег цензуса за представнике националних мањина у пракси значи да је за добијање једног посланичког места неопходно да политичка странка или коалиција националних мањина пређе тзв. природни изборни праг (укупан број важећих гласова подељен са бројем посланика). Закон о избору народних посланика и Закон о локалним изборима предвиђају да је број потписа неопходних за потврђивање изборне листе 10. 000 односно 30 по одборнику. У складу са одредбама овог закона, политичке странке националних мањина су све оне странке чији је основни циљ

представљање и заступање интереса националне мањине и заштита и побољшање права припадника националних мањина, у складу с међународно правним стандардима.

Тачком 10. члана 20. *Закона о локалној самоуправи* ("Службени гласник РС", број [129/07](#), [83/14](#) - други закон, [101/16](#) - други закон и [47/18](#)), прописано је да се општина, преко својих органа, у складу с Уставом и законом стара о остваривању, заштити и унапређењу људских и мањинских права, родној равноправности, као и о јавном информисању у општини.

Положај, оснивање, рад и надлежности *савета за међунационалне односе* и начин избора чланова овог тела уређен је чланом 98. *Закона о локалној самоуправи*. Савет за међунационалне односе је самостално радно тело које обавезно оснивају скупштине јединица локалне самоуправе са национално мешовитим саставом становништва.

Сходно члану 97. *Закона о локалној самоуправи* прописано је да се у јединици локалне самоуправе може установити *локални омбудсман* који је овлашћен да независно и самостално контролише поштовање права грађана, утврђује повреде учињене актима, радњама или нечињењем органа управе и јавних служби, ако се ради о повреди прописа и општих аката јединице локалне самоуправе.

Две или више јединица локалне самоуправе могу донети одлуку о установљавању заједничког локалног омбудсмана.

Надлежност и овлашћења, начин поступања и избора и престанка дужности локалног омбудсмана уређује се статутом и другим општим актом.

Јединице локалне самоуправе имају дискреционо право да у складу са сопственом проценом одлуче да ли ће установити овај независан орган који ће бити у функцији заштите права грађана када су она нарушена чињењем или нечињењем органа локалне самоуправе, чиме показује одговорност и зрелост, пре свега у односу на грађане који су поверили мандате локалним функционерима.

Закон о заштити права и слобода националних мањина предвиђа постојање Савета за националне мањине, Националних савета националних мањина и фонда за националне мањине.

Савет за националне мањине, у складу са одредбама члана 18. овог Закона, оснива се у циљу очувања, унапређења и заштите националних, етничких, верских, језичких и културних посебности припадника националних мањина и

у циљу остваривања њихових права, као радно тело Владе у коме учествују представници националних савета националних мањина и представници јавне власти.

Задаци Савета за националне мањине су да: прати и разматра стање остваривања права националних мањина и стање међунационалних односа у Републици Србији; предлаже мере за унапређење пуне и делотворне равноправности припадника националних мањина; прати остваривање сарадње националних савета националних мањина са државним органима, као и органима аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе; разматра услове за рад националних савета националних мањина и предлаже мере у тој области; прати остваривање међународних обавеза Републике Србије у области остваривања права припадника националних мањина; разматра међународне споразуме који се односе на положај националних мањина и заштиту њихових права у поступку њиховог закључивања; разматра нацрте закона и других прописа од значаја за остваривање права националних мањина и о томе даје мишљење Влади и потврђује симболе, знамења и празнике националних мањина на предлог националних савета националних мањина.

У складу са одредбама члана 19. Закона о заштити права и слобода националних мањина, ради остваривања Уставом зајамченог права на самоуправу у култури, образовању, обавештавању и службеној употреби језика и писма, припадници националних мањина могу изабрати *националне* савете националних мањина.

Национални савет представља националну мањину у култури, образовању, обавештавању и службеној употреби језика и писма, учествује у процесу одлучивања или одлучује о појединим питањима из ових области и оснива установе из ових области.

Национални савети мају својства правних лица, формирају се на принципима добровољности, изборности, пропорционалности и демократичности, а овлашћења, поступак избора, финансирање и друга питања од значаја за рад националних савета уређују се посебним законом.

Списак најважнијих важећих стратегијских докумената, закона и подзаконских аката којима је уређена област права националних мањина у Републици Србији (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/21792>):

- Акциони план за остваривање права националних мањина;
- Интеграција Рома 2020;

- Стратегија за социјално укључивање Рома у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године;
- Закон о заштити права и слобода националних мањина ("Службени лист СРЈ", број [11/02](#), "Службени гласник РС", број [72/09](#) - други закон, [97/13](#) - Одлука УС РС и [47/18](#));
- Закон о националним саветима националних мањина ("Службени гласник РС", број 72/09, [20/14](#) - Одлука УС РС, [55/14](#) и [47/18](#));
- Уредба о поступку расподеле средстава из буџета Републике Србије за финансирање рада националних савета националних мањина ("Службени гласник РС", број 95/10 и 33/13);
- Правилник о начину вођења посебног бирачког списка националне мањине ("Службени гласник РС", број 61/18);
- Правилник о начину уписа и вођења регистра Националних савета („Службени гласник РС” број 72/14 и 61/18);
- Правилник о облику и садржају обрасца за прикупљање потписа бирача који подржавају електоре („Службени гласник РС” број 72/14 и 61/18).

Списак савета основаних за област права националних мањина у Републици Србији (видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/19956>):

- Савет за националне мањине Владе Републике Србије;
- Савет за унапређење положаја Рома и спровођење декаде укључивања Рома.

4. Анализа стања заштите људских права и права националних мањина у Републици Србији

Имајући у виду број и удео националних мањина у структури становништва, за Републику Србију се може потврдити став да је она етнички хетерогена држава, па је отуда веома велики значај мањина и мањинске политике за добре међуетничке односе, демократски развој и просперитет Републике Србије. Националне мањине свакако чине мост сарадње између држава у региону, а регулисање њиховог положаја и поштовање права доприноси бољим међудржавним односима и стабилности целог региона.

Националне мањине у Републици Србији изразито су диференциране, не само по бројности и територијалној распрострањености, већ и према етничким

особеностима, демографском развоју, друштвеном положају, националној еманципацији и политичком организовању.

С тим у вези, може се рећи да званични пописни подаци играју велику улогу, јер се често остваривање мањинских права везује за статистичко-демографске показатеље, а пре свега на бројност и етничку компактност.

На основу резултата последњег пописа из 2011. године може се видети број припадника националних мањина, њихов удео, просторни размештај и популациона динамика. Ово је посебно значајно са аспекта билатералних односа и регионалне сарадње у процесу европских интеграција.

У Републици Србији готово да нема ниједне општине у којој не живе припадници националних мањина, али пошто у њима живе у различитом броју, нису све општине и мултиетничке. Укупан број мултиетничких општина у Републици Србији је 68, а највећи број њих је у АП Војводина.

5. Етничка структура Републике Србије и анализа стања права националних мањина у Републици Србији

Деловањем многобројних чинилаца који су одређивали свеукупни друштвено-историјски, демографски, економски, социјални и културно-цивилизацијски развој балканског геопростора, у дугом историјском периоду, настао је данашњи етнопросторни размештај становништва Републике Србије. Процес формирања појединих народа и етничких група, пре свега због интензивних пресељавања становништва током историје, доводио је и до мењања етничког састава и територијалног размештаја становништва на територији данашње Републике Србије. Из ових разлога готово сво становништво са простора данашње Републике Србије је испремештано, па је битно измењена етничка слика не само наше земље, већ и комплетног простора Балкана, па и шире.

Узимајући у обзир специфичан географски положај, историјско наслеђе, политичке околности и сталне миграције становништва, формирала се данашња Република Србија. Она је вишенационална и мултикултурална држава у којој живе бројне националне мањине које су изразито диференциране по бројности, просторном размештају, друштвеној кохезивности, политичкој организованости, националној еманципацији, етничким, демографским и другим особеностима.

Управо из ових разлога, подаци о националној припадности становништва једне државе одувек су изазивали велико интересовање, не само научне и

политичке, већ и шире друштвене јавности, што потврђује и последњи попис који је спроведен 2011. године.

Попис становништва 2011. године спроведен је са циљем егзактног утврђивања броја и просторног размештаја становништва, као и етничких, економских, образовних, брачних, миграционих, фертилитетних и других социо-демографских карактеристика, што све чини основу за доношење мера популационе, миграционе, мањинске, образовне и других бројних политика и стратегија, као и за израду пројекција становништва Републике Србије.

У складу са резултатима последњег пописа становништва из 2011. године, 16.68% становништва Републике Србије се изјаснило да припада националним мањинама.

Националност	Број	Удео
Срби	5.988.093	83,32%
Мађари	253.899	3,53%
Роми	147.604	2,05%
Бошњаци	145.278	2,02%
Хрвати	57.900	0,81%
Словаци	52.750	0,73%
Црногорци	38.527	0,54%
Власи	35.330	0,49%
Румуни	29.332	0,41%
Југословени	23.303	0,32%
Македонци	22.755	0,32%
Муслимани	22.301	0,31%
Бугари	18.543	0,26%
Буњевци	16.706	0,23%
Русини	14.246	0,20%
Горанци	7.767	0,11%
Албанци ^(непотпун обухват)	5.809	0,08%
Украјинци	4.903	0,07%
Немци	4.064	0,06%

Националност	Број	Удео
Словенци	4.033	0,06%
Остали (збирни подаци за етничке заједнице које имају мање од 2.000 припадника)	17.558	0,24%
Регионална припадност	30.771	0,43%
Неизјашњени	160.346	2,23%
Непознато	81.740	1,14%
Укупно	7.186.862	100%

Из презентованих резултата пописа може се недвосмислено закључити да у Републици Србији живи преко двадесет етничких заједница. С тим у вези, Срби су већинска национална заједница, са уделом од 83,32% у укупном становништву (извор података: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији 2011, Републички завод за статистику, <http://www.stat.gov.rs/>).

Поред Срба, само још три етничке заједнице учествују у укупном становништву са више од 1%, и то: Мађари (3,53%), Роми (2,05%) и Бошњаци (2,02%), при чему ваља узети у обзир и чињеницу да је албанска национална мањина бојкотовала попис 2011. године, па да би ови проценти унеколико, могли бити измењени.

Пописом је регистровано још 16 етничких заједница чији је број припадника изнад 2.000 становника, а то су: Хрвати, Словаци, Црногорци, Власи, Румуни, Југословени, Македонци, Муслимани, Бугари, Буњевци, Русини, Горанци, Украјинци, Немци, Словенци, Руси. У категорију "остали" убројани су и Чеси, Ашкалије, Египћани, Јевреји, односно етничке групе чији је број припадника мањи од 2.000 (видети више на: Пописна књига Републичког завода за статистику, Национална припадност – подаци по градовима и општинама, страна 15, на: <http://pod2.stat.gov.rs/>).

При том, највећи број етничких заједница живи на територији АП Војводине, а најбројнији међу њима су Мађари (13% укупног становништва АП Војводине), затим Словаци (2,60% укупног становништва АП Војводине), Хрвати (2,43%

укупног становништва АП Војводине), Роми (2,19% укупног становништва АП Војводине), Румуни (1,32% укупног становништва АП Војводине) и Црногорци (1,15 % укупног становништва АП Војводине), док остале националне мањине учествују са мање од 1% у укупној структури становништва АП Војводине.

У периоду између два пописа, тј. од пописа 2002. године до последњег пописа 2011. године, становништво Републике Србије (без Косова и Метохије), смањило се са 7,498.001 на 7,186.862, односно становништво Републике Србије мање је за 311.139 становника или 4,15%.

Без обзира на овај податак, етнички мозаик Републике Србије обogaћен је увођењем чак четири нова етничка модалитета: Јермен, Бањаш, Торлак и Шоп. На тај начин, број класификационих јединица повећао се са 41 на 45. Иако се у односу на претходни попис број Срба смањило са 6,212.838 на 5,988.093 становника, проценат већинског становништва гледано статистички се благо повећао и то са 82,86% на 83,32% укупне популације.

Међутим, између два пописа, број становника Србије који су се изјаснили као припадници неког од мањинских народа који се не класификује као "остали", смањило се са 14,38% на 13,77%, док се број осталих, неизјашњених, регионално изјашњених или непознатог етничког порекла повећао са 2,76% на 2,91% укупно пописаних становника Републике Србије. Такође, у периоду између два пописа становништва мањине су имале пад апсолутног броја припадника, са изузетком Рома и Бошњака, који бележе позитивну стопу природног прираштаја.

Када су у питању поједине националне мањине, Бошњачка национална мањина је сконцентрисана у региону Шумадије и Западне Србије (7,02% укупног становништва региона Шумадије и Западне Србије), односно Рашког и Златиборског округа, а поред Бошњака овај регион насељавају и Роми (1,02%), Муслимани (0,71%) и Црногорци (0,19%).

Са друге стране, у региону Јужне и Источне Србије најбројнија национална мањина су Роми на југу Србије (3,66%), затим Власи на подручју Истока Србије (2,10%). Од значаја је и податак да су у овом региону настањени још и Бугари (0,99%) и Македонци (0,23%) (видети више на: Пописна књига Републичког завода за статистику, на: <http://media.popis2011.stat.rs>).

У складу са актуелним резултатима пописа, бројчано најрелевантнију мањину у Републици Србији представљају Мађари који су сконцентрисани на северу АП Војводине (Севернобанатска и Севернобачка област), где се налази и осам етнички већинских општина: Кањижа, Сента, Ада, Бачка Топола, Мали Иђош,

Чока, Бечеј и Суботица. У овим општинама живи више од половине укупног броја Мађара са простора АП Војводине. Важно је напоменути да је основно демографско обележје мађарске мањине депопулација, што је директна последица негативног природног прираштаја и исељавања, која се реализују најчешће према матичној држави – Мађарској.

Из истих разлога, ни Хрватска национална мањина није у повољнијем положају, јер је одликују, такође, неповољни демографски трендови. Пописом се запажа стално смањење њиховог броја, а што се тиче просторног размештаја ове националне мањине, уочава се да су најбројнији у Суботици и у Сомбору, као и у Апатину и Бачу.

У односу на резултате претходног пописа становништва, број Румуна у Србији смањен је за око 5.000, углавном услед неповољних трендова у популационом кретању, односно негативног прираштаја и исељавање према Румунији. Највише их је у АП Војводини, где их има око 25.400, а најбројнији су у општинама Вршац и Алибунар, где је сваки четврти становник Румун, као и на територији града Панчева.

И *бугарску националну мањину* такође одликују депопулациони трендови због изразито старе старосне структуре, исељавања и промене приликом декларисања, а њени припадници (18.543 или 0,26%) углавном су настањени у пограничним општинама Јужне и Источне Србије, према Бугарској. За ову националну мањину важан је регионални размештај, према коме од укупног броја Бугара у Србији, велика већина (83,6%) је концентрисана у региону Јужне и Источне Србије, где су концентрисани само у две области, у Пиротској где партиципирају са 7,1%, а затим у Пчињској где имају удео од 4,6%, док у осталим областима овог региона имају занимарљиве уделе. На основу доступних података може се закључити да је само у ове две области настањено скоро 90% припадника бугарске националности, где су национално веома хомогени.

У општинама Босилеград (око 5.800 или око 71,8%) и Димитровград (око 5.400 или 53,5%) Бугари су етнички компактни и имају већину становништва. У ове две општине концентрисано је готово три четвртине (око 72,6%) укупног броја Бугара овог региона, а преко 60% са подручја целе Србије.

Ради поређења, по резултатима прошлог пописа, Бугари су у Димитровграду имали релативну већину (49,7%), док су у Босилеграду имали апсолутну превагу (70,9%), као такође и 2011. године.

За припаднике бугарске националности важи да спадају у врло старе популације у Србији, са просечном старошћу од 50,9 година, што објашњава ниску стопу наталитета и дугогодишњи негативни прираштај становништва. Осим тога, присутна је и појава етничког трансфера у неку другу националност, што негативно делује на бројност ове популације у овом делу Републике Србије.

Несумњиво је да демографски фактори, као што су бројност и просторна компактност, имају велики утицај на положај и права националних мањина, али они не смеју да утичу на ниво остварења основних мањинских права. У складу са тим, важеће законодавство Републике Србије не прави разлику међу мањинама у погледу њихове бројности.

Поред већ анализираних закона, треба нагласити да и *Закон о забрани дискриминације* ("Службени гласник РС", број 22/09) установљава свеобухватан систем заштите од дискриминације припадника етничких мањина.

С обзиром да је Република Србија мултиетничка и мултиконфесионална држава, заштита права мањина од изузетног је значаја и неизоставни је услов за мир и њен сигуран развој.

Законом о националним саветима националних мањина ("Службени гласник РС", број 72/09, [20/14](#) - Одлука УС РС, [55/14](#) и [47/18](#)), предвиђене су бројне надлежности националних савета националне мањине у домену учешћа у управљању установама *културе* од посебног значаја за очување културног идентитета националне мањине (нпр. давање мишљења о члановима управног одбора и директора установе културе и избор једног члана управног одбора ових установа), као и у домену припреме стратегије развоја културе националне мањине, утврђивања које су културне манифестације и догађаји од посебног значаја за очувања културе националне мањине, утврђивања листе културних добара од интереса за националне мањине итд.

У области *образовања*, Закон о националним саветима националних мањина, омогућава својеврсну институционалну подршку националних савета националних мањина у циљу реализације мањинских права на образовање на сопственом језику, чиме они постају незаобилазан учесник у свим важним активностима у домену образовања које општине, у складу са системским законима, спроводе, а које могу да имају везе с положајем националних мањина.

Такође, сагласно одредбама овог закона, национални савети учествују у свим аспектима управљања *школама* у којима се образовно-васпитни рад изводи и

на језику националне мањине, или у којима се изучава говор, језик или култура националне мањине као посебан наставни предмет. С тим у вези, национални савети ће бити обавезно консултовани и давати мишљење о предложеним кандидатима за директора и чланове управног, односно школског одбора и давати мишљење у поступку њиховог разрешења у свим школама у којима се настава изводи и на језику националне мањине или се изучава језик и култура националне мањине као посебан предмет.

Национални савет националне мањине ће предлагати чланове управних и школских одбора и давати претходну сагласност на избор директора у установама у којима се у већини одељења образовно-васпитни рад изводи на језику националне мањине, или за које је утврђено да су од посебног значаја за националну мањину. У противном, сви појединачни правни акти које органи локалне самоуправе донесу без одговарајућег предлога или мишљења националног савета биће ништавни.

У области *обавештавања* национални савети могу да оснују установе и привредна друштва ради остваривања права на јавно информисање на језику националне мањине, односно фондације ради остваривања општекорисног циља унапређења јавног информисања на језику националне мањине, у складу са законом.

Када је у питању право на *употребу свог језика и писма*, ваља нагласити да се ради о једном од кључних права припадника мањина, при чему је службена употреба језика ужи појам у односу на јавну употребу језика. Службено језик се употребљава у комуникацији са државним органима и органима који поседују јавна овлашћењима, приликом издавања јавних исправа, вођења службене евиденције и личних података, у раду представничких тела, приликом штампања гласачких листића и бирачког материјала, исписивању назива локалне самоуправе, насељеног места, улица, тргова, итд.

Национални савет, сагласно решењима из Закона о националним саветима националних мањина, има овлашћења да: 1) утврђује традиционалне називе јединица локалне самоуправе, насељених места и других географских назива на језику националне мањине, ако је на подручју јединице локалне самоуправе или насељеног места језик националне мањине у службеној употреби; називи које је утврдио национални савет постају називи у службеној употреби поред назива на српском језику и објављују се у "Службеном гласнику Републике Србије", а у случају националних савета чије је седиште на територији АП Војводине у "Службеном листу Аутономне покрајине Војводине". Ови називи објављују се и у локалном службеном гласилу; 2) предлаже надлежном органу

истицање назива јединица локалне самоуправе, насељених места и других географских назива на језику националне мањине; 3) предлаже утврђивање језика и писма националне мањине као службеног језика и писма у јединици локалне самоуправе; 4) предлаже промену назива улица, тргова, градских четврти, заселака, других делова насељених места као и установа за које је утврђено да су од посебног значаја за националну мањину; 5) даје мишљење у поступку утврђивања назива улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места, ако је на подручју јединице локалне самоуправе или насељеног места језик националне мањине у службеној употреби; 6) предлаже надлежном органу вршење надзора над службеном употребом језика и писма националне мањине; 7) иницира објављивање најважнијих закона Републике Србије на језику националне мањине који је у службеној употреби и пружа стручну и другу помоћ, у складу са својим могућностима, у поступку превођења; 8) предузима мере и активности за унапређење службене употребе језика и писма националне мањине;

Чланом 11. Закона о заштити права и слобода националних мањина прописано је у којим локалним срединама је језик националних мањина у равноправној употреби. Наиме, у јединици локалне самоуправе обавезно ће се увести у равноправну службену употребу језик и писмо националне мањине уколико проценат припадника те националне мањине у укупном броју становника на њеној територији достиже 15% према резултатима последњег пописа становништва, а Статутом општине се утврђује који је језик у службеној употреби. Уколико је национална мањина на територији општине заступљена с најмање 15% у укупном становништву, општина је у обавези да уведе језик националне мањине као службени језик на целој територији општине – иако припадници мањине могу да у пракси буду концентрисани у једном или два насељена места на територији општине. Уколико би општина својом одлуком увела као службени језик језик мањине само у месној заједници, односно насељеном месту где та мањина живи, то би припаднике мањине онемогућило да остварују право да се управни поступак води на њиховом језику или да добијају изводе из матичне књиге и сведочанства на свом језику, с обзиром да се вршење права ограничава само на њихово насеље, а у њему најчешће није смештено административно седиште општинских органа.

У складу са законом, језик националне мањине се може увести и за део локалне самоуправе, нпр. за одређено насељено место, општину, месну заједницу али само ако је национална мањина заступљена у мањем проценту од 15% у укупној популацији на територији општине, према резултатима последњег службеног пописа становништва.

Према расположивим подацима, службена употреба језика и писама поједних националних мањина за део територије општине, односно за једно или више насељених места у АП Војводини уведена је на територији општина Апатин, Беочин, Вршац, Кикинда, Стара Пазова и Сремска Митровица.

Заштитник грађана Републике Србије спровео је током 2010. године анализу у вези са остваривањем права на службену употребу језика и писама националних мањина, којом приликом је као најважније уочио следеће *проблеме*:

1. Не постоји делотворан правни механизам на основу којег би јединице локалне самоуправе обавезно уводиле језик и писмо националне мањине у службену употребу на својој територији, уколико је за то испуњен законски услов, односно уколико је последњим пописом становништва утврђено да је на територији јединице локалне самоуправе настањено 15% становништва које припада једној националној мањини;
2. Државна управа не подстиче у пуној мери, сагласно усвојеним међународним стандардима и уставноправном систему, примену права на службену употребу језика и писама националних мањина, односно мултилингвизам и билингвизам. Држава не планира и не издваја средства за примену права на службену употребу језика и писама националних мањина. Учење језика националних мањина, као језика друштвене средине, од стране припадника других етничких заједница занемарљиво је и факултативно, а учење српског језика у појединим јединицама локалне самоуправе у којима су припадници националних мањина локално већинско становништво јесте на нивоу који не задовољава друштвену интеграцију;
3. Предрасуде и изражена етничка дистанца у појединим деловима земље онемогућавају увођење језика појединих националних мањина у службену употребу;
4. Недостатак стручних кадрова за обезбеђивање услова за запошљавање грађана који говоре српски и језик или језике националних мањина у јавном сектору и локалним самоуправама;
5. Држава не подстиче услове за несметано коришћење, у складу са законом, језика и писама националних мањина у раду државних органа. Такође, већина јединица локалне самоуправе не располаже техничким и кадровским условима за службену комуникацију у раду органа локалне самоуправе;
6. У вези с уписом личног имена на језику и писму националне мањине у матичне књиге:

- различита примена закона у матичним службама у јединицама локалне самоуправе;
- немогућност уписа женских презимена у феминистичком облику у складу с традицијом језика националних мањина;
- непостојање двојезичних образаца извода из матичних књига у централној Србији.

7. У вези са издавањем личних докумената:

- недовољна информисаност грађана припадника националних мањина о законом предвиђеним условима за издавање докумената с уписаним именом на језику националне мањине;
- фактичка немогућност уписа личног имена у личну карту и на српском језику ћирилицом и на језику и писму националне мањине;
- немогућност уписа комбинованог презимена на језику и писму националне мањине и српском на латиници или ћирилици.

8. Исписивање топографских ознака и назива насељених места, улица и назива истиче се недоследно, истицање назива организационих јединица републичких органа и републичких јавних предузећа и на језицима националних мањина селективно је и у већини јединица локалне самоуправе ови се називи не истичу и на језицима и писмима националних мањина;

9. Непостојање образаца за службену комуникацију са странкама, припадницима националних мањина, на њиховом језику и неразвијена пракса писане комуникације грађана припадника националних мањина и јавних власти на језицима националних мањина;

10. Важни закони и документа не преводе се на језике националних мањина;

11. Акта и одлуке органа јединице локалних самоуправа не објављују се доследно у службеним гласилима и на језицима националних мањина. Овај проблем је нарочито изражен приликом објављивања аката у службеним гласилима основаним за више јединица локалних самоуправа у којима језици националних мањина нису у службеној употреби у свакој од њих;

12. Не постоје одговарајући капацитети за ефикасно вођење управних и судских поступака на језицима националних мањина;

13. Недовољна заступљеност припадника националних мањина или грађана који говоре мањинске језике у органима јавне власти."

Иако се последњих десетак година промовише идеја обавезних *јавних расправа* у процесу усвајања општинских одлука о буџету и других значајних планских докумената, а што је сада и обавеза успостављена изменама Закона о локалној самоуправи 2018. године, у локалној самоуправи се још увек недовољно препознаје значај који учешће опште и стручне јавности треба да има, пре свега као вид контролног инструмента вршења јавне власти.

С тим у вези, све значајније одлуке би требало доносити уз уважавање потреба становника уз обавезно спровођење *анализе ефеката прописа*, што доприноси бољем раду органа општине и повећава поверење грађана у општинске органе.

Када је у питању *обавеза подношења извештаја Републике Србије* у вези спровођења права и слобода националних мањина, важно је истаћи да је Република Србија, за разлику од претходних земаља кандидата за остваривање чланства Србије у ЕУ, суочена са додатним захтевима појединих земаља – чланица ЕУ о заштити права националних мањина. Из тог разлога, Акционим планом Владе Републике Србије за остваривање права националних мањина, усвојеним 2016. године, утврђене су мере, активности и средства како би се обезбедила пуна примена прописа и отклонили уочени недостаци у спровођењу права и слобода националних мањина.

Остваривање напретка у остваривању Акционог плана Владе Србије је важно за укупан напредак, односно за остваривање чланства Србије у ЕУ, па Република Србија квартално подноси извештаје о реализацији преузетих обавеза.

Извештаји се објављују на сајту Министарства правде Републике Србије (више видети на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/17033/izvestajbr-32017-o-sprovodjenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>).

Европска комисија је у обавези да државама чланицама два пута годишње поднесе своје извештаје о поглављима 23 и 24. У тим извештајима за Србију из маја и новембра 2017, када су у питању права мањина, Европска комисија је истакла следећа питања: измена и допуна Закона о заштити права и слобода националних мањина, посебно из угла заступљености лица која припадају националним мањинама у јавној управи и употребе језика и писма у јавној управи; објављивање уџбеника за основне и средње школе на мањинским језицима; емитовање програма на мањинским језицима у медијима у условима приватизације; статус цркава и верских заједница; заступљеност припадника националних мањина у избору јавних тужилаца и рад савета за међунационалне односе у општинама.

И у најновијем извештају Европске комисије о напретку земаља кандидата (од 17. 04. 2018. године) у погледу Републике Србије понављају се раније изражени ставови да је „успостављен одговарајући правни и институционални оквир за заштиту основних права“. Додаје се и да је он ипак и даље „некомплетан а да је његова примена неуједначена“. Стога је потребно „обезбедити његову конзистентну примену широм земље, укључујући и поштовање права мањина“.

У делу извештаја Европске комисије за 2018. годину који се односи на регионалну сарадњу и односе са суседима, истакнуто је да је Србија наставила свој активни ангажман у регионалним форумима и организацијама у југоисточној Европи, као и у својим конструктивним билатералним односима са суседима из ЕУ, као и са осталим суседима. При том, билатерални односи са Мађарском, Румунијом и Бугарском оцењени су као „добри“, док су односи са Хрватском окарактерисани као „неуједначени“.

6. Улога и значај Канцеларије за људска и мањинска права Владе Републике Србије у сфери остваривања мањинске самоуправе у Републици Србији

Влада Републике Србије је Уредбом о Канцеларији за људска и мањинска права ("Службени гласник РС", број 75/12) основала Канцеларију за људска и мањинска права и одредила њен делокруг, уређење и друга питања значајна за њен рад. Канцеларија има статус службе Владе Републике Србије.

Канцеларија за људска и мањинска права врши стручне послове за потребе Владе и надлежних министарстава који се односе на: заштиту и унапређење људских и мањинских права; праћење усаглашености домаћих прописа са међународним уговорима и другим међународноправним актима о људским и мањинским правима и иницирање измена домаћих прописа; општа питања положаја припадника националних мањина; праћење положаја припадника националних мањина које живе на територији Републике Србије и остваривања мањинских права; остваривање веза националних мањина са матичним државама.

7. Општински Савети за међунационалне односе

Оснивање Савета за међуетничке односе, као самосталног радног тела, које чине представници српског народа и националних мањина у национално мешовитим јединицама локалне самоуправе, омогућено је Законом о локалној самоуправи ("Службени гласник РС", број [129/07](#), [83/14](#) - други закон, [101/16](#) -

други закон и [47/18](#)). Савет је својеврстан вид демократске партиципације у национално мешовитим јединицама локалне самоуправе.

На основу резултата последњег пописа становништва 2011. године, повећан је број јединица локалне самоуправе које испуњавају законски услов за оснивање Савета, а тренутно законски услов за формирање Савета испуњавају 72 јединице локалне самоуправе у Републици Србији.

Заштитник грађана Републике Србије спровео је истраживања и дошао до запажања да нису све јединице локалне самоуправе испуниле законску обавезу, па нису ни формално основале Савет, а надлежни органи локалних самоуправа не испуњавају своју дужност и не достављају предлоге одлука на мишљење Савету. Неретко, Савети не одржавају седнице и у малом броју случаја иницирају разматрање одређених питања, такође, не дају у очекиваном обиму предлоге и препоруке из свог делокруга рада.

Формирање и делатности Савета биле су предмет истраживања и закључака не само Заштитника грађана Републике Србије, већ и других органа и невладиних организација, а већина налаза имају заједнички став да је један од узрока оваквом стању непрецизност одредбе закона и могућност различитог тумачења положаја и сврхе оснивања ових тела. Недвосмислен став Заштитника грађана је да је обавеза оснивања Савета у вези с потребом да на локалном нивоу постоји тело које омогућава свим националним заједницама да заједно разматрају питања међуетничких односа и остваривања права националних мањина. Такође, оснивање таквог тела је у интересу и грађана и ЈЛС, јер заузимање заједничког става свих националних заједница које су заступљене у Савету приликом давања мишљења и предлога доприноси квалитету донетих одлука, толеранцији и бољем стању људских и мањинских права.

Осим тога, и Акционим планом за Преговарачко поглавље 23. Република Србија је преузела обавезу да спроведе активност, односно да промовише успостављање и делотворно функционисање савета за међунационалне односе на локалном нивоу у свим општинама са етнички мешовитим становништвом.

Такође, и препорука Комитета министара Савета Европе дата је и у погледу подстицања оснивања и делотворног функционисања савета (Резолуција из 2015. године [CM/ResCMN](#) о примени Оквирне конвенције за заштиту националних мањина у Србији).

7.1. Процедура формирања и заступљеност заједница у општинским Саветима за међунационалне односе

Чланове Савета за међунационалне односе, у складу са законом и статутом општине, бира Скупштина општине међу истакнутим припадницима српског народа и националних мањина.

Могућност за избор чланова Савета утемељена је одредбама члана 98. Закона о локалној самоуправи, али ова могућност не мора нужно бити предвиђена и статутом јединице локалне самоуправе. Међутим, преовладава став да град или општина који брину о својим грађанима ће и посебном одредбом статута ојачати положај овог тела.

Одлуком скупштине јединице локалне самоуправе, која се доноси већином гласова од укупног броја одборника, у складу са статутом, уређује се делокруг, састав, избор чланова и начин рада Савета за међунационалне односе.

Законом је искључена могућност да члан Савета може бити одборник Скупштине општине.

Када је у питању начин предлагања и избора чланова Савета за међунационалне односе, он треба да обезбеди равномерну заступљеност представника српског народа и националних мањина, с тим да нити српски народ, нити једна национална мањина не може имати већину чланова Савета.

У ситуацијама где националне мањине имају своје изабране Националне савете, представници националних мањина у Савету се бирају на предлог Националног савета, а представнике српског народа предлаже стално радно тело скупштине јединице локалне самоуправе, које обавља послове у вези са кадровским питањима.

Чланом 2. Закона о заштити права и слобода националних мањина даје се законско одређење појма националне мањине на начин да је национална мањина, у смислу закона, свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна, иако представља мањину на територији Републике Србије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Републике Србије и поседује обележја, као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију. Националним мањинама у смислу закона сматраће се све групе држављана који се називају или одређују као народи, националне и етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности, а испуњавају напред наведене услове.

Законом о локалној самоуправи се дефинише да су национално мешовите јединице локалне самоуправе оне у којима припадници једне националне мањине чине више од 5% од укупног броја становника или у којима припадници свих националних мањина чине више од 10% од укупног броја становника према последњем попису становништва у Републици Србији. Представнике у савету за међунационалне односе могу имати припадници српског народа и националних мањина са више од 1% учешћа у укупном становништву јединице локалне самоуправе.

У Савету за међунационалне односе су обавезно заступљени представници националне мањине која на територији локалне самоуправе има бар 5% становништва или представници свих националних мањина који у збиру имају 10% популације на територији локалне самоуправе. У Савету за међунационалне односе мора бити обезбеђена национална равнотежа представника локалне већине и представника локалних мањина – тако да ни једна етничка група нема већину.

7.2. Избор чланова и надлежност општинских Савета за међунационалне односе

Чланови Савета за међунационалне односе су увек представници локалне већине и представници националних мањина или представници српског народа у јединицама локалне самоуправе у којима су локална мањина. У Савету за међунационалне односе су заступљене све националне мањине које имају више од 1% становништва у јединици локалне самоуправе.

Савети су радна тела скупштине јединице локалне самоуправе. У том смислу њихов мандат траје колико траје и мандат скупштине јединице локалне самоуправе.

Новоизабрана скупштина може изабрати нове чланове Савета, а може и потврдити мандат члановима Савета који су изабрани у претходном сазиву.

Надлежност и делокруг рада Савета за међунационалне односе одређује скупштина јединице локалне самоуправе посебном одлуком.

Савет разматра питања остваривања, заштите и унапређивања националне равноправности, у складу са законом и статутом јединице локалне самоуправе.

Одлуке Савета за међунационалне односе доносе се консензусом чланова савета.

Савет о својим ставовима и предлозима обавештава скупштину јединице локалне самоуправе која је дужна да се о њима изјасни на првој наредној

седници, а најкасније у року од 30 дана. Савет подноси шестомесечни извештај скупштини о свом раду.

Скупштина и извршни органи јединице локалне самоуправе су дужни да предлоге свих одлука који се тичу националне равноправности претходно доставе на мишљење Савету.

У складу са одредбама Закона о о локалној самоуправи, Савет за међунационалне односе има право да пред Уставним судом покрене поступак за оцену уставности и законитости одлуке или другог општег акта скупштине јединице локалне самоуправе, ако сматра да су њиме непосредно повређена права припадника српског народа и националних мањина представљених у Савету за међунационалне односе, као и право да под истим условима пред Управним судом покрене поступак за оцену сагласности одлуке или другог општег акта скупштине јединице локалне самоуправе са статутом.

7.3. Досадашња искуства у раду општинских Савета за међунационалне односе

Досадашња искуства у функционисању Савета за међунационалне односе дају одговоре на низ спорних питања која се тичу садржаја аката којима се уређује рад Савета – статута општине, одлуке о оснивању, избору и раду Савета за међунационалне односе и пословника о раду Савета за међунационалне односе.

На основу спроведене анализе, детектовано је шта ова акта не би требало да садрже. Пре свега, ова акта *не би требало да садрже*:

- одредбе којима се нарушава или обесмишљава начело аутономије локалне самоуправе;
- одредбе којима се надлежности Савета за међунационалне односе преклапају са надлежностима Националних савета националних мањина, као телима мањинске самоуправе у области културне аутономије националне мањине;
- одредбе које превазилазе мандат скупштине јединице локалне самоуправе.

Као *главне препреке* установљавања и ефективног рада Савета за међунационалне односе у наредном периоду, у складу са спроведеним анализама, наведени су:

- централизација јединица локалне самоуправе;
- патријархални друштвени односи;
- снажан утицај политичких партија на рад локалне самоуправе;

- недовољни капацитети јединица локалне самоуправе;
- одсуство грађанске иницијативе и друштвене солидарности;
- недефинисан статус Националних савета националних мањина;
- како дефинисати појам националне равноправности;
- незаинтересованост грађана;
- неразвијени капацитети чланова Савета;
- недовољна подршка јединице локалне самоуправе;
- утицај политичких партија на чланове Савета, утицај одборнике или чланове политичких партија;
- утицај Националних савета на чланове Савета именоване на основу предлога мањинских самоуправа.

У складу са спроведеним анализама, *главне перспективе* будућег егзистирања и функционисања Савета за међунационалне односе биле би:

- Савети за међунационалне односе су преко потребна тела у јединицама локалне самоуправе, како због законом утврђене сврхе и надлежности, тако и због развоја унутрашњих капацитета локалних самоуправа;
- обавеза јединица локалне самоуправе јесте да омогући стручно-административну подршку раду Савета;
- делотворна подршка се обезбеђује одлуком јединице локалне самоуправе да самостално или у сарадњи са другим јединицама локалне самоуправе изабере локалног омбудсмана.

Током 2010. године, три године након усвајања Закона о локалној самоуправи, Заштитник грађана Републике Србије је утврдио пропусте који се састоје у неспровођењу законске одредбе, јер у већем броју јединица локалне самоуправе са мешовитим саставом становништва нису формирано Савети, или Савету на мишљење нису достављани предлози свих одлука које се тичу националне равноправности, а постојало је одсуство и других потребних радњи и услова неопходних за рад и сврсисходно остваривање надлежности Савета.

Узимајући у обзир затечено стање и могуће последице таквог стања, у циљу отклањања пропуста и унапређења стања Заштитник грађана је упутио *Препоруке* јединицама локалне самоуправе са национално мешовитим саставом становништва да уколико то нису учиниле, оснују Савет као обавезно самостално радно тело, али и да сви органи јединице локалне самоуправе

достављају обавезно и благовремено предлоге свих одлука које се тичу националне равноправности Савету на мишљење и да мишљење Савета узимају у обзир при доношењу коначних одлука. Надлежни органи и службе јединице локалне самоуправе обезбедиће исте услове за рад Савету за међунационалне односе какве имају остала радна тела скупштине јединице локалне самоуправе. Такође, сви органи јединице локалне самоуправе достављаће обавезно и благовремено предлоге свих одлука које се тичу националне равноправности Савету на мишљење и то мишљење ће узимати у обзир при доношењу коначних одлука.

(видети

на:

http://www.pravamanjina.rs/attachments/453_SMO%20PREPORUKA.pdf).

8. Национални савети националних мањина

Припадници националних мањина у Републици Србији могу да изаберу своје Националне савете националних мањина, *ради остваривања права на самоуправу у култури, образовању, обавештавању и службеној употреби језика и писма*. Улога Националног савета јесте да представља националну мањину у области културне аутономије и као вид самоорганизовања мањинских заједница. Национални савет обезбеђује и институционализује учешће у процесу одлучивања и управљања о свим питањима у овим областима.

Национални савети су демократски одговор на потребе, циљеве и приоритете одређене националне мањине и од изузетног су значаја за заштиту, остваривање и унапређење права националних мањина. У циљу остваривања суштинске аутономије у култури, образовању, обавештавању и службеној употреби језика и писма, утврђене су надлежности Националних савета националних мањина, које подразумевају давање мишљења и предлога, учешће у процесу доношења одлука и у управљању, као и сарадња надлежних органа на свим нивоима власти у свим поступцима који се тичу права мањинских заједница.

Законом о заштити права и слобода националних мањина из 2002. године створене су неопходне нормативно-правне претпоставке за оснивање Националних савета, као облика остваривања мањинских самоуправа у Републици Србији. Пар година после доношења овог закона и деловања Националних савета у пракси, правни оквир, којим су регулисане надлежности, изборни поступак и друга питања од значаја за рад

Националних савета, коначно је заокружен Законом о националним саветима националних мањина, који је ступио на снагу 11. септембра 2009. године.

8.1. Анализа законодавства о Националним саветима националних мањина

Свака држави која тежи да буде демократска, мора да обезбеди да сви њени грађани, односно све структуре друштва које је чине буду видљиве, репрезентоване и да учествују у креирању и доношењу одлука које утичу на свакодневни живот грађана. То подразумева да и националне мањине буду адекватно политички представљене и сразмерно заступљене у органима јавне власти, чиме држава обезбеђује тај циљ, односно једнакост њених грађана. Управо из ових разлога, Национални савети националних мањина представљају кључни чинилац за заштиту, остваривање и унапређење права националних мањина у Републици Србији.

Национални савети финансирају се из буџета и имају важну улогу у процесу одлучивања уопште, при чему последице често не морају нужно да буду ограничене искључиво на националне мањине. Зато су избори за Националне савете националних мањина добра прилику не само за прерасподелу ресурса између појединих ужих група у сфери руководећих места, нпр, директора, уредника и запослених у мањинским установама у култури, образовању и обавештавању, него и за остваривање различитих других интереса мањинских заједница.

Основне функције које требају да остваре Национални савети су да они треба и морају да буду кровне организације националне заједнице у домену очувања њиховог идентитета, као и да активно раде на интегрисању националне заједнице у политички, јавни и културни живот земље у целини.

8.2. Надлежности Националних савета националних мањина

Опште надлежности Националних савета националних мањина уређене су Законом о националним саветима националних мањина. Оне обухватају самостално одлучивање о административним и финансијским питањима од значаја за савет, о предлогу националних симбола, знамења и празника националне мањине које потврђује Савет за националне мањине о оснивању установа, удружења, фондација, привредних друштава у областима у којима делује, о установљењу и додељивању признања, итд. Осим тога, посебну пажњу међу општим надлежностима привлаче одредбе према којима савети иницирају доношење и прате спровођење закона и других прописа, учествују у припреми прописа и предлажу измену и допуну прописа којима се уређују права

националних мањина, а предлажу и посебне прописе и привремене мере ради постизања пуне равноправности.

Посебне надлежности Националних савета националних мањина уређене су у области културе, образовања, обавештавања и службене употребе језика и писма, а тичу се консултативних функција предлагања и давања мишљења о питањима из тих области.

Међу посебним надлежностима у областима у којима делују национални савети има и оних која се састоје у оснивању установа, као и у учешћу националних савета у управљању установама које је основала Република, аутономна покрајина или локална самоуправа, и то на различите начине – од давања мишљења о предложеним члановима управних одбора и кандидатима за органе руковођења, до предлагања и именовања одређених чланова. Закон о националним саветима националних мањина у члану 2. став 2. између осталог, прописује да национални савет оснива установе, привредна друштва и друге организације из области у којима делује.

Чланом 11. Закона о националним саветима националних мањина прописана је могућност потпуног и делимичног преноса оснивачких права над установама у области образовања и културе чији је оснивач Република, аутономна покрајина или локална самоуправа на националне савете.

Осим учешћа у управљању установама и преноса оснивачких права над њима у области *образовања*, Закон о националним саветима националних мањина у члану 13. прописује да национални савет у области образовања има још и овлашћења у погледу наставних планова и програма, овлашћења у погледу уџбеника и наставних средстава, као и друга овлашћења (нпр. предлаже једног кандидата за заједничку листу кандидата за избор чланова Националног просветног савета, даје мишљење у поступку доношења акта о мрежи предшколских установа и основних школа у јединици локалне самоуправе у којој је у службеној употреби језик националне мањине или у којој се образовно-васпитни рад изводи на језику националне мањине итд).

Осим учешћа у управљању установама културе и преноса оснивачких права над њима на националне савете, Закон о националним саветима националних мањина прописује и друга овлашћења савета у области *културе* – национални савет утврђује које су установе и манифестације у области културе од посебног значаја за очување посебности и националног идентитета одређене националне мањине, утврђује стратегију развоја културе националне мањине, утврђује која су културна добра од посебног значаја за националну мањину, покреће поступак пред надлежним органом или установом за утврђивање статуса

законом заштићених покретних и непокретних културних добара од значаја за националну мањину итд.

Када је у питању област *службене употребе језика и писма*, национални савет, у складу са одредбама Закона о националним саветима националних мањина утврђује традиционалне називе јединица локалне самоуправе, насељених места и других географских назива на језику националне мањине, ако је на подручју јединице локалне самоуправе или насељеног места језик националне мањине у службеној употреби, а ти називи постају називи у службеној употреби поред назива на српском језику и објављују се у службеним гласилима, предлаже истицање назива јединица локалне самоуправе, насељених места и других географских назива на језику националне мањине, предлаже утврђивање језика и писма националне мањине као службеног језика и писма у јединици локалне самоуправе, предлаже промену назива улица, тргова, градских четврти, заселака, других делова насељених места и установа за које је утврђено да су од посебног значаја за националну мањину, даје мишљење у поступку утврђивања назива улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места, ако је на подручју јединице локалне самоуправе или насељеног места језик националне мањине у службеној употреби, предлаже надлежном органу вршење надзора над службеном употребом језика и писма националне мањине, итд. При том, важно је истаћи да важећи Закон о националним саветима националних мањина не садржи никаква ограничења, или захтеве у погледу доказивања постојања традиционалних назива, тако да национални савети уживају потпуну слободу, не у смислу њиховог утврђивања, већ заправо њиховог одређивања.

У правној теорији садржане су и одређене препоруке да се приступи *ревизији* важећег Закона о националним саветима националних мањина, уз интенцију да се оствари сарадња са представницима свих националних мањина и цивилног друштва ради потпуног прецизирања надлежности националних савета, али и да се преиспита важеће законодавство у циљу избегавања сукоба норми.

8.3. Транспарентност у раду Националних савета националних мањина

Имајући у виду да мањинске заједнице чине више од 15% укупног становништва Републике Србије, онда је јасно зашто транспарентност у раду националних савета није фокус интересовања само припадника националних мањина, већ и шире заинтересоване јавности.

Треба истаћи да је транспарентност у раду националних савета битни предуслов за оцену квалитета примене демократских принципа и механизма у раду. Ако се има на уму и чињеница да се највећи део активности савета и њихово

функционисање финансира из буџета, односно од новца свих грађана Србије, инсистирање на утврђивању стандарда транспарентности у раду националних савета је неопходан услов и једно од веома важних мерила успешности реализације јавних политика у области мањинских права.

До сада урађена истраживања упућују на обавезу националних савета да своје функционисање утемеље на принципима добре управе, пре свега принципу одговорности и транспарентности у вршењу јавних послова, обезбеђивању равноправности и правичности, повећању ефикасности и делотворности. Сваки сазив националних савета као и чланове његових одбора и тела требало би едуковати у циљу разумевања принципа добре управе. Такође, треба радити на поступном увођењу стандарда транспарентности у раду, с тим да стандард обавезног успостављања и редовног ажурирања web-портала буде обавеза.

Принципи добре управе обавезују Националне савете да изграде јасне критеријуме при предлагању чланова у управне одборе установа где на то имају право и обавезу.

Већем степену транспарентности рада националних савета би допринело када би се извршила темељита ревизија уговора о преношењу оснивачких права на установама од значаја за остваривање права националних мањина у складу са Законом. Ово је нарочито важно са аспекта буџетских обавеза у погледу финансирања ових установа. Тиме би се допринело побољшању међусобних односа локалних самоуправа и националних савета.

Резултати *истраживања Центра за регионализам* (видети више на: <https://www.centarzaregionalizam.org.rs/>) показали су да би национални савети, по питању транспарентности финансирања пројеката из сопствених буџета требало да интерним документима дефинишу јасне критеријуме и мерила пројектног финансирања, уз омогућавање јавности увида у резултате конкурса и транспарентно извештавање о подржаним пројектима и програмима које би било доступно јавност и пре свега објављено на web порталима националних савета.

Садашњи начини комуникације у функционисању националних савета нису на задовољавајућем нивоу.

Општа препорука је да национални савети имају свој web-портал који би, поред осталог, био место где би јавности били доступни сви важни документи везани за рад и доношење одлука националног савета, с обзиром на потребе видљивости рада националних савета.

На овај начин би се омогућио непосредан увид у комплетан рад националног савета, од припреме седница до изгласаних одлука, потписаних докумената и слично.

8.4. Препоруке за рад Националних савета националне мањине

Национални савет бугарске националне мањине формиран је 10.05.2003. године.

Центар за регионализам из Новог Сада је током 2013. године спровео истраживање у оквиру пројекта „Мониторинг транспарентности у раду пет националних савета – бугарског, мађарског, ромског, румунског и словачког“, са циљем да се утврде јавност и видљивост рада националних савета (видети више на: <https://www.centarzaregionalizam.org.rs/>).

С тим у вези, у оквиру анализе рада Националног савета бугарске националне мањине, дате су одређене препоруке, за које сматрамо да ће бити од користи и за садашњи рад Савета:

- "Статут и Пословник веома прецизно уређују припрему и одржавање седница, али нису стриктно поштовани;
- На седнице позивати и медије из Београда и Ниша;
- Неопходно је одржавати седнице најмање четири пута годишње, у складу са Статутом;
- Лицима која не разумеју у потпуности бугарски језик омогућити учешће на седницама (обезбеђивањем преводиоца или изменом члана 64. Пословника);
- Обезбедити тајност гласања по свим питањима, јер доприноси квалитету процеса одлучивања;
- Неопходно је постављање дневног реда и записника са седница на web страницу Савета;
- Расписати јавни конкурс за директора НИУ "Братство";
- Политички утицај на одлучивање о кадровским решењима одржавати на минимуму;
- Објавити биографије запослених у Савету, председника Савета, као и чланова извршног и надзорног одбора;
- Што пре поново успоставити web страницу Савета;
- Редовно објављивати све документе од значаја за рад Савета;

- Користити популарне друштвене мреже као додатни механизам односа са јавношћу;
- Додатно интензивирати обраћање републичким властима;
- Превазићи политичке поделе и обраћати се за подршку свим странкама у Скупштини (на републичком и локалном нивоу);
- На сајту објавити сваки допис послат органима власти, као и евентуалне одговоре;
- Прецизирати критеријуме за доделу средстава из буџета Савета;
- На web страници Савета представити све учеснике конкурса за доделу средстава;
- Редовно објављивати резултате конкурса и извештаје који се подносе након реализације пројекта;
- На web страници Савета објавити извештај екстерног ревизора;
- Изградити стратегију односа са грађанима;
- Саопштења за јавност преводити на српски језик и достављати их и медијима ван Димитровграда,
- Од јавног сервиса затражити емисију на бугарском језику."

8.5. Унапређење сарадње државних органа и Националних савета националних мањи

У вршењу јавних овлашћења која су им поверени од стране државе, национални савети по природи ствари сарађују са државним органима на сва три нивоа - републичком, покрајинском и локалном нивоу. Оваква сарадња има претежно консултативни карактер, у ком процесу се пре свега дају мишљења у процесима израде закона, важних стратешких докумената, прописа, појединих кадровских решења, питања финансирања, као и у процесу билатералних међудржавних преговора. Јасно је да од институционалне развијености и стручно-техничких капацитета националних савета у многоме зависи и успешност, као и интензитет комуникације Националних савета националне мањине и државних органа.

Правилником о начину уписа и вођења регистра Националних савета („Службени гласник РС” број 72/14 и 61/18) се ближе уређује начин уписа у Регистар националних савета, начин уписа промене података који су уписани у Регистар, начин вођења Регистра и садржина и изглед пријаве за упис у Регистар.

Уредбом о поступку расподеле средстава из буџета Републике Србије за финансирање рада националних савета националних мањина ("Службени гласник РС", број 95/10 и 33/13) ближе се уређују критеријуми, услови, начин и поступак расподеле средстава за програме и пројекте из области културе, образовања, обавештавања и службене употребе језика и писама националних мањина из Буџетског фонда за националне мањине, која се воде на посебном буџетском разделу Министарства државне управе и локалне самоуправе. Средства се додељују јавним конкурсом који расписује Министарство и оглашава на званичној интернет страници Министарства, Канцеларије за људска и мањинска права, Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом и Порталу е-Управе.

Списак националних савета националних мањина у Републици Србији (март 2018. године, видети више на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/nacionalne-manjine/nacionalni-saveti>):

1.	Национални савет албанске националне мањине
2.	Национални савет ашкалијске националне мањине
3.	Национални савет бугарске националне мањине
4.	Национални савет буњевачке националне мањине
5.	Национални савет влашке националне мањине
6.	Национални савет грчке националне мањине
7.	Национални савет египатске националне мањине
8.	Национални савет мађарске националне мањине
9.	Национални савет немачке националне мањине
10.	Национални савет ромске националне мањине
11.	Национални савет румунске националне мањине
12.	Национални савет русинске националне мањине
13.	Национални савет словачке националне мањине
14.	Национални савет словеначке националне мањине
15.	Национални савет украјинске националне мањине
16.	Национални савет хрватске националне мањине
17.	Национални савет чешке националне мањине
18.	Национални савет македонске националне мањине
19.	Национални савет бошњачке националне мањине

20.	Савез јеврејских општина Србије
21.	Национални савет црногорске националне мањине

9. Заштитник грађана Републике Србије - улога и функција у правном систему

Законом о Заштитнику грађана ("Службени гласник РС", број [79/05](#) и [54/07](#)), у правни поредак Републике Србије уведен је Заштитник грађана Републике Србије, као независан и самосталан државни орган. Његова нормативно-правна основа додатно је накнадно утврђена и Уставом Републике Србије. Уставно-правним дефинисањем Заштитника грађана, Република Србија је успоставила концепт парламентарног омбудсмана општег типа.

Заштитник грађана Републике Србије је државни орган задужен за контролу и унапређење поштовања људских и мањинских права грађана. Бира га Народна скупштина Републике Србије, већином гласова свих народних посланика, на предлог одбора надлежног за уставна питања. У мањем броју земаља омбудсмана општег типа или, много чешће, специјализоване омбудсмане поставља извршна власт, односно Влада.

Посебну пажњу Заштитник грађана посвећује заштити:

- права припадника националних мањина,
- права детета,
- права особа са инвалидитетом,
- права лица лишених слободе,
- равноправности полова.

Заштитник грађана контролише законитост и правилност рада органа управе у вези с остваривањем индивидуалних и колективних права грађана. Он контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије - Републичког јавног правобраниоца, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења. Он није овлашћен да контролише рад Народне скупштине, председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштва.

Овај државни орган поступа у оквиру Устава, закона, других прописа, као и ратификованих међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права. Нико нема право да утиче на рад и поступање Заштитника

грађана, независан је и самосталан у обављању послова утврђених законом, а имунитет који ужива омогућава му независност и самосталност у раду.

Устав и Закон истовремено прописују да Заштитник за свој рад одговара Народној скупштини.

Заштитник грађана испитује да ли су неки орган управе или друга организација која врши јавна овлашћења законито и правилно решавали о неком праву или интересу грађана, и ако нису, захтева да се грешка исправи и предлаже начин за то. Поступак код Заштитника грађана је релативно брз и без претераних формалности.

У току поступања, Заштитник грађана контролише много више од формалног поштовања закона, он испитује етичност, савесност, непристрасност, стручност, сврсисходност, делотворност, поштовање достојанства странке и друге особине које треба да карактеришу добру управу, а што грађани с правом и очекују.

Осим законом успостављеног права на покретање и вођење поступка у којем се установљава има ли пропуста у раду управе, Заштитник грађана има право да пружањем добрих услуга, посредовањем између грађана и органа управе и давањем савета и мишљења о питањима из своје надлежности делује превентивно, у циљу унапређења рада органа управе и унапређења заштите људских слобода и права. Суштински, снагом својих аргумената он треба да надлежне органе увери у евентуално постојање пропуста и неопходност њиховог отклањања, уз промену начина рада убудуће.

Поред наведених надлежности, Заштитник грађана има и право законодавне иницијативе, што практично значи да може предлагати законе из своје надлежности, подносити иницијативе за измену или доношење нових прописа ако сматра да до повреде права грађана долази због недостатака у њима или је то од значаја за остваривање и заштиту права грађана.

Заштитник грађана овлашћен је и да Влади и Скупштини Републике Србије даје мишљења о прописима у припреми, при чему ставови и препоруке Заштитника грађана нису правно обавезујући, а поступак пред Заштитником грађана није поступак по правном леку. Његов посао није да принуди, већ да снагом аргумената, али и ауторитетом и угледом, увери у неопходност отклањања пропуста и промене начина рада.

Па ипак, Заштитник грађана није институција са којом се сарађује на добровољној основи, с обзиром на чињеницу да органи управе имају законом успостављену обавезу да сарађују са Заштитником грађана, омогуће му приступ

својим просторијама и ставе на располагање све податке којима располажу, без обзира на степен тајности, када је то од интереса за поступак који се води. Могућа санкција за непоштовање ових законских обавеза је покретање одговарајућих дисциплинских и других поступака.

Осим тога, када су санкције у питању, Заштитник грађана може да препоручи разрешење функционера кога сматра одговорним за повреду права грађана, да иницира покретање дисциплинских поступака против запослених у органима управе, да поднесе захтев, односно пријаву за покретање кривичног, прекршајног или другог одговарајућег поступка.

Заштитник грађана очигледно има и значајну улогу у превенцији, откривању, спречавању и санкционисању корупције у органима управе.

Случајеве кршења права Заштитник грађана може да испитује по притужби грађана или по сопственој иницијативи. С тим у вези, Заштитнику грађана може се обратити свако, било да је реч о држављанима Републике Србије, странцима, апатридима, избеглицама, расељеним лицима, удружењима, правним лицима, односно свако ко сматра да органи управе неправилно или некоректно примењују или не примењују прописе Републике Србије.

Важно је истаћи да је притужба која се подноси Заштитнику грађана бесплатна, а може се поднети у писаном облику или усмено на записник код Заштитника грађана. Међутим, како би је Заштитник грађана уопште и узео у разматрање, притужба, по правилу, не сме бити анонимна.

Основна претпоставка за поступање Заштитника грађана јесте да је пре подношења притужбе подносилац био дужан да своја права покуша да заштити у одговарајућем правном поступку. То значи да овај државни орган не покреће поступак пре нео што су исцрпљена сва правна средства. Изузеци од овог правила постоје у ситуацијама када подносиоцу притужбе прети ненадокнадива штета или се притужба односи на повреду принципа добре управе, посебно некоректан однос према подносиоцу притужбе, неблаговремен рад или друго неетичко понашање запослених у органима управе.

У току поступка, прибављају се сви докази и утврђују се све чињенице и околности које Заштитник грађана сматра битним за доношење става о оправданости притужбе. Он на располагању има сва потребна средства, како разговор са свим запосленима у органу чији рад контролише, тако и увид у документацију органа, несметан приступ службеним просторијама, местима на којима се налазе лица лишена слободе, уз право да са њима разговара насамо и

све друго што може довести до целовитије оцене о постојању пропуста у раду, а који су довели до кршења појединачних или колективних права грађана.

У случају установљавања ситуације да је у раду органа управе било пропуста, Заштитник грађана ће то констатовати и препоручиће начин њиховог отклањања. Ово се односи како на конкретан случај, тако и у односу на могуће будуће случајеве.

Заштитник грађана има овлашћења да предузме мере према одговорнима за кршење права грађана. На захтев Заштитника грађана, орган управе је дужан да најкасније у року од 60 дана или неком краћем року, ако то Заштитник грађана захтева, обавести Заштитника грађана о томе да ли је поступио по препоруци и отклонио недостатак, односно због чега то није учинио. Он је такође овлашћен да о непоступању по препоруци обавести јавност, Скупштину и Владу, а може да препоручи и утврђивање одговорности руководиоца органа управе.

Може се закључити да је се избором свог првог Заштитника грађана Република Србија определила за развој демократских односа грађана и власти.

9.1. Извештаји и коментари Заштитника грађана Републике Србије

Заштитник грађана Републике Србије, указујући на примере отвореног или прикривеног расизма и националне нетрпељивости, пропусте у законима и прописима и њихово непримењивање које доводе до дискриминације и фактичког неједнаког положаја грађана припадника националних мањина, а предузимајући активности из своје надлежности, настоји да допринесе:

- превазилажењу сваког облика расизма, шовинизма и дискриминације;
- доношењу прописа чије примењивање у пракси омогућава делотворан напредак у вези са елиминацијом расизма и шовинизма и фактичко унапређење заштите права националних мањина;
- унапређењу рада јавне управе у смислу њеног разумевања проблема расних, националних, етничких или верских мањина и стварања капацитета за спровођење и праћење права;
- подстакне развој друштвене атмосфере у којој расна, национална или етничка припадност, верско уверења нису препрека за остваривање људских и грађанских права и повод за дискриминацију, већ вредност која проистиче из људске природе као такве.

Крајњи циљ институције Заштитника грађана јесте да допринесе остваривању слобода и права, принципа једнакости и очувању достојанства свих грађана Републике Србије.

9.2. Препоруке и мишљења Заштитника грађана Републике Србије о правима националних мањина у Републици Србији

Неки од примера најважнијих препорука и мишљења Заштитника грађана Републике Србије у сфери заштите права националних мањина у Републици Србији (видети више на: <https://www.pravamanjina.rs/>, као и на: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45>):

- *Обезбедити услове за постизање пуне равноправности између припадника националних мањина и грађана који припадају већини*

Дирекција Републичког фонда за здравствено осигурање пропустила је актом о унутрашњој организацији и систематизацији да утврди радна места за које је као услов прописано знање језика националне мањина. Услед таквог пропуста, у организационим јединицама чије је седиште на територији локалне самоуправе у којој је језик мањине уведен у равноправну службену употребу, грађанима није обезбеђено да, на одговарајући и ефикасан начин, користе свој језик и писмо у усменој и писаној комуникацији са органом, као и у управном поступку, утврдио је Заштитник грађана.

- *Техничке препреке у информационом систему не могу бити изговор за непримењивање закона*

Заштитник грађана је утврдио да Национална служба за запошљавање – Филијала за град Београд - није испунила законит захтев притужиоца да му се решење и друга службена акта израде на српском језику и ћириличком писму већ је, под изговором да су настале препреке техничке природе, наставила да их издаје на латиничном писму.

- *Неопходно је прецизно уредити начин, услове и критеријуме за извођење двојезичне наставе*

Министарство просвете, науке и технолошког развоја је пре доношења одлуке о организацији двојезичне наставе на српском и босанском језику, требало правно да уреди начин и услове за реализацију наставе. Такође, доношењем подзаконског акта прецизно би се одредили критеријуми у вредновању и праћењу школовања ученика на матерњем језику, стоји у Мишљењу са препорукама Заштитника грађана.

- *Препорука за обезбеђивање техничких услова у Службама за катастар непокретности за издавање преписа листа непокретности и на језицима и писмима националних мањина који су у службеној употреби у тим јединицама локалне самоуправе*

Препорука за обезбеђивање техничких услова у Службама за катастар непокретности за издавање преписа листа непокретности и на језицима и писмима националних мањина који су у службеној употреби у тим јединицама локалне самоуправе.

- *Препоруке Министарству културе, информисања и информационог друштва у вези са очувањем етно-културног идентитета националних мањина*

Заштитник грађана је утврдио да Министарство културе, информисања и информационог друштва није обезбедило услове за заштиту културног идентитета припадницима албанске, бошњачке, бугарске и ромске националне мањине.

- *Препорука Заштитника грађана општини Сјеница ради поштовања одредби Закона о службеној употреби језика и писама*

Имена органа која врше јавна овлашћења, назив јединице локалне самоуправе, називи насељених места, тргова и улица као и други топоними у општини Сјеница нису исписани и на језику бошњачке националне мањине, сагласно одредбама Закона о службеној употреби језика и писама, утврдио је Заштитник грађана.

- *Препорука Заштитника грађана државним органима око равноправне службене употребе језика и писама националних мањина*

У циљу остваривања и унапређења равноправне службене употребе језика и писама националних мањина потребно је да надлежни државни орган предузме мере како би се у Закону на јасан и недвосмислен начин уредило: обавезно увођење у равноправну службену употребу језика и писма националне мањина на територији јединице локалне самоуправе када проценат припадника те националне мањине у укупном броју становника на њеној територији достиже 15% према резултатима последњег пописа становништва; обавезно исписивање имена органа који врше јавна овлашћења, назива јединица локалне самоуправе, насељених места, тргова и улица и других топонима према традицији и правопису језика националне мањине који је у службеној употреби на територији јединице локалне самоуправе.

- *Препоруке Заштитника грађана Министарству културе и информисања и Министарству државне управе и локалне самоуправе,*

који треба да међусобно усаглашеним предлозима медијског закона и закона који уређује делатност националних савета регулишу финансирање новинско-издавачких установа, чији су оснивачи национални савети, тако да се средства потребна за очување бар једних новина на језику националне мањине добијају наменски, директно из буџета и јасне критеријуме на основу којих се врши суфинансирање електронских медија националних савета, када врше „улогу локалног јавног сервиса“.

- *Препоруке Заштитника грађана Министарству државне управе и локалне самоуправе,*

које треба, ради уједначавања поступања матичних служби у Републици Србији и обезбеђења правне сигурности грађана додатно појаснити поступак одлучивања по захтеву за упис личног имена на језику и правопису националне мањине, када је захтев поднет после закључења основног уписа у матичну књигу, а да при том подносилац захтева не поседује доказ нити било какву јавну исправу из које би се могло утврдити облик имена и презимена на језику националне мањине.

- *Препоруке Заштитника грађана Министарству просвете,*

које ће посветити посебну пажњу унапређењу квалитета наставе: а) наставе српског језика, када се настава за припаднике националних мањина остварује на матерњем језику и б) наставе језика националне мањине са елементима културе, у основним и средњим школама, са циљем да ученици, припадници националних мањина по завршетку школовања имају активно знање српског језика, односно, да ученици српске националности имају активно знање језика националне мањине као језика друштвене средине.

10. Бугарска национална мањина у Републици Србији

10.1. Бугари у Републици Србији

На основу до сада спроведених анализа и расположивих података, може се дати општа оцена да су Бугари једна од најбоље интегрисаних националних мањина у Републици Србији. Ова национална мањина у Републици Србији има и користи право на употребу сопственог језика и писма, право на образовање на матерњем језику, право на одржавање веза са матицом, право на очување културних посебности и право на информисање на матерњем језику. С тим у

вези, може се закључити да дискриминације Бугара у Републици Србији готово да и нема.

Иако је општи утисак да етнички Бугари у Србији нису дискриминисани ни појединачно ни у односу на друге мањине, чињеница је да проблеми у практичној реализацији њихових мањинских права постоје, посебно у области образовања, информисања и културе, а везани су, пре свега, са количином расположивих средстава намењених за остваривање ових права.

Припадници бугарске националне мањине у Републици Србији учествују у власти на готово свим нивоима и њихов утицај је у најмању руку сразмеран њиховом броју. Они своје представнике бирају најчешће из централних партија у којима локални етнички Бугари имају истакнуту улогу. Све чешће мањинске бугарске партије улазе у коалиције са централним странкама, како би обезбедиле најбољу позицију у подели власти на локалном нивоу.

Медији на бугарском језику постоје, како штампани, тако и електронски. У садашњем тренутку је важно одржати њихов локални карактер и решавати њихово финансирање, што је у функцији очувања и одржања релативно доброг односа бугарске националне мањине у Републици Србији.

Када говоримо о правном положају бугарске националне мањине у Србији, он је такав да омогућава њихово одржање у њеним природним демографским оквирима. Као што је то случај и са највећим бројем других народа на простору Западног Балкана, укључујући ту и Србе, присутан је негативни демографски тренд, односно опадање броја становника. При том, лоша економска ситуација и недовољна подршка образовању, култури и информисању на бугарском језику од стране централних власти у Републици Србији додатно се одражава на те трендове.

Остаци етничких тензија и притисака из прошлости, као и остаци извесног међуетничког страха у траговима су и даље присутни, због чега је неопходно ширити свест о мањинским правима и међу етничким Бугарима у Републици Србији. Додатни разлог за то су и егзактни подаци да се број Бугара у Србији од 1948. године смањило три пута и да има тенденцију даљег смањивања.

За Бугаре у Србији се може рећи да су мост према Бугарској, а имајући у виду сва позитивна историјска искуства и могућности за сарадњу, и покретач смањења постојећих негативних стереотипа, какви су присутни како у Бугарској, тако и у Србији.

Што се Републике Србије тиче, услед чињенице да је Бугарска чланица ЕУ, она ће у наредном периоду морати да уложи и додатне напоре како би убедила

национално свесне политичаре у Софији да ће истрајати у напорима да унапреди положај Бугара у Србији.

10.2. Српско-бугарски односи

Србија и Бугарска имају дугу историју међусобних односа и много позитивних примера сарадње и односа које би требало наглашавати и користити у циљу промоције што тешње сарадње две државе.

Историјски посматрано, српско-бугарски односи познати су још из времена оснивања прве бугарске и српске државе. Историјске су чињенице да, иако су се с времена на време бориле за своју превласт, управо је у то време успостављена изражена културна и политичка комуникација.

Такво историјско наслеђе приметно је и данас. Неоспорна историјска факта су да је највећи српски светитељ, свети Сава Немањић, био веома поштован од Бугара још за време живота, на шта указује чињеница да је бугарски цар Иван Асен II одбио да, после смрти светог Саве у Великом Трнову 1236. године, његове мошти преда Србији. Такав став подржале су и бугарска црква и властела, а тек када је српски краљ Владислав лично отишао у Трново, његова молба је била услишена, а мошти српског светитеља дпремљене у Србију.

Данас се у Софији налазе и даље мошти још једног члана лозе Немањића, светог Краља Милутина. Још од друге половине XV века оне сведоче о блискости и међусобном поштовању два народа, а од краја XIX века оне се налазе у самом центру Софије, у цркви Света Недеља, која се још по српском Краљу Милутину назива и “Свети Краљ”. Краљ Милутин је, као светац, и данас веома поштован од стране бугарске цркве и народа и слави се сваке године 30. октобра.

Званични дипломатски односи између Србије и Бугарске успостављени су 18. јануара 1879. године, што значи да је тада и званично остварен међународноправни субјективитет две државе у пуном смислу.

Током дуге историје ових односа било је и успона и падова, јер су се државе поводом различитих геополитичких интереса и опција често налазиле на супротним странама. Међутим, данас Србија и Бугарска, осим што имају заједничку државну границу у дужини од 318 km, имају и стабилне политичке односе, добру билатералну сарадњу без значајнијих осцилација, отворене амбасаде у Софији односно у Београду, а Бугарска има отворен и генерални конзулат Републике Бугарске у Нишу.

Нарочито последња деценија бележи озбиљан успон билатералних односа, а евроинтегративни процеси са тежиштем на добросуседској и регионалној

сарадњи, заједничким интересима на питањима безбедности и стабилности региона играју посебно важну улогу.

Неки од важнијих *међуржавних споразума, уговора и конвенција чије су потписнице Србија и Бугарска* су: Меморандум о сарадњи у области европских интеграција и партнерства за мир између Министарства спољних послова Републике Србије и Министарства иностраних послова Републике Бугарске, од 12. 05.2007.; Протокол о унапређеној трилатералној сарадњи у борби против криминала, а посебно прекограничног криминала између Владе Републике Србије, Владе Републике Бугарске и Владе Румуније од 14.03.2008; Споразум између Владе Републике Србије и Владе Републике Бугарске о прекограничној полицијској сарадњи, од 23.10.2010. (видети више на: <http://www.parlament.gov.rs>); Закон о потврђивању споразума између Републике Србије и Републике Бугарске о социјалној сигурности од 26.10.2011.; Споразум између Владе Републике Србије и Владе Републике Бугарске о размени и узајамној заштити поверљивих информација у области одбране од 15.05.2015. године, а комплетна листа свих уговора, споразума и конвенција налази се на интернет презентацији Министарства спољних послова Републике Србије: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11425-bugarska?lang=cyr>).

Вероватно је да ће Бугарска своја права по основу чланства у ЕУ искористити у области националних мањина, па је у том смислу и са своје стране Србији дала до знања да није до краја задовољна остваривањем мањинских права бугарске мањине у Источној Србији и да на том плану има простора за даљи дијалог и напредак у односима. Овакав званичан став је превазиђен штампањем школских уџбеника на бугарском језику за потребе бугарске националне мањине за школску 2016/2017, чиме је бугарска задовољена, а поглавље 26 деблокирано.

У контексту подизања нивоа права бугарске националне мањине, њени представници, укључујући ту и представнике Националног савета бугарске националне мањине и представнике политичких партија и невладиних организацију у Србији, усвојили су 2013. године *Платформу за заштиту права бугарске националне мањине у Србији*. Овим документом они су се обратили владама Републике Србије, Бугарске, Европској унији и међународним организацијама, како би скренули пажњу на положај бугарске националне мањине и дале предлоге за његово унапређење.

У склопу ових активности, представници бугарске националне мањине позвали су Владе Републике Србије и Бугарске да потпишу споразум о пријатељству,

као и да успоставе билатералну комисију или радну групу који би предложила конкретне иницијативе за превазилажење проблема бугарске националне мањине у Србији, нарочито у социјално-економској области. С тим у вези, наведеним документом апелује се на владе две земље да раде на модернизацији путева, железничке инфраструктуре, као и на проширењу и отварању нових граничних прелаза између две државе.

Као најзначајније, Платформом за заштиту права бугарске националне мањине у Србији, препоручује се промене закона о изборима како би се гарантовало учешће бугарске националне мањине у политичком животу Србије.

Када је у питању област образовања, Платформом се предлаже увођење бугарског језика као обавезног у образовном процесу од најнижег нивоа – од обданиша, предшколског и школског нивоа – укључујући и полагање матуре на бугарском, а такође се тражи и издавање уџбеника на бугарском језику за све разреде у којима се настава одвија на бугарском, као и поједностављење процедуре увоза уџбеника и школске литературе из Бугарске у Србију.

У области информисања на матерњем језику истакнут је проблем са издавачком кућом „Братство“ која је запала у финансијске проблеме који су узроковали да дође до престанка излажења часописа са вишедеценијском традицијом. Према одредбама важећег Закона о националним саветима националних мањина, оснивачка права часописа „Братство“ преузима бугарски Национални савет, суочивши се са вишемилионским дуговима и вишком запослених. Током 2016. године, Национални савет обнавља излажење часописа под именом „Ново Братство“, а у плану је и издавање часописа за децу „Ново другарче“. Такође, као и већина представника националних мањина, и Бугари захтевају обнављање емитавања телевизијских емисија на бугарском језику на РТС-у, као и слободу размене информативних садржаја са Бугарском, укључујући и дистрибуцију штампаних издања.

Добри билатерални односи констатовани су на Округлом столу о српско – бугарским билатералним односима, који је одржан у организацији Форума за етничке односе (видети више на: <http://fer.org.rs/>) у Нишу. Том приликом констатован је и интерес за њихов напредак, а говорило се и о постојању бугарских примедби на положај бугарске националне мањине у Србији, што се односи пре свега на области културе и образовања бугарске националне мањине.

Постоје одређени захтеви представника Бугарске који траже да се обезбеди право на верску службу на матерњем језику па правилима Бугарске православне цркве. Такође, тражи се престанак са праксом промене имена

религијских објеката који су културно и историјско наслеђе бугарске националне мањине, као и поштовање права на службену употребу језика и писма и језички исправно коришћење топонима и путоказа и имена места у складу са законом и Европском повељом о регионалним и мањинским језицима.

Платформа за заштиту права бугарске националне мањине у Србији позива Бугарску и Европску унију да прате спровођење принципа и норми међународног права ради заштите културног, језичког и религијског идентитета бугарске националне мањине.

Што се тиче званичног става Бугарске по питању њене посвећености европским интеграцијама читавог региона, он је истакнут у форми подршке ЕУ интеграцијама Републике Србије, уз констатацију да је добила обећање Србије да ће гарантовати права бугарској националној мањини и да ће очувати и одржавати добросуседске односе између две земље. Шта више, Бугарска је понудила потписивање споразума о пријатељству, добросуседским односима и сарадњи са Републиком Србијом.

Са друге стране, схватајући важност образовања на језицима националних мањина, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Завод за уџбенике и представници 7 националних савета, укључујући и бугарски, потписали су анексе Меморандума о сарадњи у области издавања уџбеника на језицима националних мањина, чиме је омогућено издавање недостајућих уџбеника за 2017. и 2018. годину.

По питању економске сарадње Србије и Бугарске, може се рећи да се она претежно одвија кроз робну размену, а од посебног су значаја сарадња у области саобраћаја, инфраструктуре, енергетике, туризма, као и сарадња малих и средњих предузећа. Као компаративну предност треба истаћи чињеницу да два суседа повезују и два паневропска саобраћајна коридора: коридор 7-Дунав и друмскожелезнички коридор 10.

У сфери пограничне сарадње важну улогу игра трипартитна српско-бугарско-румунска еврорегија Видин – Калафат – Зајечар, а у последње време је нарочито изражена погранична сарадња која обухвата пограничне општине Димитровград и Босилеград. Оваква регионална сарадња, а посебно Крајовски процес, важан је и перспективан елемент сарадње у којој учествују два суседа у оквиру трипартитне сарадње Румунија-Бугарска-Србија. Осим тога, два суседа тесно сарађују у свим регионалним механизмима, попут Централно европске иницијативе (ЦЕИ), Црноморске економске сарадње, ПСЈИЕ и Дунавске стратегије.

Имајући у виду обим размене, Бугарска спада међу значајније трговинске партнере Србије, тако да је, према последњим доступним подацима Републичког завода за статистику, у 2016. години укупна спољнотрговинска размена у роби са Бугарском износила је 713,9 милиона евра, уз остварени суфицит у робној размени Србија-Бугарска на српској страни од 59,6 милиона евра (извор: Привредна комора Србије <http://www.pks.rs/>).

10.3. Положај и права бугарске националне мањине у Републици Србији

Основни показатељи извучени из *Четвртог периодичног извештаја о примени Повеље Савета Европе о употреби језика националних мањина - бугарског језика у Републици Србији*:

- Сагласно Закону о образовању одраслих, образовање одраслих се у Републици Србији одвија на српском језику или на мањинском језику, уколико се више од 50% уписаних изјасни за наставу на том језику. С обзиром на то да се до сада није јавила школа за образовање одраслих у којој се најмање 50% изјаснило за наставу на бугарском језику, образовање одраслих се не одвија на том језику;
- У остваривању програма изборног предмета Матерњи језик са елементима националне културе, школа може да формира групу на нивоу циклуса, односно групу коју чине полазници од првог до четвртог разреда (ученици првог образовног циклуса) и/или групу коју чине полазници од петог до осмог разреда (ученици другог образовног циклуса). Група мора имати најмање 15 ђака, а за групе мање од 15, неопходно је прибавити одобрење ресорног министра. Реализацију овог изборног предмета у основној школи финансира буџет Републике Србије, а трошкове реализације у средњим школама и школама за образовање одраслих може да сноси национални савет националне мањине, јединица локалне самоуправе или се настава реализује кроз пројектну активност. С обзиром на то да није било покретања активности за реализацију изучавања предмета Бугарски језик са елементима националне културе, у школама за образовање одраслих се не изучава тај изборни предмет;
- Програм предмета Свет око нас и Природа и друштво поступно развија принцип завичајности, што подразумева да сви наставни садржаји обухватају одређени простор у коме ученици живе. Што се тиче предмета Ликовна култура, садржаји програма су креирани тако да омогућавају интегрисану тематску наставу и посебно су повезани са садржајима предмета Свет око нас, Природа и друштво и матерњег језика. Одобрени уџбеници преведени су и на бугарски језик. Настава и учење у другом

циклусу основног образовања и васпитања (од петог до осмог разреда) предмета Историја обухвата и садржаје значајне за средњовековну, нововековну, као и савремену историју и културу мањинских народа;

- Имајући у виду да не постоји законска обавеза да судови воде евиденцију предмета у којима окривљени користи мањински језик, то нису доступни систематизовани подаци о броју кривичних предмета у којима су окривљени користили бугарски језик. У недостатку такве јединствене евиденције, илустрације ради, у наставку се излажу подаци о коришћењу бугарског језика у кривичном поступку, достављени од појединих судова. У Основном суду у Димитровграду (у службеној употреби је и бугарски језик), у периоду на који се односи Четврти извештај о примени Повеле било је укупно 19 кривичних поступака у којима су окривљени користили бугарски језик;
- Након доношења Одлуке Уставног суда којом је утврђено да поједини чланови Закона о националним саветима националних мањина нису у сагласности са Уставом Републике Србије (2014) и доношења измена и допуна тог закона (2014), Закон о националним саветима националних мањина преведен је на бугарски језик. Такође су преведени на бугарски језик и нови подзаконски акти за спровођење тог закона: Правилник о начину уписа и вођења регистра националних савета и Правилник о начину вођења посебног бирачког списка националне мањине;
- Прописи Републике Србије утврђују могућност писменог и усменог обраћања органима државне управе на мањинским језицима. Говорници мањинских језика имају право да поднесу усмене и писмене представке републичким органима на тим језицима и да добију одговор на том језику. Тако на пример, у Пиротском управном округу, у решавању у управним стварима у првом степену, односно о жалби кад су у првом степену решавали имаоци јавних овлашћења, те приликом вршења надзора над радом ималаца јавних овлашћења и вршења инспекцијског надзора, није било усмених нити писмених представки на бугарском језику. Запослени у стручној служби округа разумеју бугарски језик и могу да поступају по представкама на том језику;
- Остваривање права на упис личног имена на захтев заинтересованих на мањинском језику и правопису у матичне књиге, обезбеђено је прописима на целој територији Републике Србије. Право уписа личног имена на бугарском језику у матичне књиге остварује се у пракси, а обрасци извода из матичних књига штампају се двојезично, на српском језику и мањинском

језику који је у службеној употреби. Ради упознавања припадника националних мањина са правом на упис личног имена у матичне књиге на језику и писму националне мањине, Министарство државне управе и локалне самоуправе је органима који извршавају поверене послове матичних књига доставило пример Обавештења о поступку и начину уписа личног имена припадника националне мањине у матичне књиге ради истицања на огласним таблама свих матичних подручја градова, односно општина за које се воде матичне књиге. У јединицама локалне самоуправе у којима је статутом утврђено да је у службеној употреби језик припадника националне мањине, тражено је истицање обавештења и на језику и писму националне мањине;

- Канцеларија за људска и мањинска права, сходно свом делокругу, прати остваривање права на информисање припадника националних мањина на њиховом језику и на крају сваке календарске године прави прегледе доступности средстава јавног информисања припадницима националних мањина на матерњем језику. Подаци прикупљени од националних савета националних мањина, надлежних државних, покрајинских и локалних органа, Регулаторног тела за електронске медије, редакција штампаних медија и емитера радио и телевизијског програма, систематизују се тако да дају прегледе, између осталог, броја, типа емитера радио програма и дужину емитовања програма на мањинским језицима, па и на бугарском језику;
- Законом о јавном информисању и медијима (2014) прописано је да, у циљу омогућавања остваривања права националних мањина на информисање на сопственом језику и неговање сопствене културе и идентитета, Република Србија, аутономна покрајина, односно јединица локалне самоуправе обезбеђује део средстава, путем суфинансирања или других услова за рад медија који објављују информације на мањинским језицима. За остваривање јавног интереса у области јавног информисања, обезбеђена средства у буџету распоређују се на основу спроведених јавних конкурса и појединачним давањима на основу принципа о додели државне помоћи и заштити конкуренције, без дискриминације. Конкурс се расписује за пројекте производње медијских садржаја и организовања и учешћа на стручним, научним и пригодним скуповима, као и унапређење професионалних и етичких стандарда у области јавног информисања. Канцеларија за људска и мањинска права на крају сваке календарске године прави прегледе доступности средстава јавног информисања припадницима националних мањина на матерњем језику. У 2015. години на бугарском

језику излазио је тромесечни лист "Билтен", Босилеград. Финансијска подршка медијима који објављују на мањинском језику обезбеђује се на основу конкурса Министарства културе и информисања за суфинансирање пројеката у области јавног информисања на језицима националних мањина;

- Подршка мањинским језицима и културама из буџетских средстава одвија се искључиво на основу суфинансирања пројеката путем конкурса. Министарство културе и информисања годишње расписује конкурсе за све области стваралаштва, на којима и припадници националних мањина, односно говорници мањинских језика имају могућност да учествују са својим пројектима.
- Културно уметничко изражавање припадника националних мањина којим се афирмише и презентује стваралаштво настало на мањинским језицима подржава се из републичког буџета на територији читаве земље. Како је већ изложено, искључиво путем конкурса Министарства културе и информисања одобравају се средства за суфинансирање пројеката у области културе. Право учешћа на конкурсима имају установе, уметничка и друга удружења и организације/правна лица, као и појединци са територије Републике Србије. Прописи Републике Србије којима се финансијски подржавају активности у области културе не праве разлику између територија на којима су мањински језици традиционално у употреби и оних територија које то нису. У том смислу нема никаквих ограничења у суфинансирању пројеката из свих области културног стваралаштва говорника мањинских језика и њихових култура;
- На основу споразума о културној сарадњи између ФНРЈ и НР Бугарске из 1956. године, у претходном периоду радило се на усаглашавању Програма између две владе о сарадњи у области образовања, културе и спорта за период 2014-2016. Међутим, бугарска страна је у међувремену, у марту 2016. године, предложила да се, уместо програма који обухвата све наведене области сарадње, приступи изради Нацрта програма сарадње између Владе Републике Србије и Владе Републике Бугарске у области образовања и науке за период 2016-2019. године, а резултати се очекују у наредном периоду.

11. Општина Босилеград

11.1. Општи подаци о општини и о нивоу остваривања права припадника националних мањина у општини Босилеград

Територија општине Босилеград представља јасно дефинисано подручје површине 571 km². Општина Босилеград је смештена у крајњем југоисточном делу Републике Србије, на тремеђи Србије, Бугарске и Македоније. У складу са Просторним планом Републике Србије, територија општине Босилеград је представљена као саставни део Пчињског округа. Пчињском округу, поред општине Босилеград припадају још и општине Бујановац, Владичин Хан, Врање, Прешево, Сурдулица и Трговиште. При том, подручје општине Босилеград обухвата приближно 16% територије Пчињског округа.

Општина Босилеград се на северу граничи са општином Сурдулица, на западу са општином Врање, на југозападу са општином Трговиште, на југу са Републиком Македонијом (у дужини од 9 km) и на истоку и југоистоку са Републиком Бугарском (у дужини од 54 km).

Територију ове општине карактерише изразита пластичност рељефа, са надморском висином од 600 до 1.922 метра. Највећи планински врх на подручју општине Босилеград је планина Бесна Кобила, са 1.922 метра надморске висине. Изразито планински и дисециран рељеф условио је формирање мреже насеља у хипсометријском појасу од 800 до 1.400 метара надморске висине.

Под шумом је 22.823 ha територије општине Босилеград, од чега је 9.301 ha шуме у државној својини.

Када је у питању ниво остваривања права припадника националних мањина у општини Босилеград, може се истаћи да је на територији општине Босилеград, у складу са чланом 5. Статута општине Босилеград, у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо и бугарски језик и ћирилично писмо.

У општинској управи општине Босилеград постоје услови за упис личног имена у матичне књиге на језику и писму националних мањина, а сви изводи се издају на српском језику. На територији општине Босилеград, називи насељених места, улица, јавних установа и топографски називи су двојезични.

Статутом општине Босилеград уређени су положај, начин избора и надлежности Савета за међунационалне односе (члан 106. и 107. Статута општине) и Заштитника грађана (члан 104. и 105. Статута општине). Савет за међунационалне односе основан је Одлуком Скупштине општине 22. октобра 2009. године. Институција локалног омбудсмана није успостављена.

У Босилеграду постоји једна основна школа у којој се настава изводи и на бугарском језику, целокупно администрирање у школи је на српском језику, осим сведочанства за завршено основно образовање које се издаје двојезично (извор података: <https://www.pravamanjina.rs/index.php/sr/-/---/smo-g/-/112>).

11.2. Историја општине Босилеград

Једини писани подаци о прошлости општине Босилеград налазе се у књизи "Ћустендилско крајиште" етнолога Јордана Захаријева, који је рођен и одрастао у Босилеграду .

Као најстарије племе, које је живело на овим просторима спомиње се племе Поенци, који су живели између Струме и Вардара око 506. године п.н.е. Велики део поенаца је био окупиран од стране Персијанаца у 4 в. п. н.е. Поенија је била под владавином другог племена Дентелити (Дантелити). Војводство Дентелита је било од Риле до Осогова, на северу до тимочких притока и софијског војводства.

Касније, овај крај је био насељен Трачанима, који су се највише бавили сточарством и рударством. У овој области је пронађен велики број примерака старог кованог новца који сведочи о њиховом постојању на овим просторима.

По први пут у овај крај долазе Бугари 809. године када је Софија била заузета од стране Хана Крума. За време владавине Цара Бориса (845-884) Македонија је до реке Струме и Охрида била под управом Бугарске, тако да су и ови крајеви улазили у састав те територије. Око 200 година ове територије су биле под Византијском влашћу.

У току 1084. године, око 80 хиљада Печенега прелази Дунав и улазе дубоко у Византијску државу како би крали. Византијска војска, помогнута Бугарима, успела је да их разоружа и да их насели у околини данашње Софије. Убрзо су примили православну веру и име Шопи које је остало до данас.

У време владавине Цара Калојана, овај крај је припадао Бугарској, али је после смрти Цара Ивана Асена II (1247. године) је припао Византији. 1282 године Краљ Милутин II, српски владар, осваја област око Велбужда (данашњег Ћустендила). После овога овај крај освајају Турци, а током владавине Турака Босилеградски крај је био нахија.

После ослобођења Бугарске од Турака 1878. године Босилеградски крај припада територији Кнежевине Бугарске. Седиште тадашњег Крајишта је било у селу Извор. После присједињавања Источне Румелије и Кнежевине Бугарске 1886. године Босилеград постаје центар области, административни

центар се премешта у Босилеград и сам округ је прекрштен у Босилеградска општина.

У време Балканског и Међусавезничког рата (1912-1913 године) и у току Првог светског рата (1914 - 1918) Босилеград је био у саставу Бугарске царевине. Ипак после рата, према Нојском мировном договору поражена Бугарска је приморана да као ратну отштету преда део својих територија. Једна од тих територија је била и Босилеградски крај. Званично, 27. новембра 1919. године Босилеград је припојен краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (од 1920. године Краљевини Југославији).

По легенди, када су Турци освојили Бугарску, садашњи регион Крајиште (Босилеградски крај) био је под управом војвода: Краља Буса (Бусила) и Краља Бранка. Утврђење Краља Буса је било на месту Градиште на око један километар од Босилеграда, док је краљ Бранко имао утврђење на око 15-ак километара југозападно. Када су Турци покорили Тустендилски крај, двојица војвода су се одржали још дуже времена, због конфигурације планинског терена.

Међутим, убрзо су Турци и њих покорили. Прво је покорен краљ Бранко, док је Бусилово утврђење било много јаче и одолевало нападима. Високи зидови тврђаве, густа шума и стрме литице око ње нису дозвољавали Турцима да јој приђу. Тада су се они послужили лукавством, натеравши Краља Бранка да пошаље поруку Краљу Бусилу да изађе из тврђаве, пошто Турака нема више, да би отишли на причешће у црву Св. Спас код села Рајчиловци. Приликом изласка Краљ Бус је дао заповест својим људима да затворе тврђаву и да је добро чувају. Међутим, када је стигао код цркве, Турци су га заробили и убили заједно са Краљем Бранком. Тада су Турци спалили Босилеград.

По легенди утврђење краља Буса се налазило на локацији "Градиште", која се налази око 1км западно од Босилеграда. Ту се Лисинска и Љубатска река спајају у реку Драговиштицу, стварајући природну утврду која је са три стране окружена рекама, а са четврте стрмом падином. Ту се и данас налазе рушешевине старог насеља, које нису археолошки истражене (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Istorija.aspx>).

11.3. Насељена места општине Босилеград

Чланом 3. Статута општине Босилеград ("Службени гласник Пчињског округа", број 16/08 и 20/09 и "Службени гласник града Врања", број 45/13), дефинисана су подручја насељених места, односно подручја катастарских општина која улазе у њен састав, па тако, поред Босилеграда као општинског центра,

територија општине Босилеград обухвата и још 36 насељених места: Барје, Белут, Бистар, Бранковци, Бресница, Буцаљево, Гложје, Голеш, Горња Лисина, Горња Љубата, Горња Ржана, Горње Тламино, Груинци, Доганица, Доња Лисина, Доња Љубата, Доња Ржана, Доње Тламино, Дукат, Жеравино, Зли Дол, Извор, Јарешник, Караманица, Милевци, Млекоминци, Мусуљ, Назарица, Паралово, Плоча, Радичевци, Рајчиловци, Ресен, Рибарци, Рикачево и Црноштица.

11.4. Становништво – национална структура општине Босилеград

Према званичним подацима Пописа становништва из 2011. године у Босилеграду је живело 8.129 становника, што је свега 5% укупног становништва Пчињског округа (извор података: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији 2011, Републички завод за статистику, <http://www.stat.gov.rs/>).

НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ СТАНОВНИШТВА ОПШТИНЕ БОСИЛЕГРАД

Попис 2011. године	Укупно	%
Укупно становника општине Босилеград	8.129	100%
Бугари	5.839	71,83
Срби	895	11,00
Роми	162	2,00
Укупно	6.896	84,83

МАЊИНЕ КОЈЕ ИМАЈУ ИСПОД 1% У УКУПНОМ СТАНОВНИШТВУ ОПШТИНЕ БОСИЛЕГРАД, ПРЕМА БРОЈУ СТАНОВНИКА:

Нису се изјаснили и неопредељени	1.110
Непознато	43
Македонци	38
Југословени	20
Остали	12
Регионална припадност	2
Црногорци	2
Русини	2
Албанци	1
Хрвати	1
Словаци	1

Украјинци	1
Укупно	1.233 (15,17%)

Демографски развој Општине Босилеград у другој половини XX века обележен је снажном депопулацијом, израженим старењем становништва и тенденцијама ка негативном природном прираштају. На почетку XXI века негативне тенденције су постале израженије. На темељу општих демографских законитости, које произилазе из дуготрајних промена у старосној структури становништва, може се очекивати интензивирање и просторно ширење процеса депопулације и старења становништва.

Последњих педесет година демографској развоја Општине Босилеград обележили су неповољни демографски процеси. Укупна депопулација, изазвана дугогодишњим исељавањем становништва и негативним природним кретањем, главно је обележје демографског развоја (преузето од: *Wertheimer-Baletić, 2005*).

На основу доступних података Републичког завода за статистику који се односе на упоредни преглед броја становника општине Босилеград у периоду после Другог светског рата, може се потврдити констатација о неповољним демографским процесима у овој општини. Примера ради, 1948. године на подручју општине Босилеград живело је 18.816 становника (1.233 у самом граду, а 17.583 у селима општине), 1953. број становника повећао се на 19.751, а онда се константно смањивао, да би 1991. године на подручју општине живело 11.644, 2002. године 9.931, а 2011. године 8.129 становника (2.624 у самом граду, а 5.505 у селима општине). Осим у периоду од 1948. до 1953. године, када је забележен позитиван тренд од +0,97% годишње промене становништва, у свим каснијим периодима бележи се негативан тренд од -1,44% за период од 1991. до 2002. године, -2,20% за период од 2002. до 2011. године и -1,74 за период од 2011. до 2016. године (извор података: Републички завод за статистику, <http://www.stat.gov.rs/>).

Густина насељености у општини Босилеград (број становника по km²) је 14. Стопа живорођених је 5, стопа умрлих 22, што значи да је стопа природног прираштаја -17. Очекивано трајање живота у општини Босилеград при живорођењу (просек година) износи 72, а просечна старост становништва општине је 44 (видети више на: <http://devinfo.stat.gov.rs/diSrbija/diHome.aspx>).

Кретање укупног броја становника у првим деценијама одвијало се под снажним утицајем исељавања, да би касније укупној депопулацији највише допринео негативан природни прираштај. Континуирана миграција је

нарушила старосну структуру у њеном највиталнијем делу (20-40 година), што се одразило не само на укупан број становника, већ и на природно кретање.

На основу података Републичког завода за статистику који се односе на пол и старост становника општине Босилеград, може се запазити да је просечна старост мушкараца за општину Босилеград 43,6 година, а код жена је 46,8 година. Из тзв. старосне пирамиде становништва општине, може се, примера ради, видети да на подручју општине Босилеград живи 55 мушкараца и 88 жена старијих од 85 година, 114 мушкараца и 175 жена старосне доби од 80 до 84 године, а у старосној доби од 0 до 4 године живи 124 дечака и 137 девојчица, односно у старосној доби од 5 до 9 година живи 195 дечака и 173 девојчице. У старосној доби од 20 до 24 године живи 228 мушкараца и 224 жене (видети више на: <http://devinfo.stat.gov.rs/diSrbija/diHome.aspx>).

Резултати до сада спроведених анализа упућују на лошу демографску перспективу општине Босилеград, уз напомену да наведеним процесима нису угрожена само најмања насеља, већ и насеља средње величине. Из ових разлога, реално је очекивати да ће се у наредном периоду велики број малих насеља са остарелом популацијом угасити, а у прилог томе иде и чињеница да у 5 насеља општине Босилеград у последњем међупописном периоду није забележено рађање.

11.5. Економија, јавна предузећа и установе, образовање, здравство и спорт општине Босилеград

Привредна, посебно индустријска експанзија општине Босилеград је трајала све до 90-тих година XX века, када започиње смањење економске активности и период стагнације. Некада је економску базу општине чинила је индустрија која је упошљавала преко 50% становништва, а остваривала више од 70% друштвеног производа привреде. Овај рејон, као дуго неразвијена област, последњих година показује тенденције ка израженој неразвијености. Општина се активно укључила у припрему Националне стратегије за развој најнеразвијенијих општина у Србији и представила детаљне податке за развој природних, привредних и других потенцијала и предложила низ конкретних мера и решења за излазак из круга најнеразвијених општина у Републици.

На подручју општине Босилеград је 1.132 запослена лица, а на евиденцији незапослених је 1.424 (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Privreda.aspx>).

У структури запослености највише је запослених у сфери услуга: образовања, здравствене заштите, администрације, у којој раде око 58,8%, у индустрији

прераде раде 10,5%, у трговини на крупно и ситно 7,1%, следе транспорт и складиштење 3,9%, изградња 1,6%, финансијско посредовање 0,5%.

Мозућности привредног развоја општине Босилеград заснивају се на близини државне границе са Републиком Бугарском и сарадњи на регионалном и локалном нивоу. Дефинисани приоритети привредног развоја обухватају: унапређење пољоприведне производње и њено прилагођавање тржишним условима, подржано одговарајућим мерама економске и пореске политике за формирање и развој сточарских фарми; туризам уз развој комплементарних делатности; саобраћајне услуге и складишно-логистичке активности (због погодности пограничног положаја); мала и средња предузећа (МСП) као генератор развоја, конкуретности и запошљавања, уз одговарајућу подршку микробизнису и породичним фирмама; развој рударства; шумарство, ловство и прераду дрвета. Босилеград представља нуклеус производно - прерађивачких активности и МСП, док се као насеља са иницијалним облицима предузетништва и МСП предвиђају Бистар, Доња Љубата и Лисина. За развој привредних делатности до 2021. године планира се активирање нових локалитета и просторних модела смештаја индустрије и МСП и других привредних делатности (индустријска зона/парк, бизнис инкубатори) у оквиру постојећих и планираних центара.

Најзаступљенији индустријски производи су: чарапе и веш (дечји, женски и мушки програм), намештај, еуропалета и други полупроизводи од дрвета, техничка грађа, огревно дрво, конфекција (одевни предмети). Тренутно су активна индустријска предузећа у гранама дрвне (3 предузећа), текстилне (3 предузећа), прехранбене производње (3 предузеће) и 5 стугара (пилана).

Носиоци дрвне индустријске гране су предузећа ДОО "Инак", који се баве примарном прерадом дрвета и предузеће "Храст" које се бави производњом намештаја као финалног производа. Поред ових погона постоји и 5 стугара (1 у Доњој Лисини, 1 у Доњој Љубати, 2 у Млекоминцима и 1 у Радичевцима. Носиоци текстилне индустрије су предузећа ПЦ "Кобос" производња конфекције и одевних предмета, СТПР "Анитекс" производња чарапа и СТПР "Нагард" производња доњег веша.

Прехрамбена индустрија директно је везана за пољопривреду, која је снабдева основним сировинама. Носилац ове индустријске гране су предузеће ДОО "Ибер" које је произвођач хлеба и белог пецива, хладњача ДОО "Ана" у Рајчиловцима, где се врши прерада, паковање и складиштење воћа и пољопривредних производа.

Заступљена је производња ратарских производа, индустријског биља, сточног крмног биља, производња воћа и тов јунади. У склопу прерађивачке делатности врши се прерада и конзервирање воћа, поврћа и меса. Мањи капацитети производног занатства су усмерени на локално тржиште.

Општина Босилеград располаже индустријском зоном од 18,4 ха, док је расположива површина у оквиру постојеће индустријске зоне 2,2 ха. Програмом будућих гринфилд инвестиција предвиђена су значајна проширења индустријске зоне, као приоритетна активности локалне самоуправе у наредном периоду.

Најзначајнији *саобраћајни коридор* на који се везује ово подручје је европски коридор X (аутопут Е-75). Саобраћајна везе са коридором се остварује преко државног пута Рибарци-Округлица и државног пута Владичин Хан - Стрезимировци. Центар општине је удаљен од коридора 70 км. Постоји и краћа веза са коридором, државним путем преко Доње Љубате, Криве Феје и Корбевца, али је овај правац делом непроходан. Директну саобраћајну везу Босилеград остварује са Републиком Бугарском (преко граничног прелаза Рибарци). Са Републиком Македонијом директну везу остварује путним правем Рибарци граница Македоније дужине 25 км. На територији општине је 546 km путева

Лежишта фосфата у општини Босилеград, најперспективнија су у Европи, а резерве скупе руде олова и цинка у Караманици довољне су и за наредни век. Ако на прави начин искористи рудно богатство, општина би могла да изађе из круга неразвијених. Процењене резерве врло скупе руде олова и цинка у Караманици, која у себи има и примесе бакра и злата, обезбедиле би рад рударима и у наредном веку.

Транспорт путника и робе обављају три предузећа АТП "Тасе Тоурс" (од 2003. године) и СУПР "Тоце" (од 2011. године) из Босилеграда и АД "Ласта" из Београда (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Privreda.aspx>).

За остваривање својих права и дужности и за задовољавање потреба локалног становништва Општина посебном одлуком Скупштине општине оснива *јавна предузећа*, која врше јавну службу. Скупштина општине именује чланове управних и надзорних одбора и директоре јавних предузећа чији је оснивач, на период од четири године, осим када је законом другачије предвиђено. Јавна предузећа, чији је оснивач или већински власник Општина, дужни су да Скупштини општине достављају на сагласност вишегодишње планове рада и развоја, као и годишњи програм пословања исто тако да најмање једном годишње подносе Скупштини општине извештај о свом раду, најкасније до 30.

априла текуће године за претходну годину, осим када је законом другачије предвиђено.

Основне делатности ЈП *"Дирекција за грађевинско земљиште и путеве "Босилеград"* (више видети на: www.direkcija.bosilegrad.rs) су: старање и одржавање локалних и некатегорисаних путева и уређење јавних површина и грађевинског земљишта. У саставу Дирекције налази се и: погребна служба; представноштво мт:с; стамбена изградња; млечно зелена пијаца и пројектни биро.

Основне надлежности и активности ЈП *"Услуга" Босилеград* су: производња и дистрибуција воде; одвођење отпадних вода; чишћење јавних површина и зеленила; сакупљање, одвоз и депоновање смећа и израда водовода, канализације и локалних путева.

ЈП *"Ветеринарна амбуланта" Босилеград* обавља искључиво ветеринарске послове и то: спроводи програм мера здравствене заштите животиња по уговору о сарадњи закљученим између амбуланта и Министарства пољопривреде – управе за ветерину; лечи оболеле животиње; врши промет ветеринарских лекова; врши вештачко осемењивање крава; обавља и друге послове које су јој законом или на други начин поверене (преузето са: http://www.bosilegrad.org/sr/Javna_preduzeca.aspx).

За остваривање својих права и дужности и за задовољавање потреба локалног становништва Општина посебном одлуком Скупштине општине оснива *јавне установе*, које врше јавну службу. Скупштина општине именује чланове управних и надзорних одбора и директоре јавних установа чији је оснивач, на период од четири године, осим када је законом другачије предвиђено. Установе, чији је оснивач или већински власник Општина, дужни су да Скупштини општине достављају на сагласност вишегодишње планове рада и развоја, као и годишњи програм пословања исто тако да најмање једном годишње подносе Скупштини општине извештај о свом раду.

Центар културе "Босилеград" постоји више од пет деценија, а његова основна делатност је развој културе на подручју општине. У оквиру установе раде секције: музичка; ликовна; драмска; еецитаторска и фолклорна секција. Установа је најпрепознатљивија по успеху фолклорне и музичке секције, које учествују на многим домаћим и међународним фестивалима и манифестацијама, где постижу значајне успехе и резултате.

Центар културе "Босилеград" организује сликарске колоније, позоришне представе, концерте и традиционални Међународни фолклорни фестивал

"Босилеградско Краиште пева и игра", који буди и јача свест о културном наслеђу бугарске националне мањине која живи у Србији, као и блиских народа на Балкану, тиме гради мостове пријатељства, сарадње и толеранције и на тај начин допринеси свеукупном развоју целог региона. Фестивал траје седам дана и одржава се крајем месеца јула и почетком августа.

Центар културе учествује и у обележавању и најзначајнијих датума у општини Босилеград : - "Умни Петак" - Петак пре Распетог Петка, Сабор у Босилеграду; - 21. септембар - Мала Госпојина - Рођење Пресвете Богородице, Сабор у Босилеграду од 2002. године и званично дан града и - 3 дана Ускрса - Међународни турнир у туцању јајима у организацији КИЦ "Цариброд".

У саставу Центра културе "Босилеград" свој програм реализују локална Радио и локална ТВ станица.

Најстарији електронски медиј на територији општине је *Радио Босилеград*, који је са емитовањем програма почео 1998. године. Републичка радиодифузна агенција (РРА) је 18.08.2008. године Радио Босилеграду доделила дозволу за локално емитовање целокупног програма на временско трајање до 18.08.2016. године. Локација са које се емитује програм је Крстато дрво, Босилеград на фреквенција 89,10 MHz.

Републичка радиодифузна агенција (РРА) је *Телевизији Босилеград* 07.03.2008. године доделила дозволу за локално емитовање целокупног програма на временско трајање до 07.03.2016. године. Локација са које се емитује програм је Крстато дрво, Босилеград на каналу 61 UHF.

Општина Босилеград је оснивач и *Народне библиотеке "Христо Ботев"*, која располаже фондом преко 47.000 књига различите садржине: научна литература, белетристика, школска лектира и слично обрађује и прикупља старе и ретке књиге за формирање завичајног фонда општине. У свом саставу има четири истурена одељења у селима: Горња Лисина, Доња Љубата, Горња Љубата и Бистар.

Центар за социјални рад "Босилеград", као кључна и једина институција социјалне заштите у локалној заједници обавља различите делатности из области социјалне политике. Центру је поверена целокупна делатност социјалне политике у општини. Својом програмском оријентацијом, организацијом стручног рада и свеопштим односом према грађанима и породицама у стању социјалне потребе, омогућава благовремено, ефикасно, стручно и рационално извршавање послова јавног овлашћења.

Основни задаци рада Центра су спровођење социјалне заштите и обезбеђивање социјалне сигурности грађана општине Босилеград. Сваком грађанину или породици, којој је неопходна друштвена помоћ, у циљу савладавања материјалних и других животних тешкоћа, припада помоћ из области социјалне заштите (више видети на: www.csrbosilegrad.rs) (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Ustanove.aspx>).

Када је у питању образовање, темељи образовања у Босилеградској општини постављени су изградњом цркве "Света Тројица" у селу Извор 1833. године. При цркви је у то време отворена прва школа, а од целокупног становништва, чији је број тада био око 16.000 хиљада, само је 111 имало елементарну писменост. Крајем 19-ог века широм општине у селима се отварају основне школе у којима предају учитељи из Босилеградског краја. Почетком 1890.-те године отвара се прва школа у самом Босилеграду, а први учитељ који ради у школи је Антон Харизанов. Од 1900. до 1919. године у Босилеграду ради и Трекљанска прогимназија, чиме је проценат писмених достигао 30%.

Данас се у Босилеграду налази *основна школа "Георги Димитров"* коју тренутно похађа око 406 ученика. У селима Горња Лисина, Горња Љубата, Доња Љубата и Бистар се налазе истурена одељења Основне школе за ученике од првог до осмог разреда (са 64 ученика током школске 2011/2012), а у 22 села се налазе истурена одељења за ученике од првог до четвртог разреда (са 106 ученика током школске 2011/2012). Због недостатка средстава за одржавање постојећих објеката, школе су у нешто лошијем стању, а неопходна је и реконструкција физкултурне сале основне школе. Током 2011. године, уградњом два нова котла на стари систем грејања решен је проблем грејања школе. Међутим, са смањењем становништва многе од школа су затворене, а неке осморазредне школе раде са по 20 ученика, док неке четвороразредне са по 1 учеником.

Указом бугарског цара Бориса III почиње изградња гимназије у Босилеграду, а 5-ог новембра 1941. године по први пут отвара врата Гимназија "Кнегиња Марија Лујза". Касније је, после 1945. године преименована у Гимназија "Иван Караиванов", а од 1990. године и данас ради под именом "*Гимназија*". У школској (2011/2012) "Гимназију" похађа 212 ученика. Она је општег типа, у којој се похађају како природно – математички предмети, тако и језици. У самој згради се налазе и два одељења "Техничке школе" из Врања у којима ученици похађају смерове економије и аутоелектронике, а образовање траје три године. Такође, постоје формирана одељења на бугарском језику.

Босилеград располаже и са *дечјим вртићем "Дечја радост"*, а у његовом саставу се налази предшколска установа, која ради у две васпитне групе, са укупно 82 деце. Такође постоје одељења вртића у селу Рајчиловци, Гложје и другим селима општине Босилеград.

Због велике разуђености терена у Босилеграду и сеоским центрима постоје и раде школски интернати са кухињама за смештај и боравак ученика, који због велике удаљености не могу да одлазе својим кућама и током школске године бораве у овим објектима.

"Дом ученика" у Босилеграду намељен је за ученике основне и средње школе, а саграђен је 1989. године. Пошто су зиме у Босилеграду углавном дугачке и у том периоду је отежано обављање спортско - рекреативних активности деце, омладине и одраслих, изграђена је спортска сала (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Obrazovanje.aspx>).

Здравствена заштита у Босилеграду и за цело подручје – област "Краиште" има дугу традицију, иако подручје спада у једно од најнеразвијенијих подручја југа Србије. Босилеград је већ деценијама обезбеђивао својим житељима здравствену заштиту у врло неповољним условима, али уз рад и залагање високо стручног медицинског кадра са овог подручја и са хируршких клиника Београда и Скопља.

Дом здравља Босилеград је јавна служба која се бави пружањем здравствених услуга на примарном нивоу. Налази се на територији општине Босилеград. Оснивач ДЗ Босилеград је локална самоуправа почев од 2007. године. Површина коју покрива ДЗ Босилеград је 571 км², а становништво коме се пружају здравствене услуге, према последњем попису је 8.129.

Нова зграда Дома Здравља саграђена је 1979. године и иста је пуштена у функцију 1980. године. Девет година касније 1989. године надограђен је ванболнички стационар и породилиште. У саставу Дома здравља Босилеград као просторно издвојене јединице, налази се 7 здравствених амбуланти и то: Здравствена амбуланта Горња Лисина, саграђена 1980. године; Здравствена амбуланта Горња Љубата, саграђена 1980. године; Здравствена амбуланта Доња Љубата, саграђена 1980. године; Здравствена амбуланта Дукат, саграђена 1986. године; Здравствена амбуланта Назарица, саграђена 1982. године; Здравствена амбуланта Доње Гламино, саграђена 1971 године и Здравствена амбуланта Бранковци, саграђена 1986. године.

У Дому здравља Босилеград у циљу ефикаснијег и рационалнијег обављања делатности, образоване су следеће организационе јединице (службе): Служба

за здравствену заштиту одраслих становника (која обухвата општу медицину, хитну медицинску помоћ, здравствену заштиту запослених, кућно лечење и негу и стоматолошку здравствену заштиту); Служба за здравствену заштиту жена, деце, школске деце, поливалентну патронажу и превентивну и дечију стоматологију; Служба за лабораторијску и рентген дијагностику, специјалистичко-консултативну делатност и фармацеутску делатност; Служба стационара са породилиштем и Служба за правне, економско-финансијске, техничке и друге сличне послове.

Као просторно издвојена јединица је и Школска зубна амбуланта, која је лоцирана у просторијама Дома ученика у близини основне и средње школе, где је смештено Одељење дечије и превентивне стоматологије са ортопедијом вилица. Ординације су нове и опремљене адекватном и одговарајућом опремом (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Zdravstvo.aspx>).

Током 2018. године изграђена је и зграда хитне помоћи Дома здравља Босилеград, вредности од око 130.000,00 \$ уз помоћ амбасаде Сједињених Америчких Држава.

Када је у питању спорт, највећи број спортских догађаја у Босилеграду и околини се реализује у организацији *Спортског друштва "Младост"*. Спортско друштво је основано је 29.05.2008. године, а то је и дан друштва. Седиште Спортског друштва је у Босилеграду, улица Ориште бб. Боја Спортског друштва је зелено – бела, застава је зелено – беле боје са амблемом Спортског друштва, а амблем је грб СО Босилеград у зелено – белој боји.

Спортско друштво окупља: фудбалски, шаховски, атлетски и одбојкашки клуб, као и спортске секције: секција за мали фудбал, фудбала на песку, кошарку, одбојку, тенис, стони тенис, бич волеј, атлетику, багминтон, аеробик и секцију за самоодбрану. Спортско друштво има органе управљања: скупштину; управни одбор; надзорни одбор; председника скупштине и секретара Спортског друштва (преузето са: <http://www.bosilegrad.org/sr/Sport.aspx>).

12. Положај српске мањине у општини Босилеград

На основу члана 98. Закона о локалној самоуправи и члана 107. Статута општине Босилеград, Скупштина општине Босилеград, на својој седници одржаној дана 22.10.2009. године донела је под бројем: 06-272/09 *Одлуку о оснивању Савета за међунационалне односе*.

Имајући у виду да је општина Босилеград национално мешовита средина, основан је Савет за међунационалне односе као самостално радно тело, које

чине припадници српског народа и националних мањина. Одлуком је, у складу са законом, прописано да представнике у Савету могу имати представници српског народа и националних мањина са више од 1% учешћа у укупном становништву општине, према последњем попису становништва у Републици Србији.

Савет разматра питања остваривања, заштите и унапређивања права националних мањина и националне равноправности у општини Босилеград, а посебно у областима културе, образовања, информисања и службене употребе језика и писма, а учествује и у утврђивању општинских планова и програма који су од значаја за остваривање националне равноправности.

Савет промовише међусобно разумевање и добре односе међу свим заједницама који живе у општини Босилеград.

Савет за међунационалне односе има шест чланова које бира Скупштина општине, међу истакнутим представницима српског народа и националне мањине. Одборник Скупштине општине Босилеград не може бити члан Савета.

У складу са законским решењима, чланове Савета који су припадници националних мањина предлажу национални савети националних мањина, а чланове савета који су припадници српског народа или припадници националних мањина који немају национални савет националне мањине, предлаже Комисија за статутарна, кадровска и административна питања Скупштине општине Босилеград.

13. Анализа нормативно-правног оквира општине Босилеград

13.1. Статут општине Босилеград

Чланом 3. Европске повеље о локалној самоуправи, коју је као саставни део свога законодавства прихватила и Република Србија 2007. године, прописано је да локална самоуправа означава право и способност локалних власти да, у оквиру законских ограничења, уређују послове и управљају битним делом јавних послова под својом одговорношћу и у интересу локалног становништва.

Законом о локалној самоуправи прописано је да је статут највиши правни акт јединице локалне самоуправе, а да општина, статутом и другим општим актом ближе уређује начин, услове и облике вршења права и дужности из своје надлежности.

Статут општине Босилеград ("Службени гласник Пчињског округа", број 16/08 и 20/09 и "Службени гласник града Врања", број 45/13), донела је

Скупштина општине Босилеград. Статутом општине, као највишим правним актом Општине, у складу са законом, уређују се права и дужности општине Босилеград и начин њиховог остваривања, број одборника Скупштине општине, организација и рад органа и служби, начин управљања грађана пословима из надлежности Општине, оснивање и рад месне заједнице и других облика месне самоуправе, услови за покретање грађанске иницијативе, као и друга питања од значаја за Општину.

Чланом 5. Статута општине Босилеград прописано је да је на територији Општине у службеној употреби је српски језик и ћирилично писмо и бугарски језик и ћирилично писмо.

У складу са чланом 11. Статута, Општина утврђује називе улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места на својој територији посебном одлуком Скупштине општине, уз претходну сагласност министарства надлежног за послове локалне самоуправе. Ако је на територији општине у службеној употреби језик националне мањине, у поступку промене назива улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места прибавља се мишљење националног савета националне мањине.

Од посебног значаја су одредбе члана 15. Статута, према којима Општина, у вршењу своје надлежности, преко својих органа, у складу са Уставом и законом, између осталог: "31) стара се о остваривању, заштити и унапређењу људских права и индивидуалних и колективних права припадника националних мањина и етничких група; 32) утврђује језик и писма националних мањина који су у службеној употреби на територији Општине и обезбеђује њихово равноправно коришћење у поступцима пред органима општине, јавним предузећима, установама и организацијама и службама чији је оснивач Општина; обезбеђује исписивање назива места, река, језера и других географских назива, назива улица и тргова, назива органа Општине, саобраћајних знакова, обавештења и упозорења за јавност и других јавних натписа на језику и писму националне мањине који је у службеној употреби у општини према његовој традицији; 33) стара се о јавном информисању од локалног значаја и обезбеђује услове за јавно информисање на српском језику и језику националних мањина који се користе на територији Општине, оснива телевизијске и радио-станице ради извештавања на језику националних мањина који није у службеној употреби, када тако извештавање представља достигнути ниво мањинских права".

У циљу усаглашавања са важећом законском регулативом, започет је процес доношења новог Статута општине Босилеград. Увидом у доступни нацрт

Статута општине може се запазити да он, између осталог, садржи и веома битне одредбе којима су уређени положај и надлежности Локалног омбудсмана и Савета за међунационалне односе (чланови од 126. до 140. нацрта Статута општине Босилеград, 2018. године), чиме би се на законит начин заокружио нормативно-правни оквир у области заштите локалне самоуправе.

13.2. Стратегија развоја општине Босилеград 2013 - 2018

У циљу остварења визије из *Стратегије развоја општине Босилеград 2013 – 2018: Босилеград – град наде без природних и државних граница као центар међународне граничне сарадње*, Стратегијом су постављени стратешки циљеви и приоритети. У оквиру приоритета, презентовани су и детаљни циљеви за сваки од приоритета.

Стратешки циљеви:

1. Развој инфраструктуре у циљу побољшања економског развоја

Приоритети:

- 1.1. Развој граничних прелаза као предуслов развоја инфраструктуре и привреде;*
- 1.2. Побољшати инфраструктуру у Босилеграду и Рајчиловци као подршка развоју економије;*
- 1.3. Ефикасно просторно и урбанистичко планирање у циљу привредног развоја;*
- 1.4. Побољшати и заштитити животну средину као предуслов квалитетнијег живота и рада људи;*

2. Стварање услова за развој руралне области и села и омогућити бољи живот становништва

Приоритети:

- 2.1. Унапредити инфраструктуру у Босилеграду и селима*
- 2.2. Побољшање услова живота у селима;*

3. Стварање услова и климе за коришћење природних потенцијала

Приоритети:

- 3.1. Унапређена и профитабилна пољопривредна производња;*
- 3.2. Унапређен тржишни наступ и промовисање природних потенцијала;*
- 3.3. Стварање имица Босилеграда као будуће туристичке дестинације;*

4. *Омогућити запошљавање радно способног становништва*

Приоритети:

4.1. Развој малих и средњих предузећа;

4.2. Унапређена производња;

5. *Стварање бољих услова за живот*

Приоритети:

5.1. Подизање нивоа знања побољшањем образовног система и оријентисних обука;

5.2. Стварање бољих услова за угрожене групе и њихово интегрисање у друштво;

5.3. Побољшање социјалне инфраструктуре;

5.4. Боља сарадња локалне самоуправе са јавним установама

5.5. Верски објекти

13.3. Одлука о Општинској управи општине Босилеград и Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Општинској управи општине Босилеград

Одлуку о Општинској управи општине Босилеград ("Службени гласник града Врања", број 20/17) (<http://www.vranje.org.rs/dokumenta.php?id=8459>), донела је под бројем: 06-189/2017 Скупштина општине Босилеград, на седници одржаној 22. августа 2017. године. Овом Одлуком, у складу са важећим Законом о локалној самоуправи и Статутом општине, утврђује се надлежност, унутрашња организација, начин руковођења, односи са другим органима, средства за рад и друга питања од значаја за рад и организацију Општинске управе општине Босилеград.

Општинска управа општине Босилеград образована је као јединствени орган, који обавља послове из изворне и поверене надлежности, на основу и у оквиру Устава, закона, Статута и других аката Општине. Сагласно члану 18. Одлуке, Општинска управа поступа према правилима струке, непристрасно и политички неутрално и дужна је да свакоме омогући једнаку правну заштиту у остваривању права, обавеза и правних интереса. Општинска управа је дужна да грађанима омогући брзо и делотворно остваривање њихових права и правних интереса, да грађанима даје потребне податке и обавештења и пружа правну помоћ, као и да сарађује са грађанима и да поштује личност и достојанство грађана.

Одлука о Општинској управи општине Босилеград не садржи посебне одредбе које би се односиле на мањинска права.

У складу са овлашћењима из Одлуке о Општинској управи, Општинско веће општине Босилеград, на седници одржаној дана 27.07.2018. године, донело је *Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Општинској управи, Општинском правобранилаштву, стручним службама и посебним организацијама општине Босилеград*, број: 06-226/2018.

Правилником су, у складу са новим законским решењима из Закона о запосленима у аутономним покрајинама и јединицама локалне самоуправе ("Службени гласник РС", број [21/16](#), [113/17](#), [113/2017-I](#) - други закон и [95/18](#)), уређена питања унутрашње организације Општинске управе и дефинисан делокруг рада и руковођења организационим јединицама, као и питања систематизације – називи и описи радних места, звања у којима су радна места разврстана, потребан број запослених за свако радно место, врста и степен неопходног образовања, потребно радно искуство и други услови за рад на сваком радном месту у Општинској управи општине Босилеград.

У оквиру Општинске управе, овим Правилником образована су три одељења, као основне организационе јединице, у оквиру којих егзистирају одсеци, као уже организационе јединице, а као посебна организациона јединица у оквиру Општинске управе образован је Кабинет председника општине.

Запажа се да, у делу Правилника којим су прописани услови за обављање послова радног места, било да се ради о радним местима службеника на положају, запосленог службеника или намештеника, Правилником се није захтевало, као посебан услов, познавање језика националне мањине. Такође, Правилник не садржи ни посебне одредбе које се односе на мањинска права.

13.4. Реализовани пројекти и пројекти у току у општини Босилеград

Општина Босилеград реализовала је са Саветом Европе, у партнерству са УГ "Грађанска иницијатива за будућност", у периоду од фебруара 2015. до фебруара 2016. године пројекат *"Изградња капацитета ЛСУ Босилеград у погледу међународних и националних стандарда за заштиту мањина"*.

Основни циљ овог пројекта био је јачање људских капацитета у локалној самоуправи у вези са спровођењем људских и мањинских права, док су специфични циљеви били: а) Повећање видљивости проблема грађана Босилеграда у вези са остваривањем људских и мањинских права; б) Стварање основе за сталну комуникацију грађана, локалних власти и органа државне управе.

Циљеви пројекта су засновани на проценама да грађани Босилеграда не остварују људска и мањинска права у складу са могућностима који су прописани у правном систему Републике Србије. Разлози томе су мањак знања о признатим правима, о органима пред којима их остварују и штите, али и лоша организација рада запослених у локалној самоуправи у вези са остваривањем права националних мањина.

Пројектом су идентификовани главни проблеми који онемогућавају пуно остваривање права националних мањина и указано је на потребе и активности које би требало предузети да се стање унапреди: обука службеника општинске управе и успостављање сталног комуникационог канала са општинском управом Ковачице у којој постоји развијен систем остваривање мањинских права; помоћ у вези са превозињем материјала за седнице општинског већа; повећање видљивости за централне органе власти и установљавање општинског центра за људска и мањинска права.

14. Анализа резултата истраживања ставова грађана општине Босилеград о употреби језика мањина

Истраживање спроведено за потребе Општинске управе општине Босилеград у оквиру пројекта: *"Унапређење остваривања права бугарске националне мањине у општини Босилеград"*.

14.1. Основне информације о пројекту

Назив пројекта: "Унапређење остваривања права бугарске националне мањине у општини Босилеград". Пројекат се спроводи у оквиру пројекта "Јачање заштите националних мањина у Србији" финансираног из Заједничког програма Европске уније и Савета Европе "Horizontal Facility" за Западни Балкан и Турску.

Трајање пројекта: 4. септембар 2018. до 15. март 2019. године.

Имплементационо тело: Општина Босилеград

Опис пројекта: Пројекат подразумева реализовање низа активности са циљем побољшања положаја припадника бугарске мањине у Босилеграду: постављање двојезичних табли са називима улица, државних органа, јавних предузећа, насеља, река, израда флајера о мањинским правима са акцентом на употребу мањинског језика и флајера о међуетничкој и интеркултуралној толеранцији, одржавање радионица са запосленима у општини и грађанима са циљем побољшања остваривања права у погледу употребе мањинског језика,

анкетирање грађана и на основу резултата анкете израда публикације о мањинским правима.

Циљне групе предвиђене пројектом: грађани општине Босилеград - представници разних етничких група које живе на подручју општине Босилеград.

14.2. Коришћена методологија

Врста истраживања:

Теренско истраживање, директни разговори са учесницима на основу унапред дефинисаног упитника примењеног на репрезентативном узорку грађана (укупно 300 испитаника, што представља 3,76% укупне популације).

Локација:

Имајући у виду карактеристике општине Босилеград као мале средине и немогућност строгог разграничења на градско, приградско и сеоско становништво услед економске повезаности, радног ангажовања становништва и дневних миграција, ипак се водило рачуна о равномерном обухвату испитаника са руралног и градског подручја.

Техника/инструмент:

Структурисани интервју са грађанима, лицем-у-лице, на основу унапред припремљеног упитника. Питања су затвореног типа. Конструисани упитник садржи 14 питања.

Врста узорка:

Случајни систематски узорак по SRSWOR методологији; три нивоа одабира узорка; особе старије од 18 година; разноврсне старосне и образовне структуре, уз поједнаку заступљеност полова. Основа за одабир узорка подаци из пописа становништва из 2011. године.

Селекција узорка:

При избору је коришћена стандардна процедура систематског случајног избора испитаника (SRSWOR методологија). Испитивани су чланови домаћинстава који живе на подручју Општине Босилеград. Примењена два нивоа за одабир узорка: (1) сеоска и градска средина, (2) метод случајног узорка по KISH техници. Анкетар креће са унапред одређене локације (узорачне јединице) и улази у свако треће домаћинство индивидуалног становања у одређеном насељу, сваки трећи стан у стамбеним зградама и два стана на разним спратовима (KISH техника). Испитаника бира потпуно случајно. Испитаници

одабрани у складу са унапред дефинисаним условима (нпр. пол, старосна група, образовање, итд).

Пристап:

Истраживање обухваћено анкетом у целости је спроведено од стране чланова тима УГ "ПРОДОР" Краљево.

Терен:

Истраживање је спроведено у периоду од 24. до 25. октобра 2018. године.

14.3. Циљ и очекивани резултати

Главни циљ пројекта је да спроведе права бугарске националне мањине у области службене употребе језика и писма националне мањине и да подигне свест о њиховом праву на употребу мањинског језика и писма и побољша употребу језика у званичној кореспонденцији и топографским знацима.

Циљ пројекта се заснива на процени да грађани Босилеграда не остварују у потпуности своја људска и мањинска права у складу са потенцијалима и могућностима које пружа законски оквир Републике Србије. У многим случајевима знање о овим правима је врло ограничено. Конкретни резултати се односе на постављање топографских знакова на бугарском језику на улицама, именима насеља и јавним зградама на територији општине Босилеград, као и на повећање свести запослених у локалној самоуправи и грађана о законској обавези и грађанским правима везаним за коришћење мањинских језика у Србији уз промоцију мањинских права и толеранције.

Главна сврха истраживања је најпре приказ реалне слике на терену и приказивање нивоа остваривања права националних мањина на службену употребу језика и писма, стицање целокупне слике о ставовима грађана у остваривању њихових људских и мањинских права на локалном нивоу, као и идентификација релевантних јавних институције где право на службену употребу језика и писма треба унапредити или где није могуће остварити ово право. Истраживање такође даје оцену у ком степену су грађани упознати са основним људским и мањинским правима и полазне основе за потребе пројектног тима и пројектног партнера за даље активности у оквиру пројекта као што је израда публикације на тему људских и мањинских права у општини Босилеград.

14.4. Обрађени подаци и резултати испитивања

Добијени резултати у извештају су презентовани кроз графиконске и табеларне приказе, који су праћени текстуалним коментарима. На основу приказаних

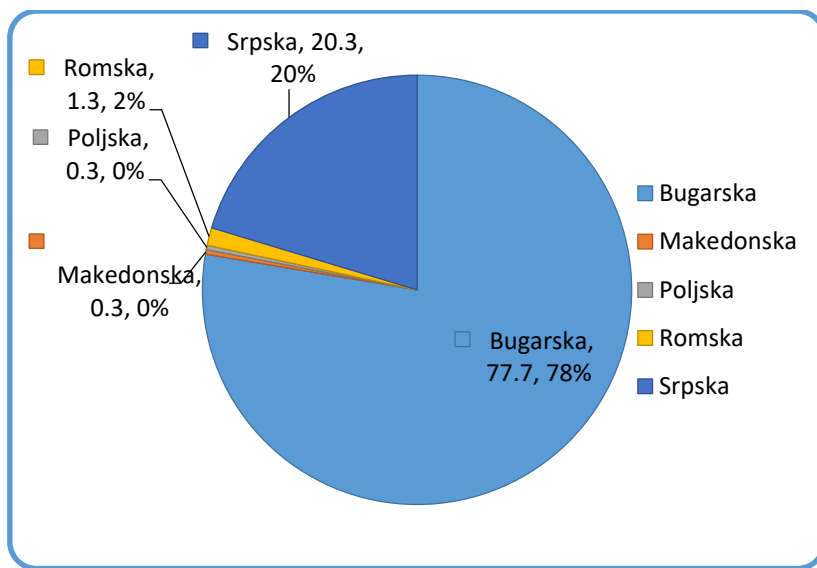
результата и пројектне документације идентификовани су релевантни закључци и препоруке који могу да допринесу успешнијој реализацији пројекта.

14.4.1. Демографски подаци

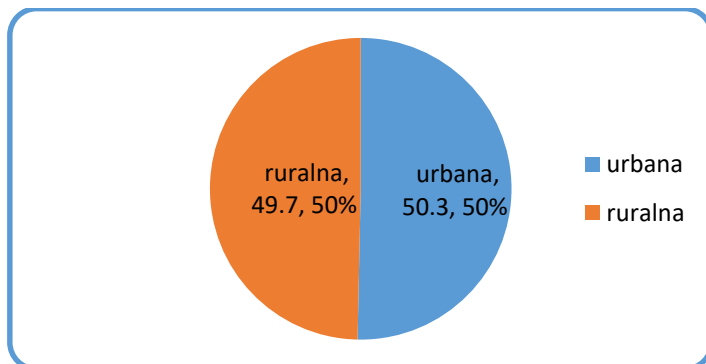
Анкетом је обухваћен узорак од 300 испитаника у Општини Босилеград. У процесу одређивања узорка водило се рачуна о томе да ли испитаници станују у урбаној или руралним областима (Графикон А), као и о диверзификацији по: полној структури (Графикон Б), животној доби (Графикон Ц), стручној спреми (Графикон Д) и радном статусу (Графикон Е). Овим начином задовољена је потреба везана за валидност и високу репрезентативност узорка у односу на укупну популацију.

Графички прикази структуре испитаника су следећи:

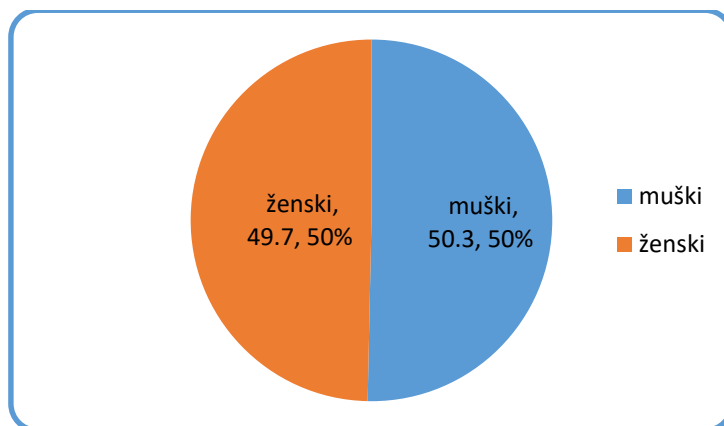
Графикон А: (Структура испитаника по националној припадности)

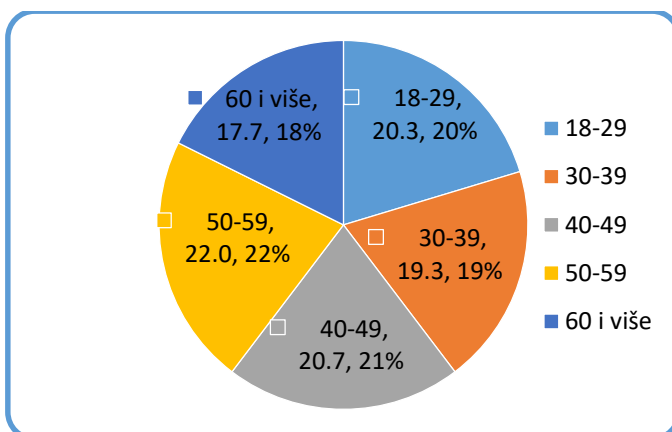
Графикон Б: (Структура испитаника по основу области становања-урбана/рурална)

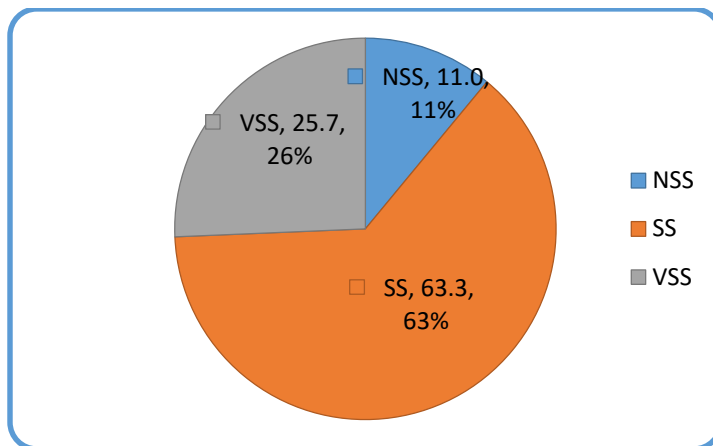
Графикон Ц: (Структура испитаника по полу)

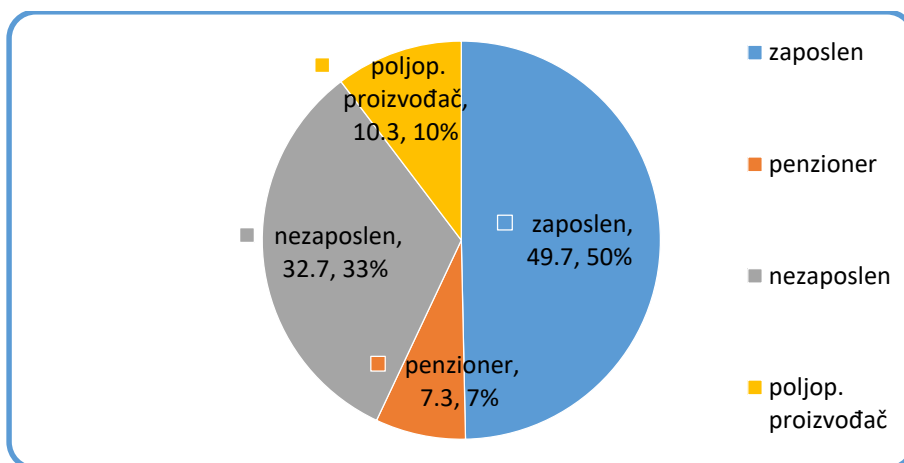
Графикон Д: (Структура испитаника по животној доби)

Графикон Е: (Структура испитаника по стручној спреми)

Графикон Ф: (Структура испитаника по радном статусу)

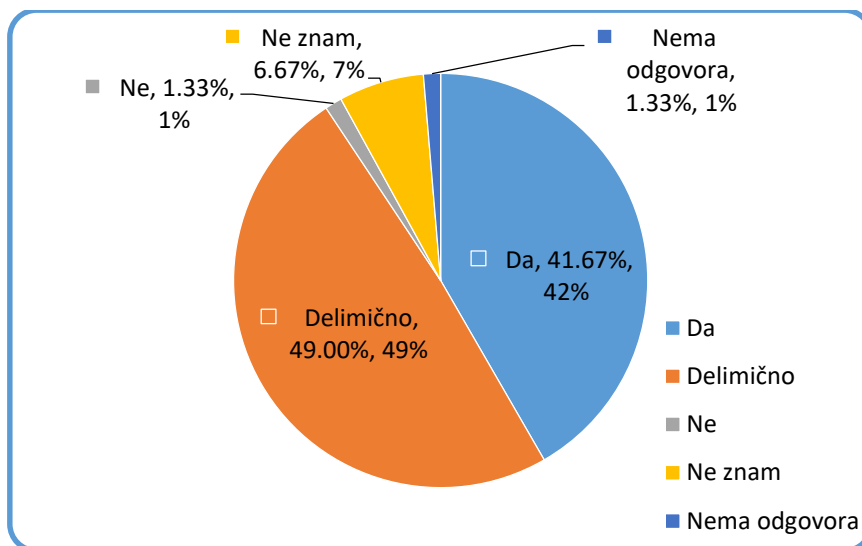
Узимајући у обзир све размотрене варијабле, приказане кроз графиконе на претходним страницама, може се закључити да је репрезентативност узорка у истраживању задовољила критеријуме који упућују на релевантност добијених података. Тиме се и подаци из овог истраживања могу узети као добре смернице за будуће активности.

14.4.2. Процена познавања људских и мањинских права

1. Увидом у добијене резултате (Графикон 1) ставови испитаника у Општини Босилеград показују претежно добро познавање људских и мањинских права која су загарантована Уставом Републике Србије. За своје **потпуно** познавање ових права изјаснило се чак 41,67% испитаника, док их **делимично** познаје 49,00% испитаника, што у укупном износу даје збир од 90,67% испитаника који

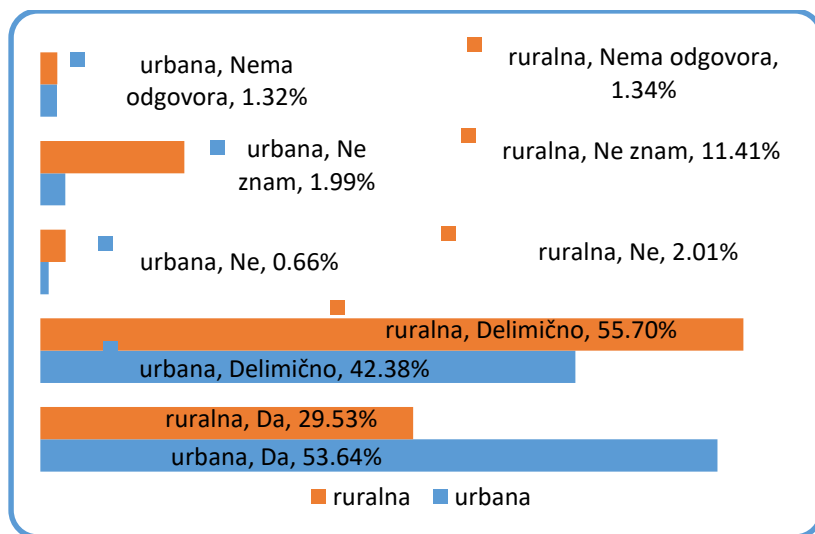
су позитивно оценили своје познавање загарантованих људских и мањинских права. Низак проценат испитаника који **не знају (6,67%)** или **нису упознати са овим правима (1,33%)**, указује на на висок степен упознатости становника Босилеграда са овом облашћу.

Графикон 1 (Питање 1: Да ли сте упознати са људским и мањинским правима која су загарантована Уставом Републике Србије?)

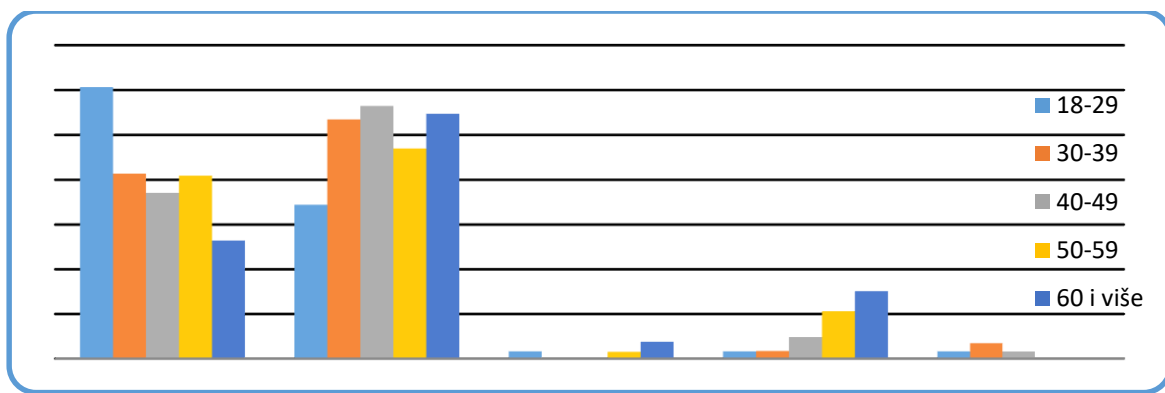
Узимајући у разматрање податке добијене поредбеном анализом (Графикон 2), где се посматрала разлика у оцени познавања ових права између испитаника у урбаном и руралном подручју, уочава се приближност ставова испитаника са различитих подручја. Највећа одступања заступљена су у процени потпуне упознатости, јер је оно таквим оцењено у значајнијем проценту (53,64%) код становника урбаног подручја, док су становници руралних области своје познавање ових права исказали у прилично нижем проценту (29,53%).

Графикон 2

Нешто јаснија слика се добија анализом резултата истраживања сагледане по старосним групама (Графикон 3), где као потпуно познавање људских и мањинских права у највећем проценту оцењују припадници испитаничке групе 18-29 (60,66%), делимично испитаничка група 40-49 (56,45%). Са друге стране, непознавање ове области је најприсутније међу испитаницима у групи од 50-59 година (10,61%) и 60 и више године (15,09%).

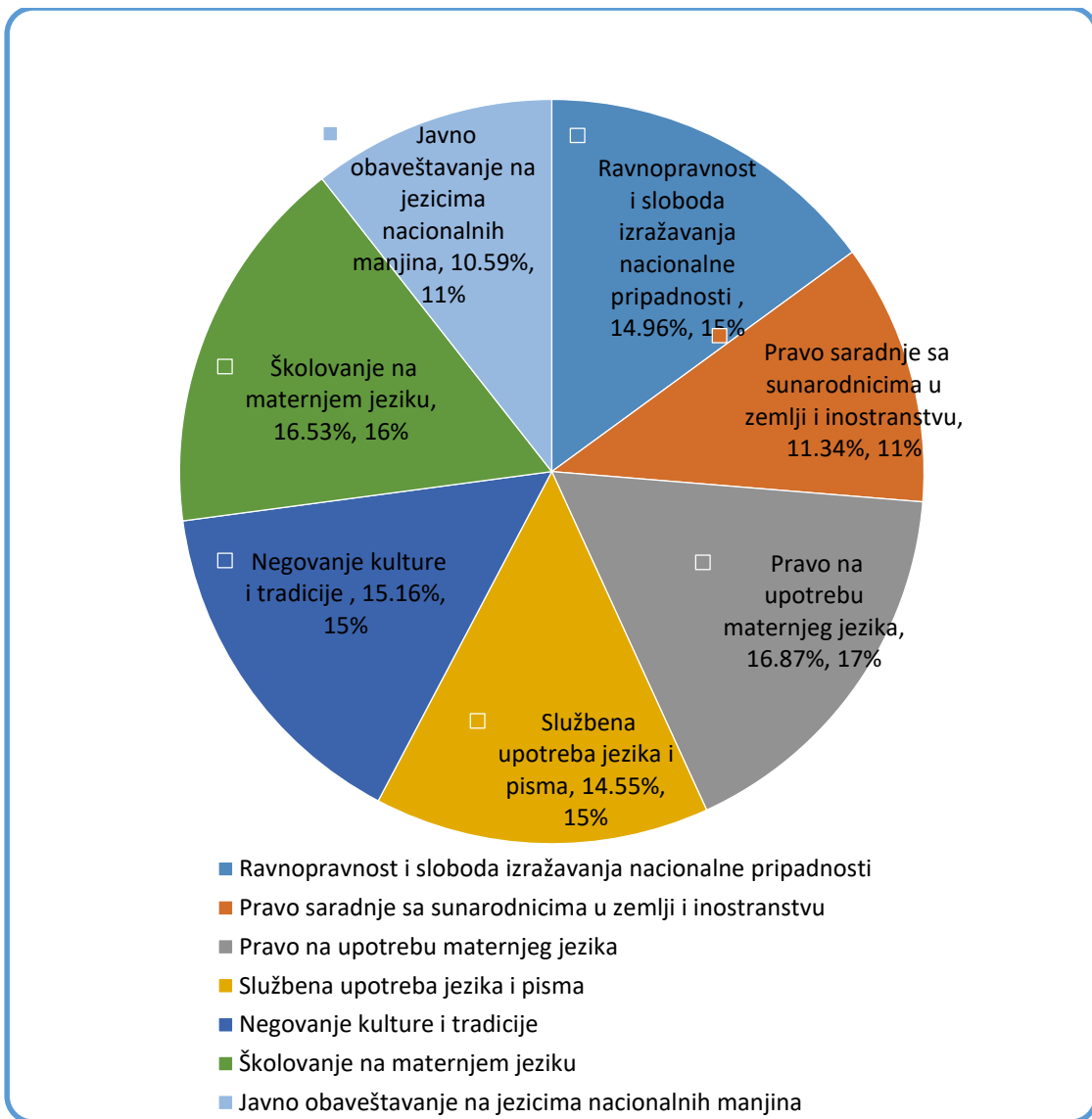
Графикон 3

2. Међу најпознатијим људским и мањинским правима (Графикон 4) испитаници су у највећем проценту означили **право на употребу матерњег језика** (16,87%) и **право на школовање на матерњем језику** (16,53%), док је упознатост са осталим правима заступљена у мање-више истој мери. Овакви

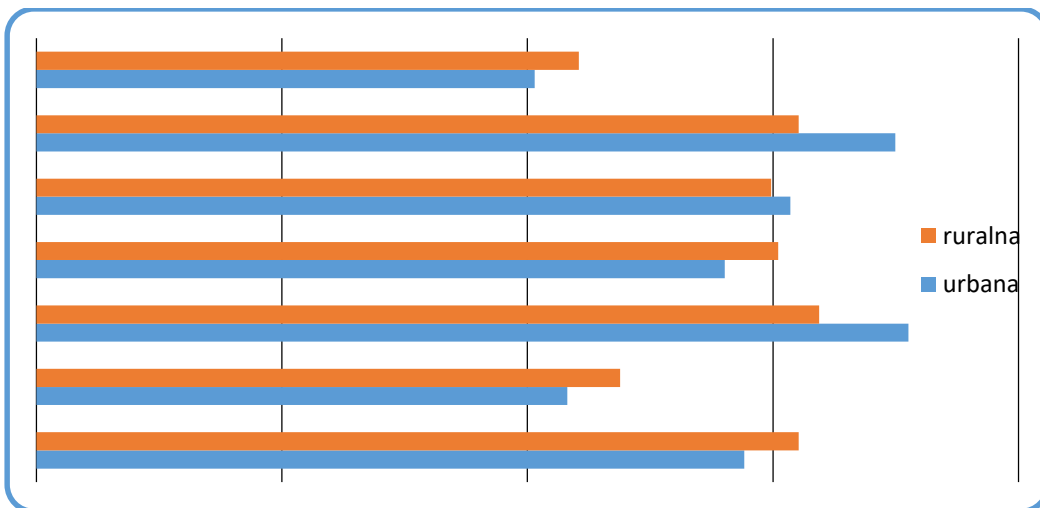
одговори су уобичајени јер је употреба матерњег језика и право школовања на истом нешто са чиме се грађани најчешће срећу.

Графикон 4 (Питање 2: Са којим сте од наведених људских и мањинских права упознати?)

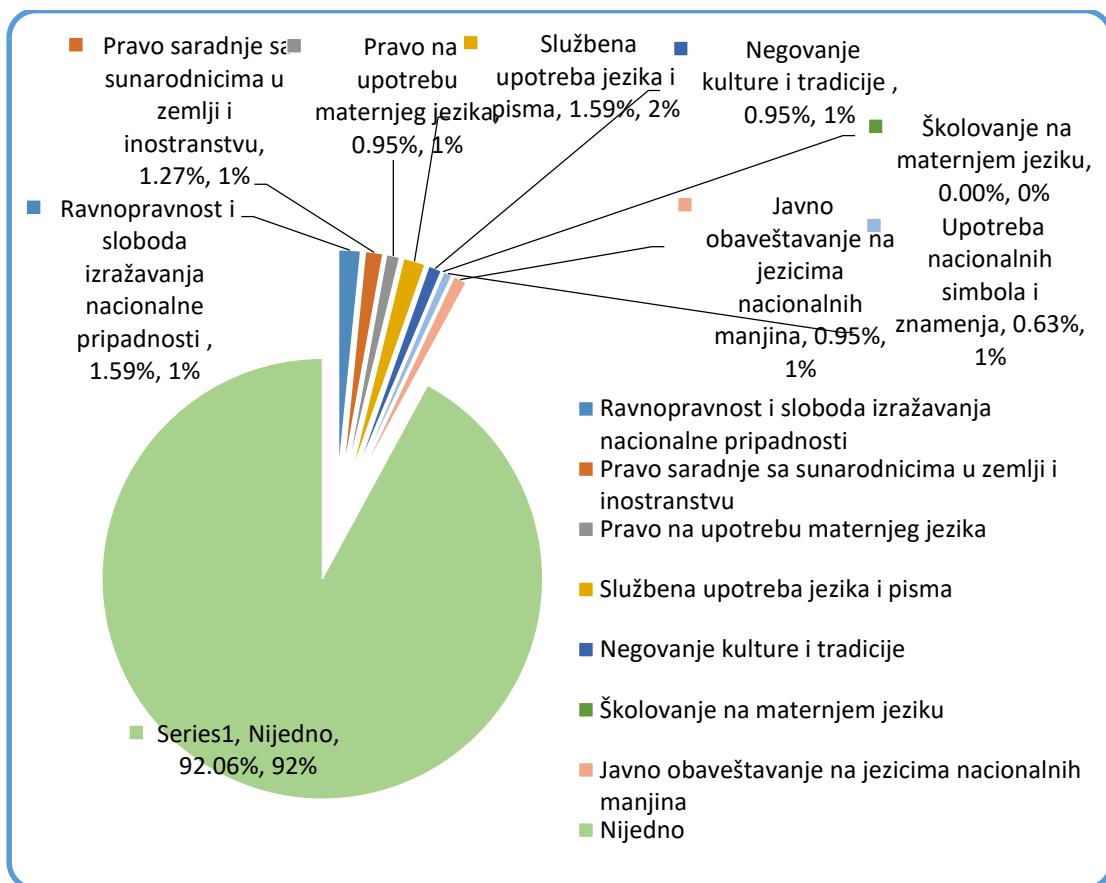
Поредећи факторе по урбаним и руралним областима (Графикон 5), познавање одређених људских и мањинских права се оцењује као прилично уједначено међу испитаницима.

(Графикон 5)

3. Ставови испитаника vezani za uskraћеност појединих права (Графикон 6) u изузетно великој мери (92,06%) говоре да становници општине Босилеград сматрају да им није ускраћено **ниједно право**, 1,59% сматра да им је онемогућена службена употреба језика и писма, док је 1,59% мишљења да су им ускраћени право равноправности и слободе изражавања националне припадности. Оба права директно утичу на понашање грађана, с тим што ускраћивање права службене употреба језика и писма делује преко спољшњих (објективних) фактора, а утисак ускраћивања права равноправности и слободе изражавања националне припадности делује на основу субјективне процене опхођења окружења према испитанику и крајње је паушалан с обзиром да нема званично забележених случајева пријава кршења овог права.

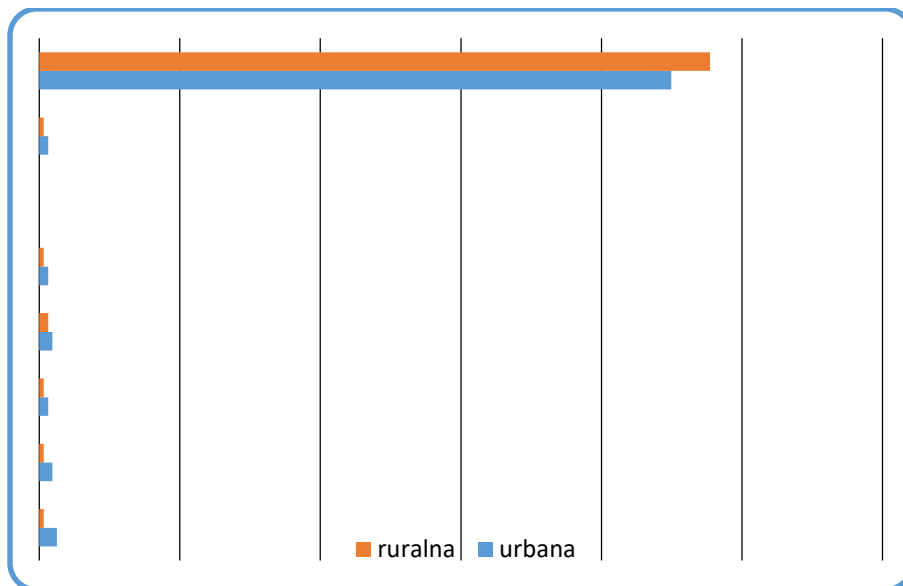
(Графикон 6) (Питање 3: Да ли сматрате да су Вам нека од наведених права ускраћена?)

Током интервјуисања уочено је да се углавном припадници ромске националности изјашњавају да су им „ускраћена“ поједина права, и то најчешће право равноправности и слободе изражавања националне припадности, употреба матерњег језика, као и очување културног и националног идентитета кроз различите врсте културних установа, које би се евентуално оснивале.

Поредећи одговоре испитаника из урбаних и руралних подручја, увиђа се да у обе области испитаници изузетно заступају став да им ниједно људско и мањинско право није ускраћено (Графикон 7). Треба нагласити да је у руралном подручју овај став заступљен у готово апсолутном износу (95,45%).

(Графикон 7)

Из интервјуа се може закључити да су испитаници релативно добро упознати са темом познавања људских и мањинских права и да су сви одговори добијени на основу већ раније формираних ставова и искустава. Током интервјуа уочено је да испитаници, који су првобитно изјавили да нису упознати са људским и мањинским правима, након објашњења анкетара шта које право подразумева, заправо у већој мери знају за њих али су им непознаница термиолошке одреднице ових права. Ове одговоре треба довести у везу и са одговорима на питања везана за начин информисања о темама од јавног значаја (погледати одговоре на питање 12) како би се искористио најбољи начин за прослеђивање информација грађанима и да би се они што боље упознали са овим темама.

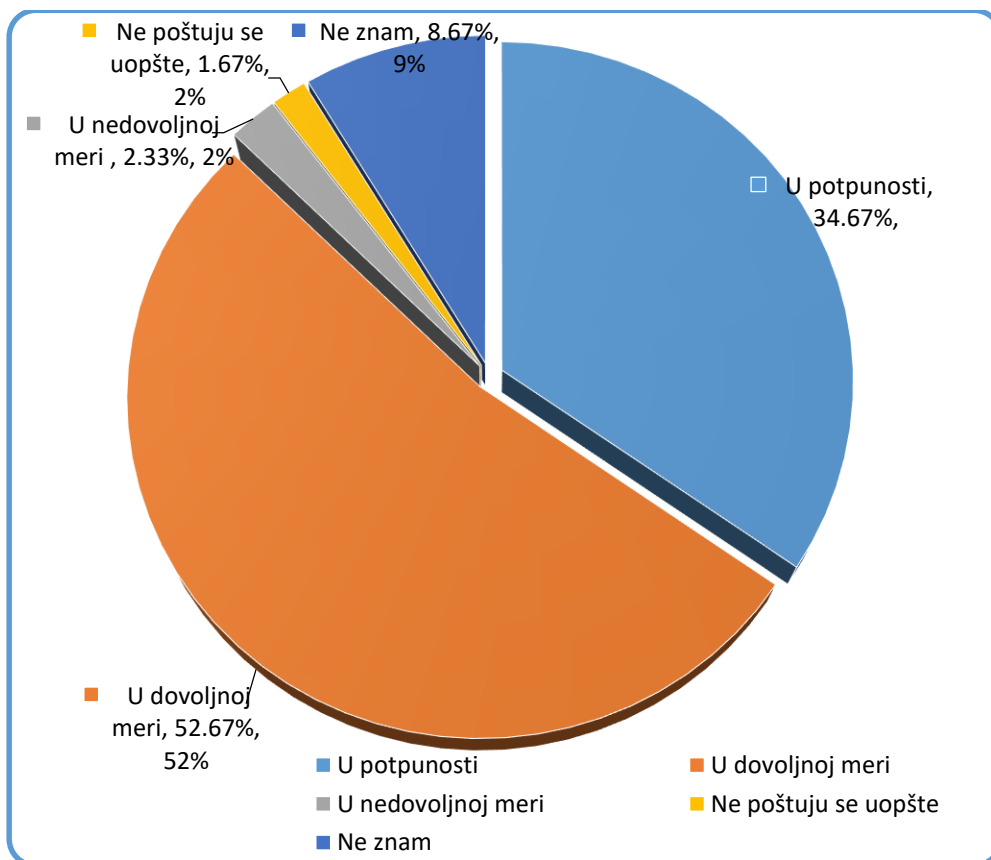
14.5. Ставови према људским и мањинским правима и ставови појединаца према поштовању права на свим нивоима у општини Босилеград

Србија је једна од ретких земаља која је припадницима националних мањина, поред индивидуалних права, Уставом признала и колективна права. На тај начин припадницима националних мањина омогућено је да непосредно или преко својих представника учествују у одлучивању или сами одлучују о појединим питањима везаним за своју културу, образовање, обавештавање и службену употребу језика и писма.

4. Истраживање је показало да су досадашња искуства са поштовањем људских и мањинских права у Општини Босилеград углавном позитивно оцењена

(Графикон 8). Међутим треба додати и то да одређени број испитаника уопште нема сазнања овог типа. Мишљење испитаника по питању обима поштовања загарантованих људских и мањинских права бележи претежно позитивну оцену и то 34,67% сматра да се људска и мањинска права поштују у потпуности, 52,67% се изјаснило да се поштују у довољној мери, док постотак од 2,33% сматра да се ова права не поштују у довољној мери или да се не поштују уопште – 1,67%. Податак да 8,67% испитаника нема сазнања о обиму поштовања људских и мањинских права указује на њихову ограничену перцепцију ове области. Ове одговоре треба довести у везу и са одговорима на питања везана за начин информисања о темама од јавног значаја (погледати одговоре на питања из Области 4) како би се искористио најбољи начин за прослеђивање информација грађанима и да би се они што боље упознали са овим темама.

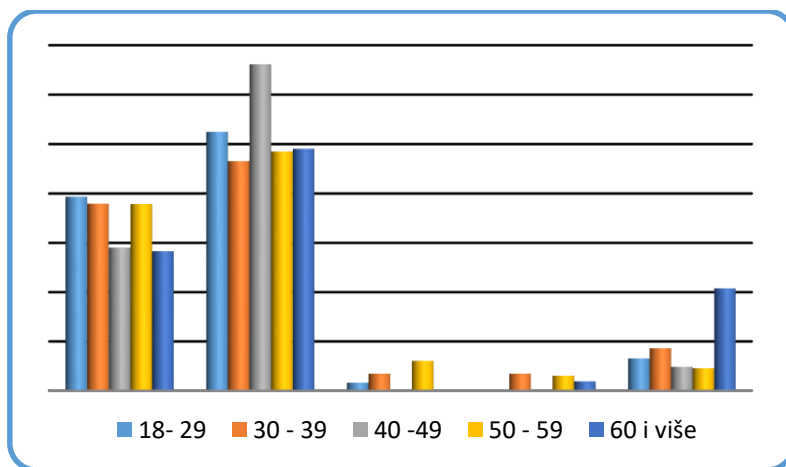
Графикон 8 (Питање 4: По Вашем мишљењу, у којој мери се поштују људска и мањинска права која су загарантована Уставом Републике Србије?)

Може се тврдити да већинско становништво Босилеграда сматра да постоји задовољајућа регулација заштите мањинских права, али је приметна и значајна присутност перцепције у којој припадници већинске мањинске заједнице (Бугари) имају већи опсег права него што га поседују припадници других мањинских популација (Роми). Овакво вредновање стања о привилегованом положају мањина у друштву чешће се развија код испитаника који немају значајнији удео припадника националних мањина у локалним заједницама и/или испитаника који у свакодневним интеракцијама немају непосредних контаката са мањинама.

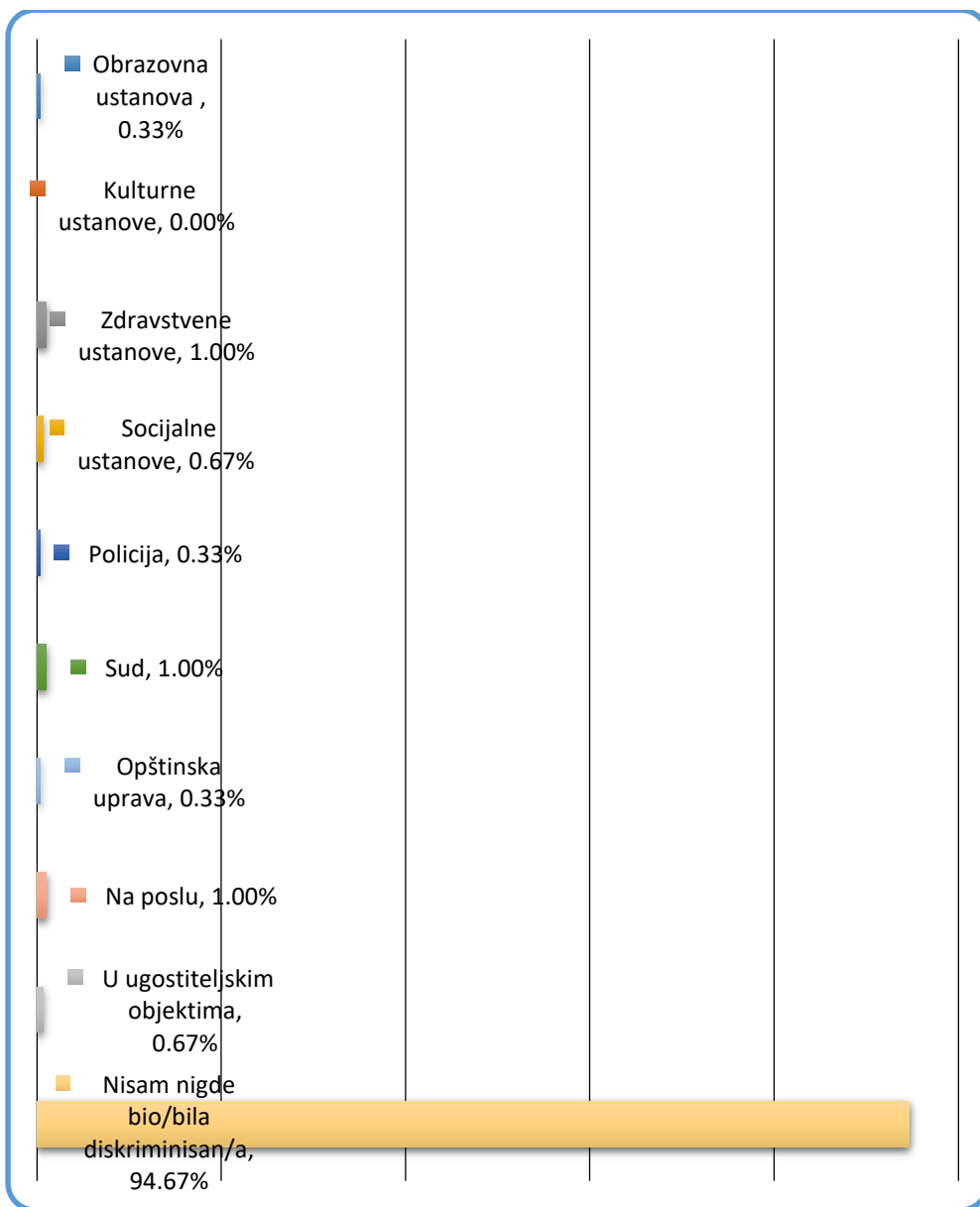
Поређећи одговоре испитаника по области становања (урбана/рурална) увиђа се да у обе области испитаници заступају истоветне ставове (Графикон 9), као и да је перцепција становништва о овој области посматрано са аспекта старосне структуре углавном уједначена (Графикон 10).

Графикон 9)

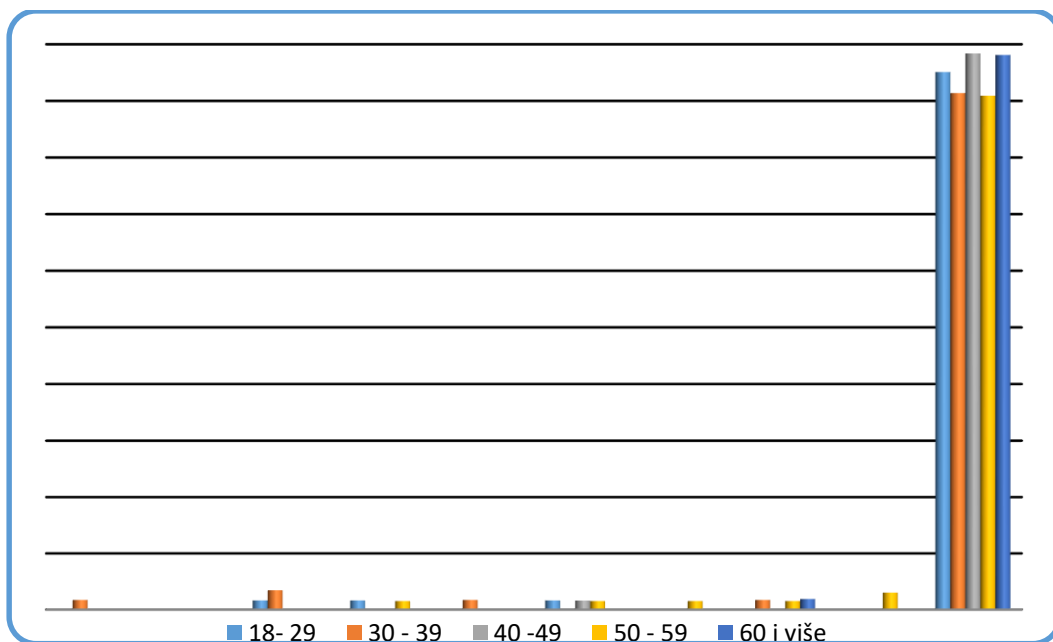
5. По мишљењу испитаника, национална припадност није извор дискриминације. Треба нагласити да је овај став заступљен у готово апсолутном износу -94,67% (Графикон 11). Када су се испитаници изјашњавали о могућности дискриминације на основу националне припадности, “најјача” дискриминација исказана је, у области запошљавања (1,00%), затим судства (1,00%) па здравства (1,00%).

Графикон 11 (Питање 5: Да ли сматрате да Вам је некада било ускраћено неко право по основу националне припадности и где?)

Посматрајући старосну структуру испитаника који су сматрали да им је ускраћено неко право по основу националне припадности, уочава се да је највећи проценат испитаника који је доживео дискриминацију на послу и то у старосној групи 60 и више година – 1,89%, док 3,45% испитаника сматра да су били дискриминисани по основу националне припадности у здравственим установама (Графикон 12).

Графикон 12

14.6. Ставови о могућностима коришћења службеног језика у локалним и државним институцијама у општини Босилеград

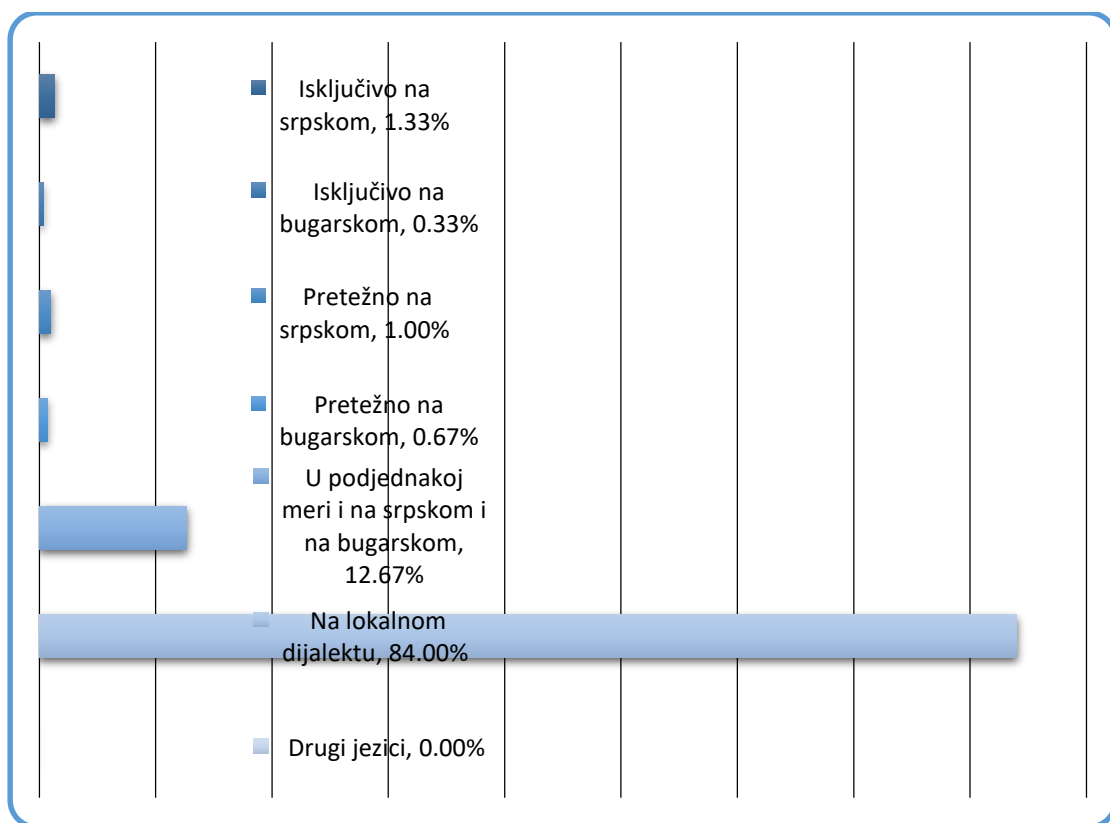
Питање службене употребе језика и писма детаљно је уређено Законом о службеној употреби језика и писама. Да су одређени језик и писмо у службеној употреби значи да се они употребљавају од стране државних и покрајинских органа, као и органа јединица локалне самоуправе, али и других имаоца јавних овлашћења (јавна предузећа и јавне службе) приликом: усменог и писменог општења имаоца јавних овлашћења између себе, али и са грађанима; вођења поступка за остваривање и заштиту права, дужности и одговорности грађана; вођења прописаних евиденција од стране општинских органа и организација које врше јавна овлашћења на територији општине; издавања јавних исправа, као и других исправа које су од интереса за остваривање законом утврђених права грађана; остваривања права, дужности и одговорности радника из рада или по основу рада; исписивања назива места и других географских назива, назива тргова и улица, назива органа, организација и фирми; објављивања јавних позива, обавештења и упозорења за јавност, као и при исписивању других јавних натписа.

У члану 79. Устава, као један од начина да се очува посебност и идентитет националних мањина наведено је и право припадника националних мањина да у срединама где чине значајну популацију, државни органи, организације

којима су поверена јавна овлашћења, органи аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе воде поступак и на њиховом језику и писму, да на своме језику користе своје име и презиме, као и да традиционални локални називи, имена улица, насеља и топографске ознаке буду исписане и на њиховом језику.

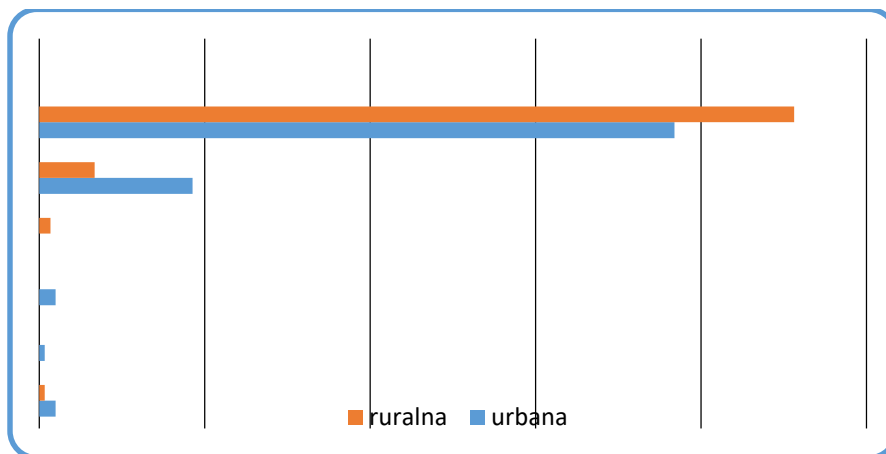
6. При процени интензитета употребе матерњег језика у свакодневној комуникацији (Графикон 13) испитаници су у великој већини (84,00%) давали одговор да са својим суграђанима комуницирају на локалном дијалекту (шопски), који представља спону између српског и бугарског језика, док се 12,67% њих изјаснило да у поједнакој мери користе и српски и бугарски језик.

Графикон 13 (Питање 6: Који језик користите у свакодневном контакту са суграђанима?)

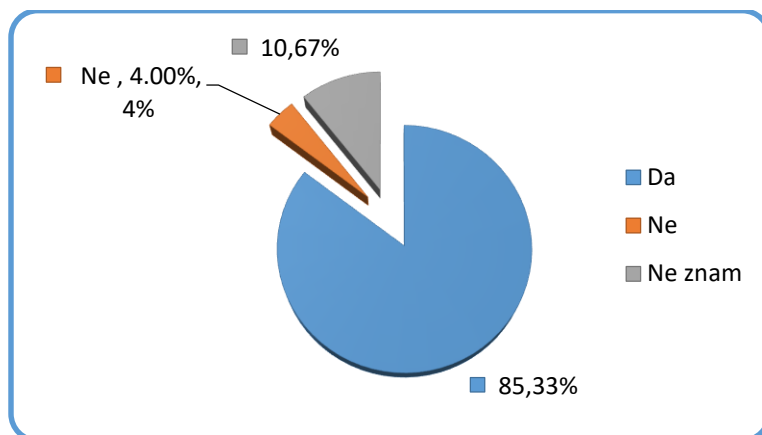
Поређењем одговора добијених у урбаним и руралним областима не примећује се различитост у ставовима по овом питању (Графикон 14).

Графикон 14

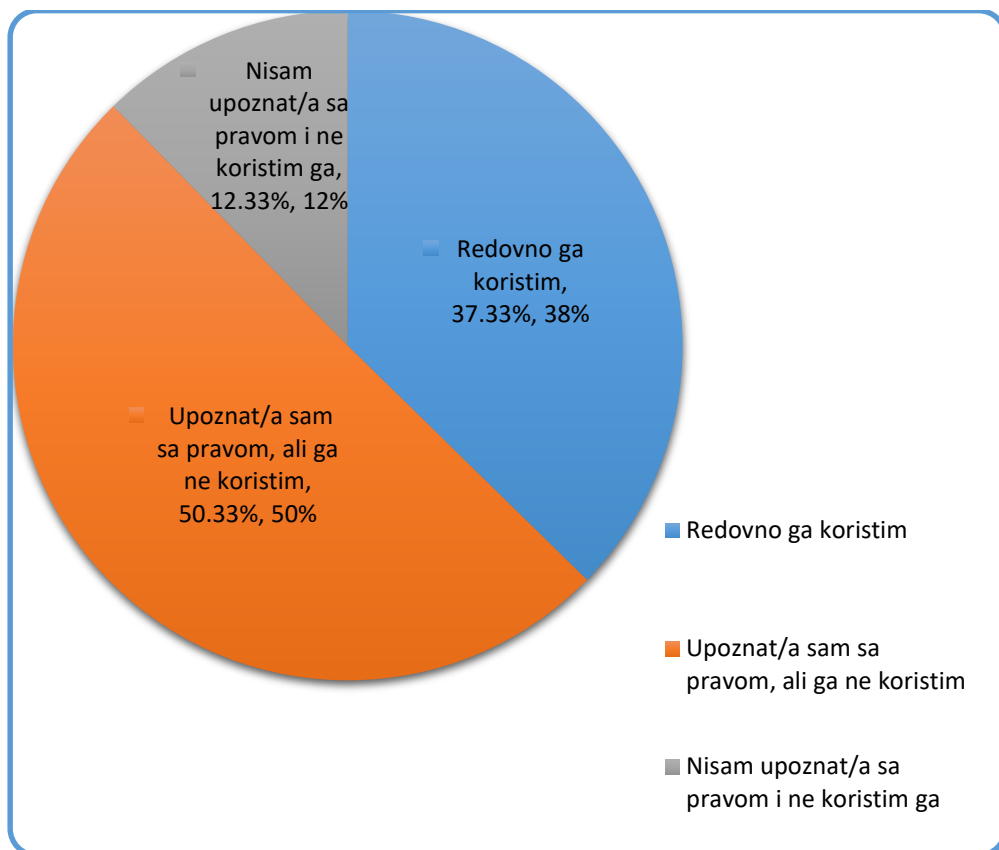
7. Обрађени подаци о томе да ли су испитаници у могућности да користе свој матерњи језик при остваривању права у институцијама указују да се припадници националних мањина не суочавају са немогућношћу коришћења властитог језика у комуникацији са државним органима (Графикон 15). 85,33% испитаника потврђује да им је омогућено право службене употребе језика, међутим због поједностављења процедура, Српски језик је и даље претежан језик који се користи у службеној комуникацији. За 10,67% испитаника који су се изјаснили да нису упознати са могућношћу права службене употребе језика претпоставља се да нису имали потребе остваривања неког права у институцијама. Из непосредних кометара испитаника може се извући закључак да је специфично стање код припадника ромске мањинске популације – наине службена употреба њиховог језика није могућа, али да се они не осећају ускраћени јер знају и српски и бугарски језик.

Графикон 15 (Питање 7: Да ли Вам је омогућено право службене употребе језика и писма пред јавним институцијама?)

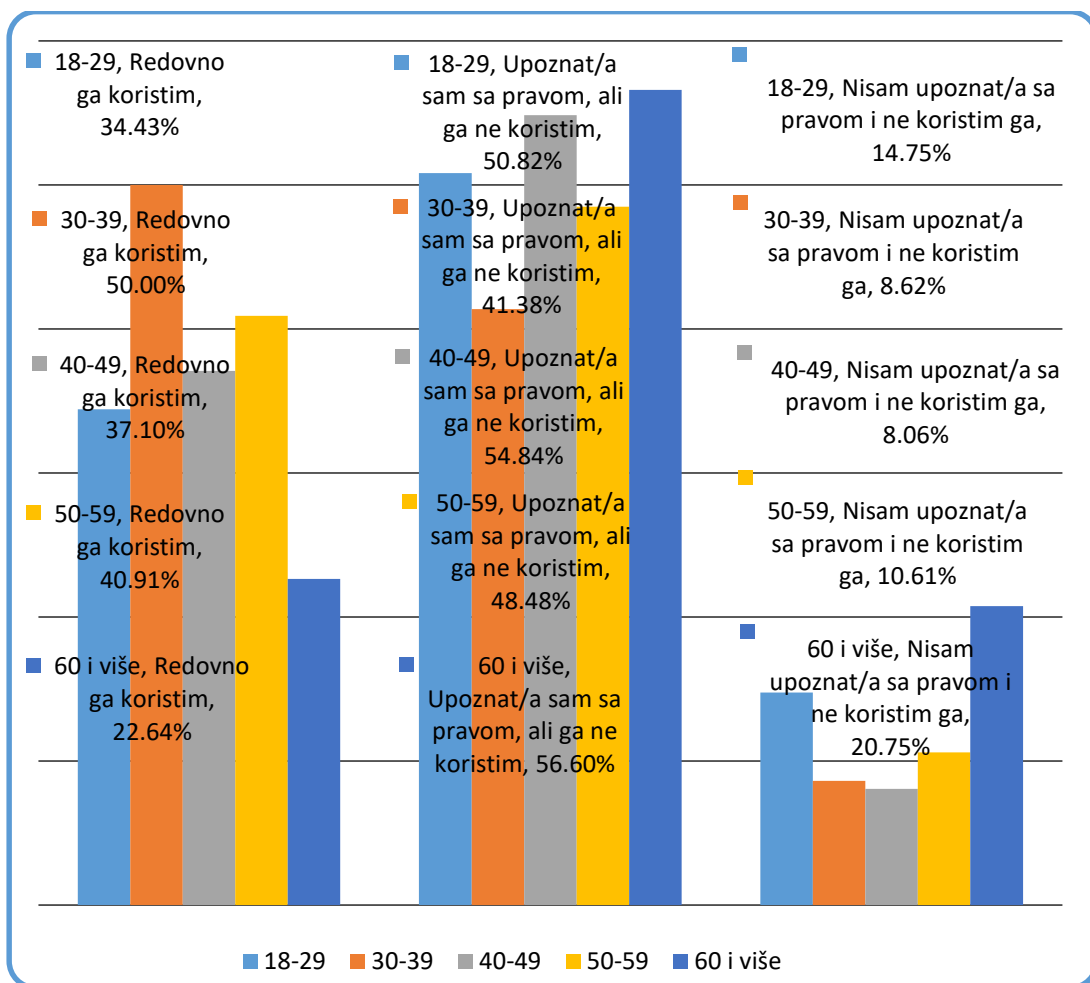
8. Одговори испитаника на питање интензитета коришћења права службене употребе језика и писма потврђују резултате испитивања и изведене закључке из претходног питања (7.) и говоре у прилог високог степена конзистентности ставова. Наиме, иако им је омогућена службена употреба језика и писма – свега 37,33% испитаника редовно користи ово право, док половина њих - 50,33% је упозната са овим правом али га не користи. 12,34% испитаника се изјаснило да није упознато са правом и самим тим га и не користи (Графикон 16). Неупознатост са правом службене употребе језика и писма, неповољно може да утиче на освешћеност становника о својим загарантованим правима у односу на очување основних обележја националног идентитета и уживању културне аутономије. Из тог разлога потребно је размишљати у смеру свеобухватног едуковања грађанства са циљем да се уједначи ниво остваривања права различитих националних мањина, унапреди квалитет услуга које пружа јавна управа, и коначно смањи арбитерност, повећа правна сигурност и ојача владавина права.

Графикон 16 (Питање 8: Да ли сте некада остварили право службене употребе језика и писма?)

Посматрајући ово питање са становишта старосних групација (Графикон 17) испоставља се да, иако су упознати са њим, ово право не користе грађани у старосној групи 60 и више година (56,60%), а да се представници осталих старосних групација незнатно разликују од њих (од 40-49 година -54,84%, од 18-29 година – 50,825%). 50% припадника старосне групе од 30-39 година редовно користи ово право док је највећи проценат непознатости - 20,75% заступљен код старосне групе 60 и више година.

Графикон 17

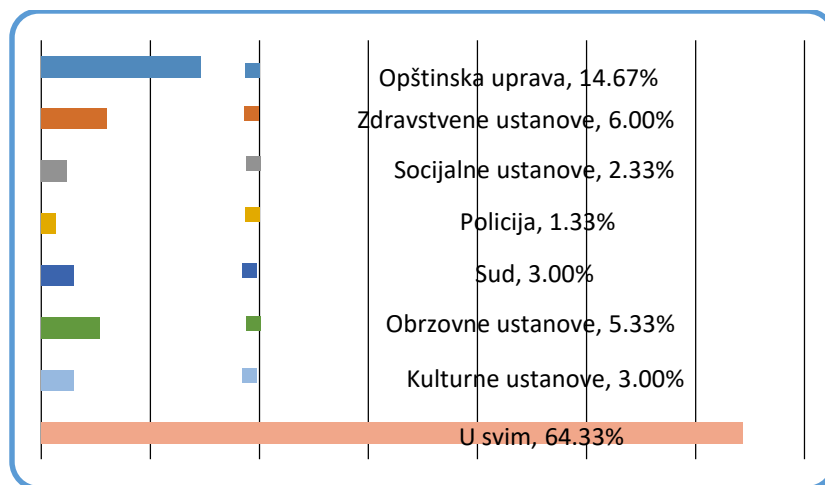

9. Службена употреба језика националне мањине односи се на употребу тог језика у комуникацији са органима јавне власти. Од саме државе, тј. од међународних уговора којима је приступила и нивоа заштите у њеном домаћем праву, ће зависити обим заштите права на службену употребу језика, тј. пред којим органима и у којим ситуацијама се може употребљавати језик националне мањине. Службена употреба језика националне мањине претпоставља активну улогу државе јер се само њеним чињењем омогућава овај вид употребе језика националне мањине.

Остваривање права на службену употребу језика националне мањине је најчвршће везано за локални ниво, јер се комуникација грађана са органима јавне власти у највећој мери одвија на локалном нивоу, у локалној заједници.

Питање развијеност и ефикасност комуникације између грађана и јавних служби умногоме говори о задовољству, квалитету и могућем унапређењу, али и о заинтересованости, личној одговорности и поверењу у надлежне органе. Поспешивање комуникације доводи и до напретка у разумевању потреба грађана и могућности адекватног реаговања надлежних служби. Стога је део анкете био посвећен управо овој проблематици. У погледу ефикасности употребе мањинског језика и писма у раду јавних служби (Графикон 18), 64,33% испитаника се изјаснило да ово право поједнако остварују у свим установама, 14,67% испитаника сматра да ово право најлакше остварују у Општинској управи, док њих 19,66% најлакше остварују право на службену употребу језика националне мањине у: здравственим установама (6,00%), образовним установама (5,33%), суду и културним установама (по 3,00% испитаника), социјалним установама (2,33%). Само 1,33% испитаника се изјаснило да пред овим органом могу ефикасно искористити своје загарантовано право на употребу службеног језика и писма.

Графикон 18 (Питање 9: У којој установи најлакше остварујете право употребе службеног језика и писма?)

Поређењем одговора добијених у урбаним и руралним областима (Табела 1), не уочава се различитост у ставовима по овом питању.

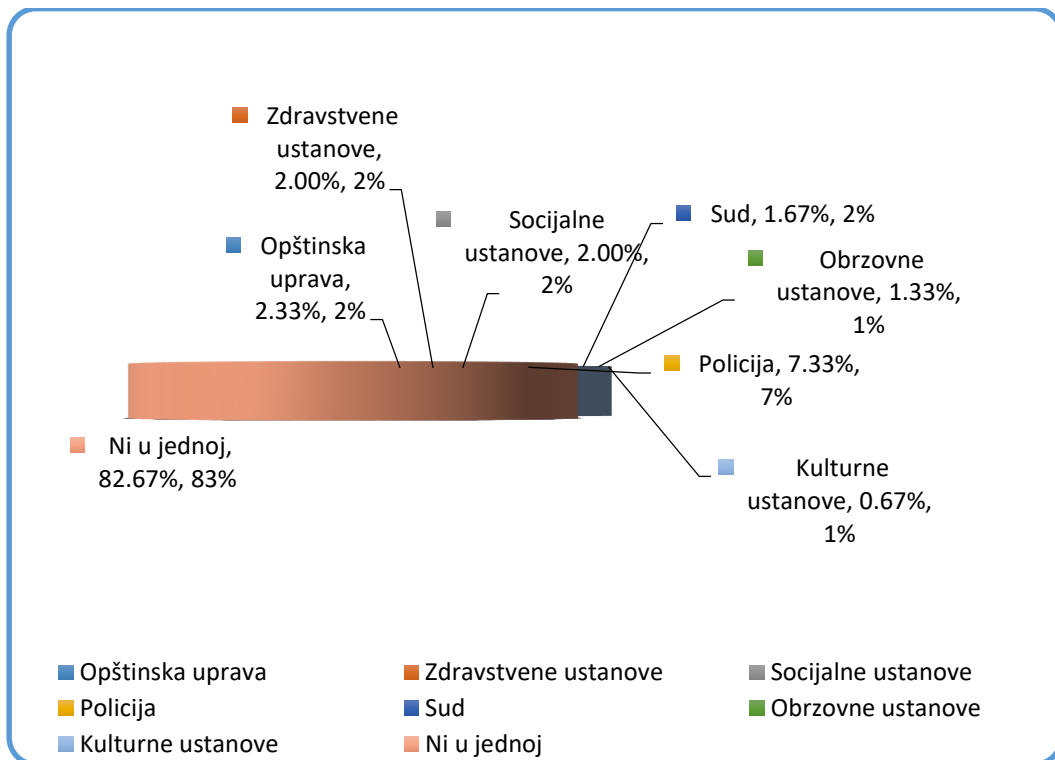
Табела 1

		број		процент	
		урбана	рурална	урбана	рурална
а	Општинска управа	26	18	17,22%	12,08%
б	Здравствене установе	10	8	6,62%	5,37%
в	Социјалне установе	5	2	3,31%	1,34%
г	Полиција	2	2	1,32%	1,34%
д	Суд	3	6	1,99%	4,03%
ђ	Образовне установе	12	4	7,95%	2,68%
е	Установе културе	5	4	3,31%	2,68%
ж	У свим	88	105	58,28%	70,47%
	УКУПНО:	151	149	100,00%	100,00%

10. Наводећи институције у којима грађани нису у могућности да користе свој матерњи језик, или сматрају да им та могућност није у потпуности омогућена (Графикон 19), испитаници су навели да то право најтеже остварују испред полицијских органа (7,33%), потом у општинској управи (2,33%), као и у здравственим и социјалним установама (4,00%). Дистрибуција оваквих одговора наводи на закључак да надлежности, процедуре и рад појединих служби и институција одговорних за доследну примену закона који третирају ову област на локалном нивоу нису довољно транспарентни.

И поред присутне тенденције да 82,67% испитаника (што је ипак убедљива већина) сматра да нема проблема у остваривању овог права ни у једној установи, податак да 13,66% испитаника није имало могућност да оствари право употребе службеног језика и писма, говори о могућим досадашњим искуствима, која нису била позитивног карактера. Отуда је нужно радити и на изградњи поверања у институције, то јест надлежне службе, што је могуће кроз њихов транспарентан рад, као и ефикасније и брже реаговање у проблемској ситуацији. Предмет даље изградње свести је јасно информисање грађана о поступању у случајевима немогућности остваривања права на службену употребу језика и писма појединаца. Имајући у виду и неформалне канале комуникације (видети одговоре на питање бр.12.), не треба запоставити улогу и тих канала.

Графикон 19 (Питање 10: У којој установи најтеже остварујете право употребе службеног језика и писма?)

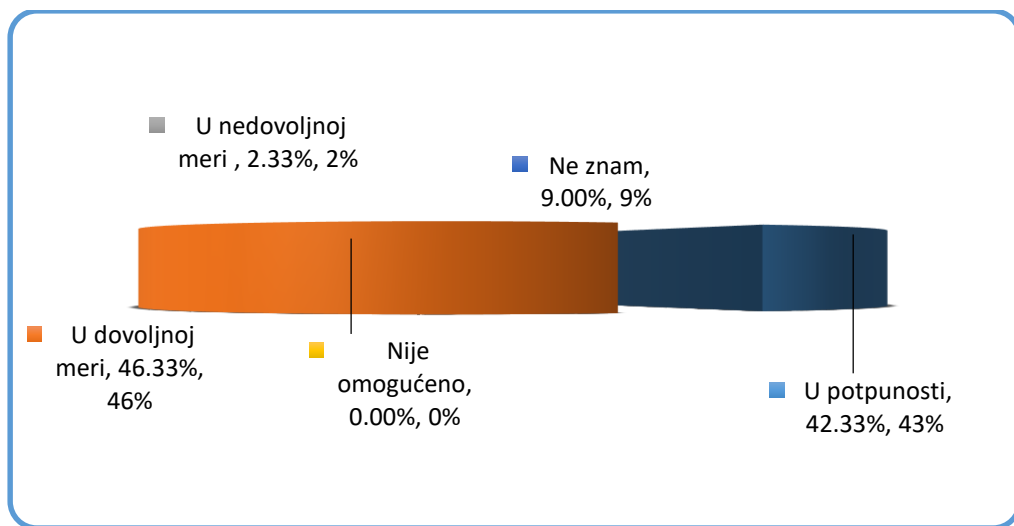

11. Уколико за то постоје услови, припадници националних мањина се могу школовати: или на свом матерњем језику или двојезично, а у случају да похађају наставу на српском језику имају могућност изучавања матерњег језика са елементима националне културе. За остваривање наставног плана и програма на матерњем језику или двојезично у основним и средњим школама, законски је прописан минималан број ученика. Обим остваривања права припадника бугарске националне мањине на образовање на бугарском језику у основним и средњим школама у Општини Босилеград (Графикон 20) претежно је оцењено као задовољавајуће, односно у довољној мери (46,33%), а 42,33% испитаника ову је могућност вредновало као остварену у потпуности. Недовољну оцену дало је 2,33% испитаника.

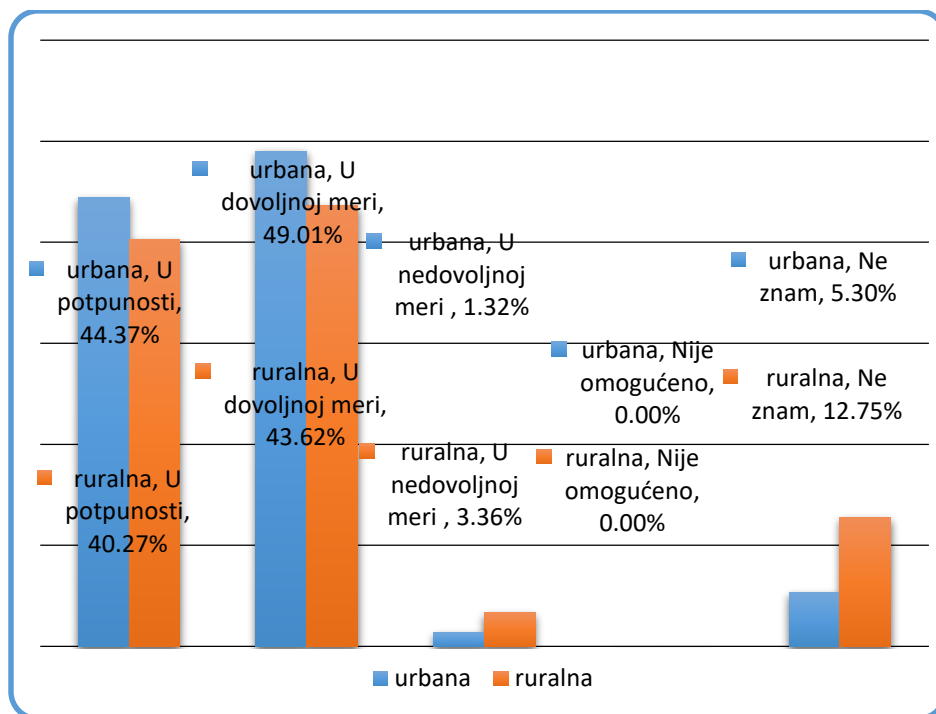
Значајан је коментар бележен од стране испитивача да велики број испитаника који сматрају да је ово право омогућено у потпуности, своју децу школују на српском језику, јер бугарски језик већ знају и свакодневно га користе у оквиру своје породице. С обзиром на то да је 9,00% испитаника на ово питање одговорило са „Не знам“, може се претпоставити да се ради о грађанима који

припадају руралним подручјима, будући да је мало већи проценат испитаника -12,75% (Графикон 21) изјавио да нису упознати са обимом остварености овог права.

Графикон 20 (Питање 11: По Вашем мишљењу, у којој мери је омогућено образовање на бугарском језику у основним и средњим школама у Вашој општини?)

Графикон 21

Не примећује се различитост у ставовима по овом питању поређењем одговора добијених у урбаним и руралним областима (Табела 2). Тако, на пример, становништво урбаног подручја сматра да је ово право омогућено у довољној мери (49,01%), док се тако изјашњава и 43,62% становништва руралних подручја.

Табела 2

		број		процент	
		урбана	рурална	урбана	рурална
а	У потпуности	67	60	44,37%	40,27%
б	У довољној мери	74	65	49,01%	43,62%
в	У недовољној мери	2	5	1,32%	3,36%
г	Није омогућено	0	0	0,00%	0,00%
д	Не знам	8	19	5,30%	12,75%
УКУПНО:		151	149	100,00%	100,00%

12. Право на информисање pripadnika nacionalnih maњina na materњem језику спада у групу најважнијих мањинских и политичких права, јер представља услов демократског живота једног друштва, услов за владавину права и остваривање других основних вредности друштва. Додатну вредност има јер то право чини и елемент интеграције pripadnika мањина у националну политичку заједницу, дакле омогућава да pripadnik мањинске групе буде активан и интегрисан члан политичке заједнице и да се истовремено осећа равноправно са осталим члановима те политичке заједнице у погледу коришћења језика у медијима. Ово право доприноси очувању и развијању језика националне мањине и коначно очувању идентитета те мањине.

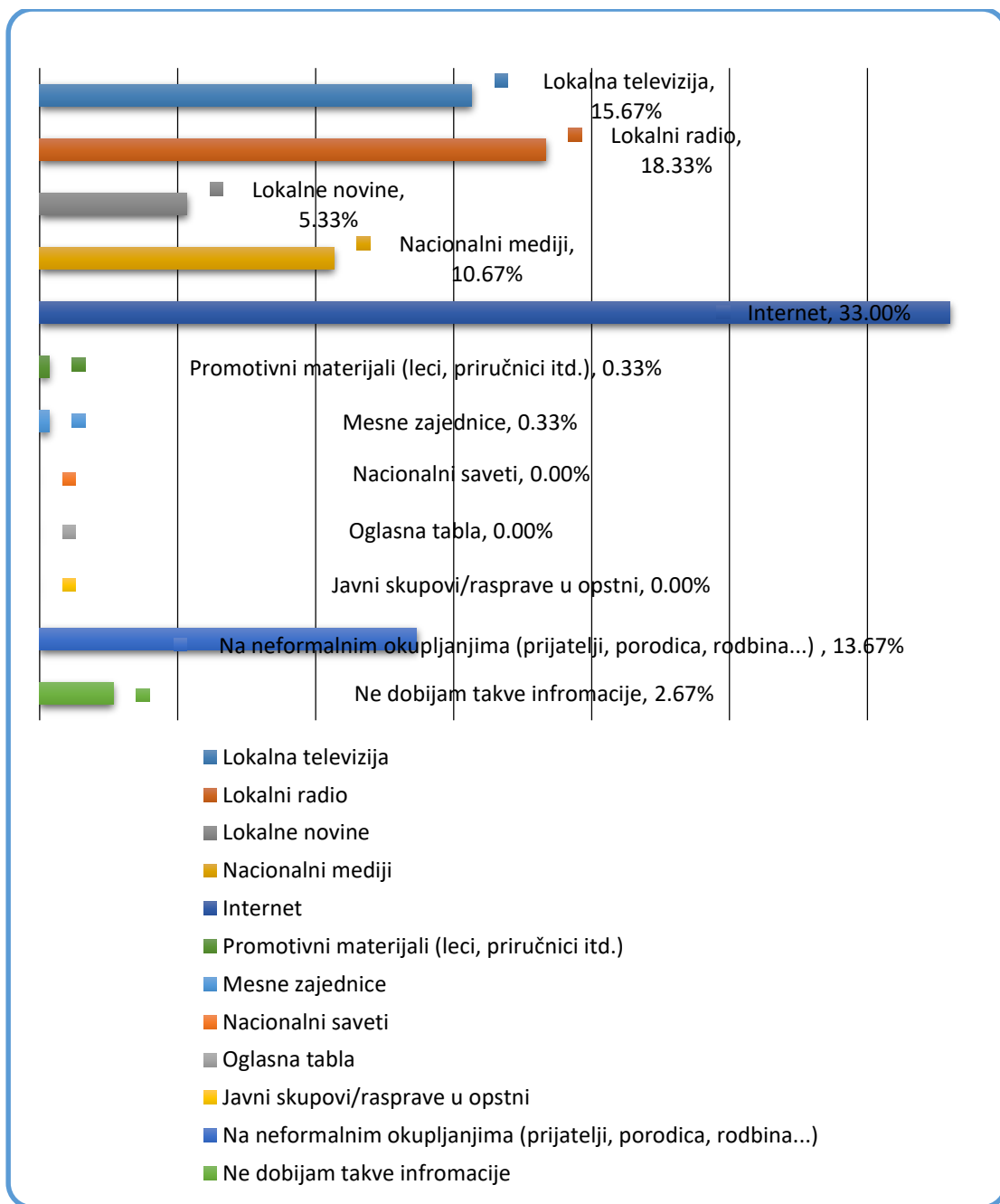
Националним мањинама у Србији се гарантују права у области обавештавања. Оне имају право на слободно, потпуно, благовремено и непристрасно обавештавање на свом језику. Ово право укључује и право на изражавање, примање, слање и размену обавештења и идеја, као и право на оснивање сопствених средстава јавног обавештавања. Према важећим законима, информисање на језицима националних мањина у Србији одвија се кроз три модела. Први модел представљају јавни медијски сервиси, други су медији којима су оснивачи национални савети националних мањина (посредно преко установа и привредних друштава које оснивају ради остваривања права на јавно информисање на језику националне мањине), а трећи су приватни медији (међу њима и медији цивилног друштва, као и медији који су донедавно били јавна предузећа).

Карактер медија који информишу на језику националне мањине могуће је разликовати и према њиховом капацитету, односно према територијалном покривању (национални, покрајински, регионални, локални) као и према подели на штампане, електронске, интернет медије, као и друга средства јавног информисања која путем речи, слике, или звука обављају идеје, информације и мишљења намењена јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника. Сви они имају значајну улогу да обезбеде доступност и разноврсност информација, односно – у остваривању права националних мањина да на сопственом језику истинито, потпуно и благовремено буду обавештени о питањима од јавног значаја, као и права на слободно изражавање мишљења, објављивање и примање идеја.

О темама од јавног значаја испитаници у највећој мери бивају информисани преко интернета (33%) и преко локалног радија (18,33%), у неформалним разговорима (13,67%), и преко локалне телевизије (**вероватно бугарски канал који хватају**) (15,67%), док су други видови информисаности – јавни скупови,

месне заједнице, промотивни материјали, национални савети итд, готово и да нису заступљени (Графикон 22).

Графикон 22 (Питање 12: На који начин добијате информације од јавног значаја?)

Разноликост у начину информисања је битна ставка, будући да може допринети разматрању проблема недовољне службене употребе језика и писма националне мањине са више аспеката. То ће рећи да неки од медија (телевизија, новине, радио) могу пласирати само једносмерну информацију, док јавни скупови/расправе у општини, коришћење интернета (друштвене мреже, блогови) или неформална места подстичу делиберативни приступ проблему непосредног окружења, чиме се обимност и квалитет информација знатно поспешују код свих учесника у процесу.

Добра обавештеност и развијање разноврсности комуникативних модела допринели би постизању општег заједничког циља (у овом случају подијање свести о праву на употребу мањинског језика и писма - бугарског) и изналажењу најфикаснијих начина да се побољша употреба службеног језика и писма у званичној кореспонденцији и топографским знацима и покретању акција зарад њеног унапређења.

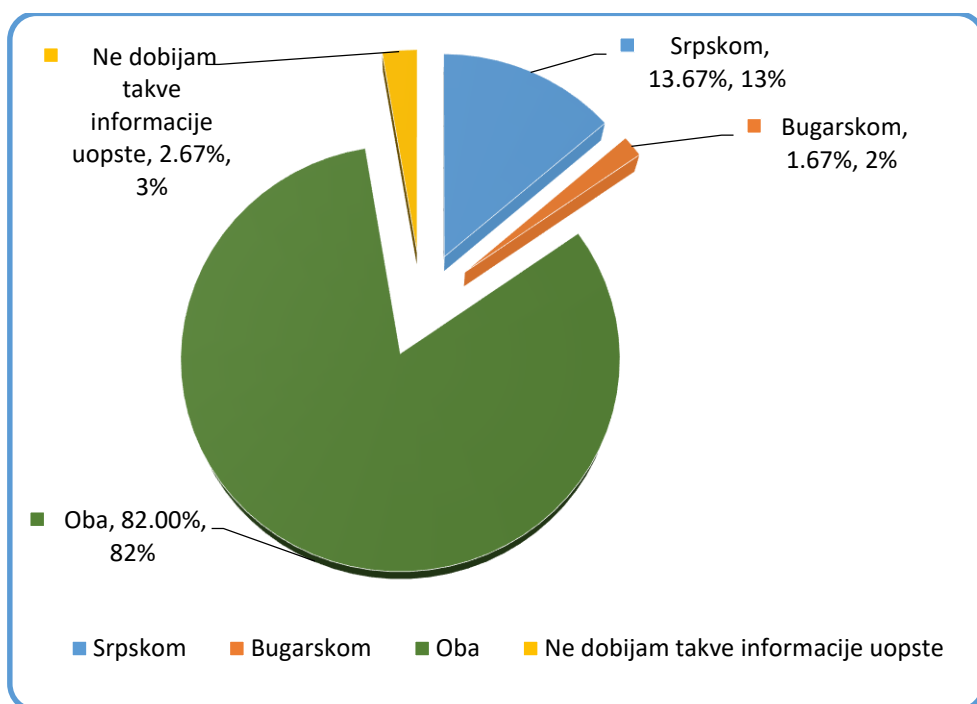
Одговори на питање о начинима информисања, сагледани по старосној структури, упућују на то да су у свим генерацијама интернет и радио најзаступљенији медији. Приметно је да старије генерације (60 и више година) користе локални радио (33,96%) и локалну телевизију (22,64%) у већој мери, док интернет као средство комуникације користи свега 3,77% ове популације. Интернет у највећој мери користе припадници млађе популације – од 18 до 49 година (Табела 3). У току истраживања коментари за информисање преко интернета су се односили на то да највише популација младих користи интернет, а да највећи проценат младих има отворене налоге на некој од социјалних мрежа и да у великој мери користе социјалне мреже за информисање. Уједно, **неинформисаност** је најзаступљенија међу припадницима популације до 29 година (4,92 %), као и код испитаника од 60 и више година (3,77%).

Табела 3:

	Анализа по старосним групама									
	18-29	30-39	40-49	50-59	60+	18-29	30-39	40-49	50-59	60 +
Локална телевизија	10	8	7	10	12	16,39%	13,79%	11,29%	15,15%	22,64%
Локални радио	7	8	13	9	18	11,48%	13,79%	20,97%	13,64%	33,96%
Локалне новине	3	1	2	6	4	4,92%	1,72%	3,23%	9,09%	7,55%
Национални медији	0	4	10	11	7	0,00%	6,90%	16,13%	16,67%	13,21%
Интернет	35	22	24	16	2	57,38%	37,93%	38,71%	24,24%	3,77%
Промотивни материјали (леци, приручници итд.)	0	1	0	0	0	0,00%	1,72%	0,00%	0,00%	0,00%
Месне заједнице	0	0	0	0	1	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,89%
Национални савети	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Огласна табла	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Јавни скупови/расправе у општини	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
На неформалним окупљањима (пријатељи, породица, родбина...)	3	13	6	12	7	4,92%	22,41%	9,68%	18,18%	13,21%
Не добијам такве информације	3	1	0	2	2	4,92%	1,72%	0,00%	3,03%	3,77%
УКУПНО:	61	58	62	66	53	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

13. При настанку потребе за добијање информација од јавног значаја (Графикон 23) испитаници у највећем броју (82%) те информације добијају и на српском и на бугарском језику. У нешто присутнијем броју случајева (13,67%) има и оних који те информације добијају искључиво на српском. Други субјекти који ове информације добијају искључиво на бугарском језику знатно су мање заступљени (1,67%). Ипак, проценат од 2,67% испитаника који не добијају такве информације уопште указује на потребу за пружањем додатних информација и поспешивање комуникације између надлежних служби и грађана.

Графикон 23 (Питање 13: На којем језику добијате информације од јавног значаја?)

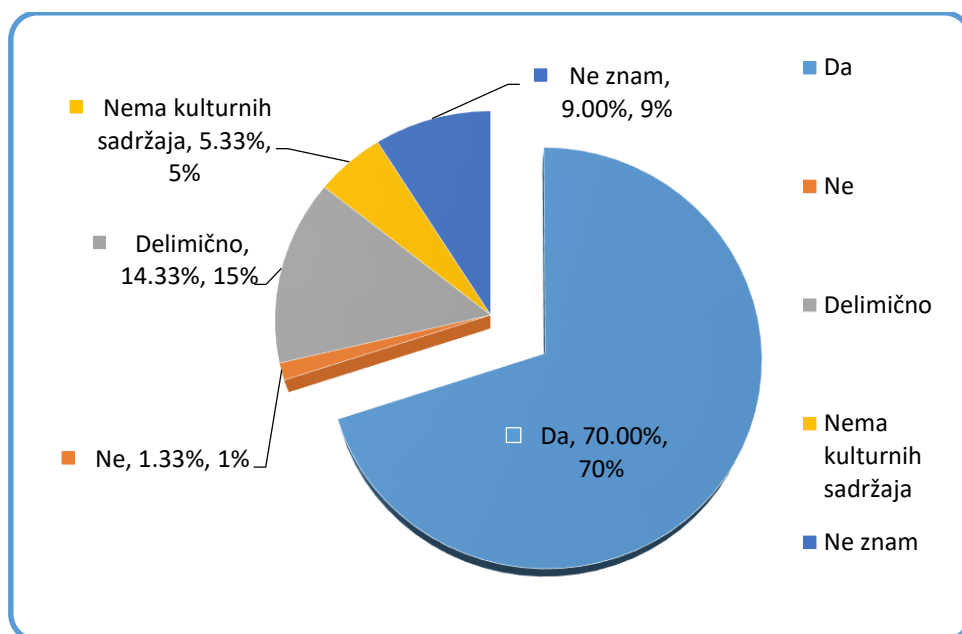

14. Уколико национална мањина жели одговорно да приступи својој култури, тада се мора одлучити за значење појма културе које ће бити примерено потребама заједнице. Заједнице које се одлуче само за ширење својих културних садржаја, а истовремено не улажу у очување културе, после извесног времена ризикују да њихова култура нема историјску основу. Исто тако, оне заједнице које не инвестирају у развој, ризикују да себе оптерете традиционализмом и неусклађеношћу са савременим токовима. Уколико појам и њиме одређена пракса не одговарају потребама тада савети ризикују да буду

неуспешни, а мањина да не очува свој идентитет. Истовремено, то би било неискоришћавање потенцијала који су обухваћени поимањем културе и културних права.

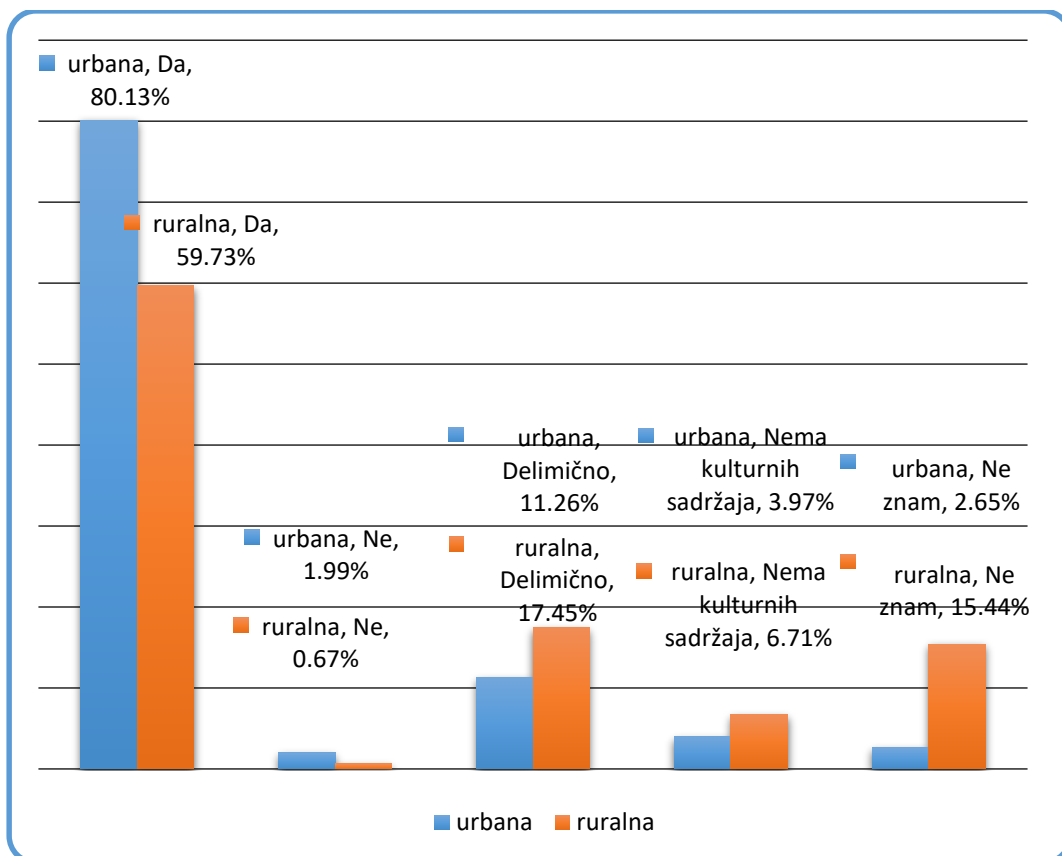
Доступност културних садржаја на матерњем језику (Графикон 24) показала се као присутна у значајној мери, јер су испитаници најчешће давали два одговора: а) да (70,00%) и ц) делимично (14,33%). Дакле, и поред доступности културних садржаја, у 5,33% случајева изнет је став да нема културних садржаја, 1,33% испитаника тврди да им садржаји на матерњем језику нису доступни, док се потпуна неупућеност сусреће код 9% случајева.

Графикон 24 (Питање 14: Да ли су Вам културни садржаји доступни на матерњем језику?)

Значајније неуједначености у ставовима могу се приметити поређењем резултата добијеним у урбаним и руралним срединама. Тако, на пример, становници градског подручја тврде да су им културни садржаји доступни на матерњем језику у 80,13% случајева, док на сеоском подручју ову тврдњу износи 59,73% испитаника (Графикон 25). Уједно, испитаници из урбаних подручја наводе да немају сазнања о доступности ових садржаја у 2,65%, док је ова оцена у руралном подручју присутна у 15,44% случајева.

Графикон 25

Разматрајући ово питање поређењем по старосној структури (Табела 4), долази се до закључка да нема значајног генерацијског јаза у оцењивању доступности културних садржаја на матерњем језику.

Табела 4

Анализа по старосним групама										
	18-29	30-39	40-49	50-59	60 +	18-29	30-39	40-49	50-59	60 +
Да	48	37	49	45	31	78,69%	63,79%	79,03%	68,18%	58,49%
Не	1	1	0	2	0	1,64%	1,72%	0,00%	3,03%	0,00%
Делимично	6	10	9	8	10	9,84%	17,24%	14,52%	12,12%	18,87%
Нема културних садржаја	2	7	1	5	1	3,28%	12,07%	1,61%	7,58%	1,89%
Не знам	4	3	3	6	11	6,56%	5,17%	4,84%	9,09%	20,75%
УКУПНО:	61	58	62	66	53	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

15. Закључци и препоруке из спроведене анкете за унапређење остваривања права националних мањина у Босилеграду

- Висок степен заинтересованости и постојање јасних ставова о стању и употреби језика мањина у општини Босилеград, говоре у прилог ограничене свести о правима бугарске националне мањине на употребу мањинског језика и писма и сензибилисаности локалног становништва за побољшање употребе језика у званичној кореспонденцији и топографским знацима, како би се њихова грађанска права унапредила и очувала. Овакво стање ствара добре полазне основе за повећање свести како запослених у локалној самоуправи тако и грађана о законској обавези и грађанским правима везаним за коришћење мањинских језика уз промоцију мањинских права и толеранције.
- Формирани ставови и изграђена свест грађана о поштовању људских и мањинских права се може приписати и чињеници да се овом темом интензивно бави Национални савет, као субјект са великом одговорношћу за очување, промовисање и унапређење културног идентитета бугарске националне мањине, с обзиром да су у надлежности овог тела оставривање права у области образовања, културе, информисања и службене употребе. Ово тело треба нарочито посматрати као најбитнији комуникациони канал у кампањи унапређења знања о мањинским правима, а нарочито у области службене употребе језика и писма бугарске националне мањине.
- Резултати спроведеног истраживања указују да је постојећи нормативни оквир заштите мањинских права у перцепцији већине испитаника добро постављен, но и даље постоје значајне разлике у његовој имплементацији за све мањинске категорије. Потребно је наставити радити на информисању припадника и представника мањинских заједница о могућностима које им постојећи нормативни оквир омогућава, те радити на успостављању ефикаснијих имплементацијских механизма постојећег нормативног оквира.
- На основу резултата истраживања може се закључити да је неопходно применити плански и интегралан приступ у унапређењу свести грађана у остваривању њихових људских и мањинских права на локалном нивоу. Грађани препознају као приоритетно право службене употребе језика и писма. Са друге стране препознају и потребу за променама које морају да реализују локалне институције (повећање транспарентности, одговорности и ефикасности у раду општинске управе и надлежних служби у последнијој

примени закона; улога локалних медија као извора информација о свим значајним темама итд).

- При уређивању употребе мањинских језика и писама правни поредак се суочава са неколико питања чије решавање треба да омогући веће остваривање мањинских права и заштиту идентитета националних мањина. У том контексту, најважнија питања правног регулисања употребе мањинског језика у општини Босилеград су унапређење коришћења мањинских језика у односима између припадника мањина и органа јавне власти и истицање топографских назива на мањинским језицима.
- Искуства у вези с употребом језика националне мањине у раду локалне скупштине у Босилеграду се одборници обраћају на “свом” језику и нема захтева за симултаним превођењем, а материјали се штампају и на српском и на бугарском језику.
- Објављивање општих аката јединице локалне самоуправе на језицима националних мањина отежано је у оним општинама које из финансијских разлога немају званично општинско гласило већ су приморане да своје акте објављују у другим гласилима. Тако се општи акти општине Босилеград објављују у службеном гласилу Града Врања, али само на српском језику и ћириличном писму, а поједини акти штампају се двојезично и истичу на огласној табли.
- У погледу употребе језика националне мањине у поступцима који се воде пред органима локалне самоуправе у општини Босилеград, поступци се воде углавном на српском, али општина има капацитет да на захтев грађана поступак води и на бугарском тако што се ангажује преводилац.
- Значајан проблем с којим се припадници бугарске националне мањине суочавају када желе да упишу лично име односи се на облик мушког и женског презимена који постоји у бугарском језику. Наиме, према правилима ових језика, женски облик презимена садржи одређени суфикс (најчешће -а или -ска) по коме се разликује од мушког облика истог презимена. Проблем се јавља када се приликом закључења брака један супружник (најчешће је то жена) определи да узме мужевљево презиме при чему српско право предвиђа да презиме супружника мора имати исти облик. Такође, уколико би супружници желели да упишу своју кћер у матичне књиге рођених, могли би то да учине само у овом (мушком) облику.

- Службена употреба језика националних мањина подразумева издавање јавних исправа и вођење службених евиденција и збирки личних података и података на језицима националних мањина и прихватање исправа на тим језицима као пуноважних. Истраживање је указало на то да до скоро нису постојали двојезични обрасци извода из матичних књига, већ да је матична служба користила образац на српском језику и ћирилици. Након указане потребе за двојезичним образцем извода из матичних књига од стране надлежних органа у општини Босилеград овај проблем је превазиђен.
- Кроз анализу одговора може се закључити да, иако у начелу не постоје проблеми са могућностима и ефикасношћу остваривања права употребе службеног језика и писма, ипак се бележе и нека негативна искуства која наводе на закључак да надлежности, процедуре и рад појединих служби и институција одговорних за доследну примену закона који третирају ову област на локалном нивоу нису довољно транспарентни (непознавање могућности употребе службеног језика и писма, коме се обратити у појединачним ситуацијама, где наћи релевантну информацију, итд).
- Ставови и оцене рада локалних установа у области остваривања права употребе службеног језика и писма говоре у прилог чињеници да је неопходно побољшати ниво комуникације ових институција са грађанима о могућностима које им се пружају у остваривању својих мањинских права. Значајна чињеница је да саставни део рада институција мора бити и пружање праворемених и релевантних информација грађанима и континуирано остваривање мањинских права, а у складу са законским и подзаконским одредбама. За потребе пројекта и реализације кампање за промену свести значајно је да кампања и инструменти који су саставни део кампање допринесу обавештености грађана о начину функционисања локалних институција, начину комуникације са овим институцијама или приступа појединим услугама/процедурама али и могућностима добијања повратне информације од локалних институција (нпр на сваком лифлету дати бројеве телефона или интернет адресу на којој се може наћи више информација, одговорну службу или особу за поступање у појединим ситуацијама, рокове за поступање и слично).
- Резултати истраживања указују да у општини Босилеград постоји снажна синергија између преданости локалне заједнице ка поштовању вредности мултикултуралности и његовања мањинских култура - припадници већинског становништва, као и припадници мањина, препознају предности мултикултурализма и сматрају га интегралним делом локалног идентитета, те га виде као делом локалне традиције и начина живота. Добијени

одговори потврђују резултате испитивања и изведене закључке и говоре у прилог високог степена интеграције мањина у друштво. Стога се мора наставити са одржавањем и улагањем у нормативни оквир који одржава ове моделе и кроз своје јавне политике промовисати их као примере добре праксе. Око ових модела потребан је трајан консензус међу свим локалним актерима ради осигурања континуитета добре праксе.

- Превладавајућа јавна перцепција да се мањинска проблематика примарно везује уз остваривање културних права, запоставља чињеницу да се дискриминација појединих мањинских група (попут ромске националне мањине) примарно одвија у простору остваривања економских, социјалних и грађанских права. У том контексту потребно је јачати механизме који осигуравају пуну заштиту ових права и интеграцију припадника ових група у сва подручја друштвеног деловања по равноправним основама. Ови модели морају бити кројени по потребама самих припадника мањинских скупина те уважавајући специфични друштвени, политички и економски контекст у којем се они примјењују. Приступ једног модела који би одговарао свим мањинским групама, без разматрања специфичних друштвених изазова области у којима се интеграција одвија, вероватно неће резултирати већим укључивањем ових заједница у друштвени живот.
- Анализом доступних медија, установљено је да ни регионални ни национални медијски сервиси не емитују програм на бугарском језику. Локалне власти у општини Босилеград су више пута од РТС-а тражила да се обнови емитовање емисије ТВ Журнал на бугарском језику (услед порушених предајника у НАТО бомбардовању, емитовање ТВ Журнала је прекинуто и никада није обновљено). До 2000. године РТС је једном недељно емитовао полчасовну тв емисију на бугарском језику, а до 2010. Године Радио Ниш (у склопу РТС-а) емитовао је програм на бугарском језику. Што се тиче штампаних медија, на бугарском језику излази двонедељник “Ново братство” чији је оснивач Национални савет Бугара.
- Резултати анкете о начинима информисања говоре о релативно правилној подељености између локалних медија као извора информација, али значајни су и подаци о величини пасивне популације која не добија информације, није заинтересована за информације од јавног значаја или битним дешавањима у локалној заједници или добија информације кроз неформалну комуникацију. Такође значајни су и подаци који говоре о коришћењу интернета за комуникације о темама од значаја за локалну заједницу. Закључак који се може извести је да је неопходно искористити све расположиве медије за реализацију кампање јер различите старосне

категирије усмерене су на различите медије. Посебну пажњу треба обратити на младе као циљну категорију, па је неопходно искористити интернет као средство комуникације и промоције новог понашања и новог приступа и активно укључити школе у реализацију овог дела кампање. Неформална комуникација је такође битан део свакодневнице, па такав стил треба искористити за реализацију активне кампање којом би се на „неформалан начин“ дистрибуирала контролисана и припремљена информација. Улога месних заједница и значај који им грађани придају зависи у великој мери од мобилности и способности руководства тих месних заједница што је закључак изведен из коментара испитаника. У сваком случају треба имати у виду да месне заједнице могу бити значајно место за информисање грађана.

- У циљу побољшања положаја припадника бугарске мањине у Босилеграду неопходно је спровести свеобухватну акцију која обухвата: спровођење јавне кампање подизања свести о службеној употреби језика и писма мањина и издвојити адекватне финансијске, људске и техничке ресурсе како би се обезбедила њихова потпуна примена; обезбедити да су сви општински знаци и обавештења постављени на службеном језику бугарске мањине или језицима у службеној употреби; узети у обзир познавање језика приликом запошљавања и тражити подршку са централног нивоа како би службеници јавне администрације имали адекватну обуку из језика, чиме би се обезбедило пружање услуга на више језика; издвојити адекватна финансијска средства и људске ресурсе да би се унапредио превод, по захтеву, на свим јавним састанцима; чувати и објавити сва службена општинска документа, укључујући нацрте закона, на бугарском службеном језику како би се омогућило и подстакло учешће свих заједница у процесу израде докумената и у јавним пословима; осигурати да је у општини формирана преводилачка јединица и да има довољан број квалификованог особља као и адекватне услове рада, као предуслов за потпуно остваривање права службене употребе језика; предузети мере за постављање путних знакова на два или више језика, односно на свим службеним језицима у општини.
- Остваривање права на службену употребу језика и писама националних мањина сложен је процес и захтева да се, поред унапређења институционално-правног основа, развију и други услови за његово остваривање – друштвена свест о предностима вишејезичког образовања, примена политике једнаких могућности у којој је вишејезичност позитивно

преимућство и лични и друштвени капитал, средства и пре свега друштву примерена мултикултурална политика.

- Отуда се може тврдити да је у питању процес који захтева дуготрајну посвећеност, као и свеобухватну акцију у којој учешће треба да узму локална самоуправа, медији, школски систем, јавне службе и сви остали чиниоци који би могли допринети унапређењу услова за адекватно и потпуно остваривање људских и мањинских права.

16. Литература и коришћени извори информација:

- Индикатори људских права - Водич за мерење и примену – Канцеларија Високог комесара Уједињених нација, 2012. године;
- Националне мањине у односима Србије са суседима – Статус националних мањина у Србији и преговарање са ЕУ: Улога суседних земаља, Форум за етничке односе, Београд 2017. године;
- Бугари у Србији и српско-бугарски односи у светлу европских интеграција Србије, Фондација Friedrich Ebert i ISAC fond, Београд, 2013. године;
- Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији 2011, књиге 20 и 2, Републички завод за статистику, stat.gov.rs;
- Комуникациона стратегија између носилаца заштите права националних мањина и превенција конфликта у локалној заједници, Центар за истраживање ентитета, Београд 2009. године;
- Алтернативни извештај о заштити права националних мањина у Републици Србији (2017. година), Форум за етничке односе, Београд 2018. године;
- Примена препорука механизма УН за људска права – искуство Републике Србије;
- Остваривање права на службenu употребу језика и писама националних мањина у Републици Србији, др Горан Башић, др Љубица Ђорђевић, Београд 2010. године;
- Одрживи модел оснивања и рада Савета за међунационалне односе, Центар за истраживање ентитета, Београд;
- Посебан извештај о Советима за међунационалне односе, Заштитник грађана, Београд 2017. године;
- Анализа законодавства о националним саветима националних мањина, Министарство државне управе и локалне самоуправе, Београд 2015. године;
- Национални савети националних мањина и култура мањина 2 – зборник радова, Завод за културу Војводине – Покрајински омбудсман АП Војводине, Нови сад 2015. године;
- Надлежност националних савета националних мањина – Приручник за националне савете националних мањина, ОЕБС – Мисија у Србији;

- Мониторинг транспарентности у раду националних савета националних мањина, Центар за регионализам, Нови Сад, 2014. године;
- Посебан извештај о информисању на језицима националних мањина након приватизације медија, Заштитник грађана, Београд, 2016. године.